

**TYDSKRIF VIR NEDERLANDS EN AFRIKAANS
11DE JAARGANG NR. 2 2004**

Poësie as herskrywing van die geskiedenis. Pirow Bekker se historiografiese metagedig "Apollo Smintheus"

Ronel Foster

'n Prys om te betaal? Die belang van historiese taalnavorsing in 'n etnies verdeelde samelewing

H.P.Grebe

Een "Zwarte Legende" over het Nederlandse kolonialisme in de Travels (1801-1804) van John Barrow

Siegfried Huigen

Wonderbaarlike volke en monsterdiere in Der naturen bloeme van Jacob van Maerlant en die kognitiewe verankering van denkbeeldige kategorieë in die Middeleeuse lewens- en wêreldbeskouing

Piet Swanepoel

Travestie en gay identiteit in Volmink (1981) van Hennie Aucamp

Andries Visagie

Poësie as herskrywing van die geskiedenis. Pirow Bekker se historiografiese metagedig "Apollo Smintheus"

- Ronel Foster -

Abstract

Pirow Bekker's poem "Apollo Smintheus" from his volume *Rasuur* (1993) can be regarded as a re-writing of the history of Jonas de la Guerre's journey, the last of six expeditions undertaken between 1660 and 1664 to find the mysterious cities of Vigiti Magna and Monomotapa. Two reading strategies are employed in a discussion of this example of what I would like to call historiographic metapoetry, following Linda Hutcheon's (1988) concept of historiographic metafiction. In the first reading of the poem a structuralist approach is implemented, focussing on binary oppositions. In the second reading the technique of decentering is used within a poststructuralist approach. Bekker's poem does not deliver evidence of a self-assured subject, a coherent narrative, a truthful representation or ideological innocence. Instead it uses and abuses both history and myth and seeks to expose 'in a selfreflexive fashion' the myth- or illusion-making tendencies of historiography.

1. Doelstellings en leesbenaderings

'n Paar jaar ná die aankoms van Jan van Riebeeck het die VOC opdrag gegee dat die binneland verken moes word ten einde handelsverdrae met die inheemse bevolking te sluit en die stad Monomotapa te vind. Oor die boekstaving van die sewentiende-eeuse landsreise, spesifiek wat betref die omsetting van gebeurtenis tot feit, het ek reeds 'n artikel geskryf, wat in die vorige uitgawe van *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* gepubliseer is. (1) In hierdie opvolgartikel (2) gaan Pirow Bekker se gedig "Apollo Smintheus" uit sy bundel *Rasuur* (1993) bespreek word, 'n gedig wat handel oor die laaste van die ses reise wat tussen 1660 en 1664 plaasgevind het, naamlik dié van 11 Oktober 1663 tot 22 Januarie 1664. Die gedig is 'n herskrywing of 'n hervertelling (of selfs ontvertelling!) van die geskiedenis van die Fransman Jonas de la Guerre, leier van dié ekspedisie.

Apollo Smintheus

Aanvaar nou maar, "landsreisiger" De la Guerre,
jou sending stel meer as al die voriges teleur ?
hul kon nog die roete skoon hou, kon nog eksklusies maak
soos die warm weer dié tyd van die jaar...
Die laaste een het ?n man onder ?n olifant verloor;
Van Meerhoff kon kom opgee oor ?n vreemde dier ?
?n monster met drie koppe in ?n veelbelowende rivier ?
en jy? Wat het jy om opgewonde oor te raak?
Ons is deur ?n mensetrop oorval, ons wa
is brandgesteek ? nouliks nuuswaardig in die Kaap.

Die kommandeur het immers nie die onmoontlike gevra:
handel welmenend, ruil wat die Sonkwas het ?
pêrels, edelgesteentes, vere, velle en ivoor,
selfs skilpaddoppe, muskus, amber en sivet
maar hou veral vir minerale jul oë en ore oop ?
skimpend eintlik op uitvra, oënskynlik sonder erg,
na dit wat daardie reis moes rig: Vigiti Magna;
vang dalk iets op oor hom wat elke skeepskapteintjie terg,
elkeen wat ?n land soek waar jy soos van ?n pan
die sonsweet raap in suiwer goud: Monomotapa!

Vaarders het gepraat van duister seë 'n swarter kus,
daaragter koel spelonke, ?n land van Ofir-vloed,
?n kontinent wat glim soos ebbehout, hul had lus
om self land-in te steek en voor hul tyd verstryk
?n bietjie aan die binneblaar te pruim, ?n berg te soek
en net te kyk; iewers ook nog lê priester Jan se Ryk.

Ná drie maande staan jy voor ?n dowwe hang,
kyk hoe ?n dor wind die vlamme uit die vellebale
na die naaf toe dra, die buikbalke laat knak.
Jy sien hoe jy gewoon as marskramer, en bang,
na die Fort toe terugkruip oor dié plat hel
met die treurmare van ?n kind: jou kruit is afgevat,
en die wêreld lyk te eenders om jou verder bloot te stel.
Jy voel hoe sak ?n oorverhitte droom, hoe sterf
?n ryk; begin tog naderhand weer om klippe op te tel ?
?n spatsel van gesmelte rots, stollings bloed en steen ?
vir die Kaapse kaggel ?n curiositeit. Getuienis, ja:
as ou Van Meerhoff monsters in ?n systroom teel,
kan jy seer seker wys hoe Apollo uit sy triomfwa
met pyl en boog op uitlopers van die gesogte Berg
die veldmuis op hul bliksem speel.

Twee leesstrategieë word by die bespreking van die gedig toegepas: ?n strukturalistiese benadering, waarby binêre opponering toegepas word, en ?n poststrukturalistiese

benadering, waarby desentrering geïmplementeer word. Die doel is nie om aan te toon dat die een benadering belangriker is as die ander of groter interpretasiewinste oplewer nie, maar om aan te toon dat daar tot verskillende lesings van een en dieselfde gedig gekom word, afhangend van die leesprosedures wat die navorser volg en die vrae wat hy of sy oor 'n teks stel. In sekere sin sou die twee leesbenaderings as supplemente van mekaar gesien kon word.

Ten grondslag aan die artikel lê Hutcheon (1988) se teorie oor historiografiese metafiksie 'n term wat ek wysig tot historiografiese metapoësie. Historiografiese metafiksie is vir Hutcheon (1988: 5) 'n generiese onderskeiding wat betrekking het op romans wat sterk selfrefleksief van aard is, maar wat ook op paradoksale wyse historiese gegewens en personasies betrek ' dit wil sê werke wat na binne gekeer is, maar hulself terselfdertyd oopstel na buite, en in die proses blyke gee van 'n besinning oor sowel die literêre as die historiografiese skryfhandeling. Waar Hutcheon die term historiografiese metafiksie gebruik as sinoniem vir postmodernistiese fiksie, reserveer ek die term vir postmodernistiese tekste wat duidelike historiese en historiografiese elemente bevat.

Van belang vir hierdie artikel is verder dat Hutcheon (1988: 122) afsien van die vertekstualiseerde werklikheidsopvatting van die poststrukturalisme en tussen event en fact onderskei. In die historiografiese metapoësie, so wil dit voorkom, word nie daarna gestrewe om die waarheid te vertel nie. Daar word eerder gevra wie se waarheid of geskiedenis vertel word. In "Apollo Smintheus" word implisiet vrae gestel oor die historiografiese bevoorregting van Pieter van Meerhoff en die marginalisering van Jonas de la Guerre. Die teks demonstreer dat feite nie vanself tot stand kom nie, maar gekonstrueer word deur die soort vrae wat oor die gebeurtenisse gestel word en die wyse waarop die verlede bevraagteken word (vergelyk White, 1982: 43). Die historiografiese ideaal van waarheidsgetrouheid, objektiwiteit en suiwerheid word in die gedig deur (opsetlike?) "feite-foute" aan die kaak gestel as 'n "mite" en 'n onhaalbare projek. En hier gebruik ek "mite" in die sin wat Barthes (1974: 129 e.v. en 1984: 165 e.v.) dit gebruik ' as misleiding; as 'n sisteem van tweede orde betekenis.[\(3\)](#)

Sonder die benutting van bronne is Bekker se rekonstruering van die geskiedenis op die oog af nie besonder problematies nie. Anders as in die geval van sy voorgangers (veral Pieter van Meerhoff), was Jonas de la Guerre se sending 'n teleurstelling. Geen handelsbetrekkinge is gesmee en geen inligting rakende Vigi Magna of Monomotapa kon bekom word nie. Die toggangers is blykbaar deur 'n inheemse groep aangeval, hul wa is aan die brand gestee, die wêreld was droog en onherbergsaam, hulle het swaargekry en moes onverrigter sake na die Fort in die Kaap terugkeer. Die gedig bied 'n hervertelling van die narratief of "verhaal" van die verloorder, die gemarginaliseerde, perifere figuur Jonas de la Guerre. Terselfdertyd wil dit voorkom asof "Apollo Smintheus" aandadig is aan die voortsetting van die ophemeling van die suksesvolle figuur Pieter van Meerhoff.

Die geskiedkundige (feitelike) gegewens oor die reis word op twee wyses geproblematiseer: deurdat daar in die eerste strofe verwys word na die veelkoppige monster wat volgens die joernaal glo deur Pieter van Meerhoff gesien is; en deurdat daar in die slot aangesluit word by die mite van die songod Apollo wat uit sy triomfwa met pyl en boog na die veldmuise skiet. Die aanbied van 'n skynbaar ongeloofwaardige insident en die transponering van gegewens uit die Griekse mitologie na die Suid-Afrikaanse situasie beïnvloed die historiese representasie in die teks deurdat die feitlike (die historiese

gegewens uit die reisjoernaal) met die fiktiewe (die mite) vermeng raak.

Intertekstueel sluit "Apollo Smintheus" eksplisiet aan by twee korpusse tekste: ener syds die reisjoernale wat in die argief in Kaapstad bewaar word, die geredigeerde weergawes van die joernale en ander verwante historiografiese bronne, en andersyds die Griekse mites en Homerus se heldedig Die Ilias (en natuurlik alle tekste wat oor hierdie twee tekskorpusse handel). Hierdie intertekste word op 'n parodiërende wyse gehanteer deurdat hulle tegelykertyd benut én bevraagteken word. Die netjiese generiese onderskeid van die Antieke tussen logos en mythos word nie in Bekker se gedig gehandhaaf nie, aangesien die grens tussen hulle telkens uitgedaag en oorskry word. Die joernale is nie objektiewe en ongekontamineerde tekste nie, maar as dagboekverslae is hulle subjektief getint. Hierteenoor is die tradisionele heldedig, wat veronderstel is om 'n digterlike fabrikasie te wees, nie noodwendig suiwer verbeeldingswerk nie, maar kan dit ook waarheidselemente of 'n werklikheidsbasis besit. Dat die verlede volgens Hutcheon (1988: 128) slegs deur die getekstualiseerde oorblyfsels daarvan geken kan word, impliseer dat dit nie ongemedieerd benaderbaar is nie.

"Apollo Smintheus" laat blyk dat die historiografiese metapoësie op 'n paradoksale wyse met die geskiedenis en die mite omgaan deur dit terselfdertyd te gebruik en te misbruik ten einde sosio-politieke kommentaar te lewer. Hoewel die historiografie ten slotte aan die kaak gestel word as 'n bedryf wat nie vlekkeloos objektief en neutraal is nie en hoewel die mite ontmasker word as 'n waanvoorstelling wat slegs skynvertroosting aan die verloorder bied, kan die dubbelgekodeerde aard van die historiografiese metapoësie nie ontken word nie: dit benut sowel geskiedenis as mite en bekritiseer dit terselfdertyd (Hutcheon, 1988: 33 e.v.). Dit gaan nie hier om 'n soeke na 'n transendentale en tydlose betekenis nie, maar eerder om 'n herevaluering van en 'n dialoog met die verlede in die lig van die hede (vergelyk Hutcheon, 1988: 19).

2. Binêre opponering

Binêre opponering speel 'n belangrike rol in die bundel Rasuur ? soos wat ek dit elders stel (Foster, 1993: 1): "Heling en skending, groei en verval, skepping en destruksie, verestetisering en verwoesting is stelle opposisies waarvan die lede mekaar impliseer."

Die gegewe van die monster met die drie koppe in Van Meerhoff se joernaal en in Bekker se gedig (reël 7 van strofe 1) mag vir sommige lesers voorkom as verdigsel, verbeelding of fiksie, in opposisie met die oorwegend feitlike inslag van die joernaal en ander historiese dokumente. Ook die mite van Apollo waartoe De la Guerre veronderstel is om sy toevlug te neem, kan beskou word as strydig met die feitlikheid en waarheidsaansprake wat gewoonlik met die historiografie geassosieer word. Hierdie en ander gevalle van binêre opponering vermenigvuldig (op verskillende konseptuele vlakke) tot buite die grense van die gedig heen:⁽⁴⁾ die spreker versus die geïmpliseerde toegesprokene;⁽⁵⁾ Van Meerhoff versus De la Guerre; "al die voriges" versus "jou sending"; Vigiti Magna, Monomotapa en Ofir versus "dié plat hel"; "priester Jan se Ryk" versus "'n ryk"; "pêrels, edelgesteentes" en "suiwer goud" versus "klippe"; "'n monster" of "monsters" versus "die veldmuise"; "Apollo [...] met pyl en boog" versus die Sonkwas wat met hul pyle en boë Cruythoff se groep aangeval het; "sy triomfwa" versus "ons wa"; en laastens (in 'n steeds uitdyende

opposisiestelling ? sien hierna) "die gesogte Berg" versus "?n berg te soek" versus "?n dowwe hang" versus die berg wat die reisigers werklik bereik het. Die tegniek van teenoormekaarstelling lei tot spanning in die gedig wat verhoog word deur vele voorbeelde van assonansie en eindrym (maak ? raak ? jaar ? wa ? Kaap). Hierdie verstegniese middele het ?n hegte versstruktuur en koherensie tot gevolg, maar deurdat daar nie ?n vaste rymskema is nie, word die ritmiese gang van die vertelling tog behou.

Binne die strukturalistiese raamwerk was binêre opposisiestelling ?n belangrike literêre strategie om koherensie te bewerkstellig, dit wil sê om binding, samehang en eenheid te verkry (Culler, 1980: 174). By die interpretasie van ?n gedig soek lesers juis na terme wat hulle op ?n semantiese of tematiese as teenoor mekaar kan plaas, meen Culler (1980: 126 -127). Die stelle binêre opposisies wat lesers waarneem en dan gebruik om ?n teks mee te interpreteer, was vir heelwat strukturaliste die primêre signifiërende proses in ?n teks. Meer nog: binêre opposisies is beskou as ?n fundamentele werking van die menslike gees wat grondliggend aan die skepping van betekenis is (Culler, 1980: 15). Bressler (1994: 66) verduidelik dat elke binêre opposisie voorgestel kan word as ?n breuk: die boonste helfte (die numerator) is daardie deel wat hoër geag word as die verwante onderste helfte (die denominator of noemer). Die numerator voer dus by wyse van spreke die botoon. Ten opsigte van die binêre opposisie lig versus donkerte het Westerse lesers oor die jare heen geleer om lig bo donkerte te waardeer, soos in die geval van die stereotiepe beeld van die lig van die beskawing en die godsdienst wat na die donker, heidense Afrika gebring moes word (vergelyk Conradie, 1934: 15). Hoe die leser die onderskeie binêre opposisies organiseer wat in die teks aan die werk is, maar wat reeds binne sy of haar eie gees bestaan, sal vir daardie spesifieke leser die interpretasie van die teks bepaal. Die strukturalis aanvaar dus dat die stelle binêre opposisies die ware betekenis van die teks bepaal en beheer.

Deur kennis te neem van hierdie binêre opposisies, en spesifiek van die hiërargiese verhoudinge tussen die lede daarvan en tussen stelle opposisies onderling, kan tot die betekenis gekom word (Culler, 1980: 94 en Harland, 1987: 87). Samevattend kan gesê word dat wanneer twee sake in opposisie gestel word, dan word die leser gedwing om kwalitatiewe ooreenkomste en verskille tussen hulle te ondersoek ten einde ?n verbintenis te bewerkstellig en sodoende betekenis uit hul skeiding te verkry (Culler, 1980: 15).

Word ?n strukturalistiese benadering gevolg by die lees van Pirow Bekker se gedig "Apollo Smintheus", kan die nagaan van prominente opposisiestelle die leser tot ?n bepaalde interpretasie lei. Ter illustrasie hiervan word in die res van hierdie afdeling ondersoek ingestel na die opponering van die twee sentrale karakters: die "swakkeling" Jonas de la Guerre word gekontrasteer met die "suksesvolle" Pieter van Meerhoff, na wie twee maal pertinent verwys word. Die verteller stel hierdie twee landsreisigers teen mekaar op en speel hulle teen mekaar af. Dit is asof die verteller vir De la Guerre beheer: sy teleurstelling, gekwestheid en moontlike afguns word uitgebuit en hy word gemanipuleer om deur daadwerklike optrede en ?n geloof in die mite aan sy eie beperkinge te ontkom. Die feitelike reisverslag van die amptelike historiograaf word in die gedig tersyde gestel ter wille van ?n gefiksionaliseerde representasie van die historiese werklikheid en ?n spekulasie oor die sielkundige aspekte van die verwerking van ?n teleurstelling ? aspekte wat juis verwaarloos word in die tradisionele geskiedskrywing. Hierdeur verkry die gedig ?n new journalism-inslag en word die leser bewus gemaak van die oorskryding van genres en die totstandkom van hibriediese of sinkretistiese vorme.

Die opponering van die karakters in die gedig kan die leser laat vermoed dat hulle hier in 'n soort kompetisie teenoor mekaar opgestel word; De la Guerre steek veral aan die teksbegin sleg af by sy opponent. Dat Van Meerhoff in hierdie opposisiestelling duidelik die oorhand het, word nie net deur die gedig bevestig nie, maar ook deur die geskiedenis.

Oor dié Deen van Kopenhagen word besonder gunstig geoordeel en geskryf. Reeds ná die eerste reis word hy beloon met vaste aanstelling as onderchirurgijn ('n medikus sonder 'n erkende kwalifikasie) (Godée Molsbergen, 1916: 45). Hy tree ook by sekere geleenthede as joernaalskrywer op (onder meer tydens die "suksesvolle" tweede reis) en word as leier van die derde groep aangewys met die opdrag om die betrekkinge met die Namakwas te bevorder, omdat hy "seer wel met dit volck weet om te gaen" (volgens die resoluë, soos aangehaal deur Godée Molsbergen, 1916: 62). Tydens die vyfde reis, dié onder leiding van Cruythoff, is dit Van Meerhoff "wat die eintlike leiding gee" (De Kock en Krüger 1986: 812). Soos uit sy eie en ander joernale blyk, is hy energiek, veelsydig, avontuurlustig, waaghalsig en onverskrokke. Oor sy huwelik met Van Riebeeck se tolk Krotoa (Eva), die eerste sogenaamde gemengde huwelik in Suid-Afrika wat na Christelike gebruik ingeseën is, word ruim geskryf, ook in gefiksionaliseerde vorm; (6) sy latere lewensgeskiedenis en sterfte is uitgebreid geboekstaaf. (7)

Oor Jonas de la Guerre, 'n Fransman wat in 1653 as adelsbors uit Normandië na die Kaap gekom het, is egter ná die sesde ontdekkingsreis niks bekend nie. Die Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek (De Kock en Krüger, 1986: 125) gee sy sterfdatum bloot aan as "na Januarie 1664". Sy naam kom ná sy "mislukte" sending (11 Oktober 1663 tot 22 Januarie 1664) nie meer in die Kaapse dokumente voor nie; hy het in die vergeetboek geraak. (8)

Hoewel Pirow Bekker se gedig De la Guerre aan die vergetelheid ontruk, wil dit aanvanklik lyk asof die anonieme spreker nie simpatiek teenoor hom ingestel is nie; ook word hy nie 'n spreekbeurt gegun nie. Hiermee word die historiese evaluë van en oordeel oor De la Guerre bevestig. Van hierdie adelsbors is immers verwag om te voldoen aan die voorskrifte van die gesaghebbers aan die Kaap en van die Here Sewentien om 'n roete te baan tot by Vigi Magna en om moontlike handelsooreenkomste met die "volkeren daer omtrent woonachtich" te ondersoek wat tot "eenige voordeel" kon lei (Godée Molsbergen, 1916: 114). De la Guerre se tog was "voortreffelik voorbereid" (Godée Molsbergen, 1916: 116) en hy kon baat vind by die voorligting van Van Meerhoff en Dorhagen wat albei die vyf vorige togte meegemaak het; die bewindhebbers het besondere verwagtinge gekoester omtrent sy landsreis. Word die gedig teen hierdie agtergrond gelees, sou daar binne 'n modernistiese lees kader beweer kon word dat De la Guerre die figuur was op wie die koloniste al hul ideale geprojekteer het; hy was 'n potensiële heldefiguur wat moes voldoen aan bepaalde verwagtinge, maar hy het gefaal. Meer nog: binne so 'n raamwerk sou by uitbreiding beweer kon word dat De la Guerre die simbool geword het van al die verskillende "[v]aarders" (strofe 3) wat deur die eeue heen uitreik na die onmoontlike, gesimboliseer deur donker Afrika wat die glans van goud en ander skatte verhul.

Ook is die berg 'n belangrike simbool in hierdie verband: die vele vaarders van vervloë tye het lus gehad om "'n berg te soek / en net te kyk" (strofe 3), maar ná drie maande staan De la Guerre "voor 'n dowwe hang" (strofe 4) ? 'n aanduiding wat sowel letterlik as figuurlik kan funksioneer. Soos wat ek in my vorige artikel betoog, moet daar onderskei

word tussen twee berge met die naam Van Meerhoffskasteel, naamlik dié by Citrusdal, wat tydens die tweede reis deur Pieter van Meerhoff na homself vernoem is, en dié by Nuwerus, wat hy self tydens die sesde reis 'n "marmerberg" genoem het, maar wat later na hom vernoem is. Die digtheid van die gedig dra daartoe by dat albei hierdie berge betrek kan word: die eerste een waar die reisigers (soos hul voorgangers) hul wa in 'n kloof begrawe het, en die tweede waar die berg met marmer en albaster "ontdek" is.

Volgens die joernaal het die reisigers van De la Guerre se tog die "beslagen hechte boerewagen" (Godée Molsbergen, 1916: 114) in 'n kloof van die Olifantsrivier uitmekaar gehaal en aan die voet van die berg begrawe sodat die gebied makliker te voet verken kon word. Twee dae noord van die Olifantsrivier het hulle by die sogenaamde marmerberg by Nuwerus aangekom. Met hul terugkeer moes die landsreisigers egter ontdek dat die Hottentotte die wa verbrand, die proviand gesteel en die kruitkokers almal leeggestort het (Godée Molsbergen, 1916: 119). Die wa het dus nie meer gebrand toe hulle daar aangekom het nie. Hierdie anomalie of "feitfout" in die weergawe van die gedig kan nie bloot afgemaak word as 'n voorbeeld van vergissing nie. Dit sou beskou kon word as deel van die dramatiseringstegniek van die digter of die spreker in die gedig, ter wille van 'n onmiddellikheidseffek. Ook sou geredeneer kon word dat De la Guerre die verbranding van die wa in sy geestesoog waarneem.

Die verwysing na die "dowwe hang" kan natuurlik ook simbolies opgeneem word. Tradisioneel is die berg simbool van meditasie, geestelike verheffing en gemeenskap met die saliges (Cirlot, 1982: 221). Die magiese "berg" van strofe 3 waarna ironies genoeg net gekyk word en die ongespesifiseerde berg met sy "dowwe hang" van strofe 4 vorm deel van die beeldkompleks van die nastrewenswaardige ideaal: hulle is "uitlopers van die gesogte Berg" (uitlopers is laer gedeeltes van 'n berg, wat van 'n hoë af uitgaan? HAT, Odendal et al., 1985). Die verandering na die bepaalde lidwoord en die gebruik van die hoofletter dui waarskynlik die sublieme of metafisiese aspek daarvan aan. Ook funksioneer die adjektief "gesogte" semanties op meerduidige wyse: dit beteken nie net gesoekte nie, maar dra ook konnotasies soos gewilde, onnatuurlike, gekunstelde, opsetlik uitgedinkte en versonne (HAT en WAT 'n onderskeidelik Odendal et al., 1985 en Schoonees, 1970).

Die "gesogte Berg" kan ook verband hou met Olympus, die woonplek van die Griekse gode, waarvan die simboolwaardes intelligensie, suiwerheid, kreatiwiteit en kunssinnigheid is (Cirlot, 1982: 220). Die implikasie is dat De la Guerre selfs nie eers oor genoeg geestelike krag en ondernemingsgees beskik om die voorheuwels van die hoë geïdealiseerde berg te verower nie. Die verwagtinge wat daar ten opsigte van sy tog bestaan het, het op niks uitgeloop nie. Hierdie berg baar 'n muis, soos die spreekwoord te kenne gee.

Hy wat 'n apolliniese held moes wees, kan met niks spog nie; hy voel "hoe sak 'n oorverhitte droom, hoe / sterf 'n ryk". Omdat hy nie die verlangde edelgesteentes, minerale en goud kon vind nie, is sy enigste opsie en behoud om klippe as "[g]letuënis" op te tel? "'n spatsel van gesmelte rots, stollings bloed en steen? / vir die Kaapse kaggel 'n curiositeit" of gespreksonderwerp, 'n bewys van die geslote en klipharde aard van Afrika; kortom: van die ruwe werklikheid, die feitlikheid van Afrika. Al wat dus vir hom oorbly (en by implikasie vir die digter), is om pynlik en met oortuiging te vertel van hierdie "plat hel", hierdie "eenders(e)" wêreld wat gekroei word deur die pyle van die god Apollo (simbolies van die noodlot of die strale van die son of die pyle van die Sonkwas).

Die Oranjerivier kan miskien nog bereik word, maar omdat die droomrivier Vigi Magna onbereikbaar bly, is die enigste manier om die teleurstelling te bowe te kom, om te getuig van die "ewige boodskap" van die mite. Deur die fiktiewe kan die teleurstelling te bowe gekom word. Om hierdie skrikwekkende werklikheid om jou te tem en te transformeer, is die legende en die mite nodig, suggereer die slot. Fiksie en feit kom teenoor mekaar te staan; fiksie kan feit verlos van sy feitlikheid.

Die verbandlegging met Apollo en Olympus in hierdie strukturalistiese interpretasie sou beteken dat die opgaan in die mite 'n oplossing bied vir die onverstaanbaarheid en kompleksiteit van die werklikheid. Dit word versterk deurdat die verteller De la Guerre in die vierde strofe ondersteun ná die aanvanklike "aanklag" en "beskuldiging". Hy keur instemmend die versamelaar se handeling goed ("Getuienis, ja:"), verwys ietwat afwysend na sy konkurrent, Van Meerhoff ("ou Van Meerhoff") en praat hom moed in deur te sinspeel op sy vermoëns ("kan jy seer seker wys"). Die implikasie van hierdie verbandlegging (wat veral deur binêre opposisies bewerkstellig word) is dat die gode ingryp en afreken met die pestelike indringers (die koloniste kan as 'n plaag "veldmuise" beskou word). Dit is dus in elk geval nie moontlik om die "gesogte Berg" te bereik nie. Die mites van monsters en gode bevestig die bestaan van 'n andersoortige werklikheid wat nie vir die mens beskore is nie. Daar is dus 'n goddelike of metafisiese rede vir De la Guerre se "mislukking" en hierdie insig bied vertroosting vir die teleurstelling en 'n ontsnappingsroete uit 'n haglike situasie. Mite, verdigsel en droom het 'n helende potensiaal en kan die vreemde en ongenaakbare werklikheid besweer. Sodoende kan die uitverkore enkeling die aardse problematiek transendeer. Binne 'n modernistiese leeskader sou selfs beweer kon word dat De la Guerre as "uitverkorene" ten spyte van sy ontugtering en die totnietgaan van die droomryk ("hoe sterf / 'n ryk" ? laaste strofe, reëls 8-9) verlei word om aan te hou droom aangesien die begeerte na een of ander simboliese Vigi Magna rigtinggewend is op die lewensreis ("dit wat daardie reis moes rig" in reël 7 van die tweede strofe sou dan beskou kon word as van simboliese waarde vir ander reise).

Net soos Van Meerhoff voorheen kon berig oor 'n "monster met drie koppe in 'n veelbelowende rivier", net soos wat hy "monsters in 'n systroom [kon] teel" (kon laat toeneem, vermeerder, vermengvuldig), net so kan De la Guerre die Suider-Afrikaanse werklikheid ontvlug deur sy toevlug te neem tot die wêreld van die Griekse mite en dus die wêreld van fiksie. Die gedigtitel beklemtoon immers die metafisiese ideaal waarna gestreef word: Apollo, seun van Zeus en boodskapper van die gode; Apollo, glansryke songod (dikwels geïdentifiseer met Helios) en beskermheer van die boogskietkuns; Apollo, god van die helende kuns en die skone kunste, in die besonder die musiek, die poësie en die profesie; en Apollo, god van die jeug en veral van lig (Cirlot, 1982: 14 en 31 en Paglia, 1991: 72 e.v.).

Afhangend dus van die binêre opposisies wat in die gees van die leser bestaan, en spesifiek die hiërargiese verhouding tussen die elemente, kan tot 'n bepaalde interpretasie gekom word. In hierdie geval: dat die mite en die droom kan triomfeer oor die teleurstelling; dat fiksie (die mite of mythos ? en by uitbreiding die gedig) kan seëvier oor feit (die joernaal of logos). Die basiese of primêre opposisie van triomf/teleurstelling ("op hul bliksem speel" versus "stel meer as al die voriges teleur") lei daartoe dat die leser verskillende kodes kan verken, soos dié van die historiese (waarheid/verdigsel), die psigologiese (ontstygning/ondergang) en die kreatiewe

(skeppingskrag/verbeeldingloosheid). Sodanige kodes kan in enige diskoers vermenigvuldig word sodat ander, of selfs minder voor die hand liggende aspekte betrek kan word (Culler, 1980: 52), soos in die geval van "Apollo Smintheus" die metapoëtiese kode (Bekker/De la Guerre). Om die teenwoordigheid van enigen van hierdie items te verduidelik, bewys dat dit deel is van 'n binêre opponering waarvan die funksie is om 'n onderliggende tematiese kontras uit te druk; binêre begrensing beheer dus laasgenoemde kontraste en sodoende die proses van tematiese konstruksie (Culler, 1980: 43, 94 en 126). Elemente van 'n teks verkry gevolglik betekenis op grond van die opposisies waarin verskillende ervaringsareas georganiseer is en wat, sodra hulle herken word deur 'n leser wat die relevante kodes geassimileer het, gekorreleer kan word met ander, meer abstrakte opposisies. Die proses van binêre strukturering en tematiese kontrastering binne 'n strukturalistiese raamwerk hoef nie slegs tot 'n enkele interpretasie te lei nie, aangesien kodes vermenigvuldig kan word, soos wat Culler (1980: 52) tereg te kenne gee. Elders skryf hy (Culler, 1980: 127):

The claim is not that competent readers would agree on an interpretation but only that certain expectations about poetry and ways of reading guide the interpretive process and impose severe limitations on the set of acceptable or plausible readings.

Hierdie strukturalistiese standpunt word in die poststrukturalisme en in die postmodernisme aan bevraagtekening onderwerp.

3. Desentrering

Die bestaan en werking van binêre opposisies in die Westerse denkwysse word nie net deur die strukturalisme erken nie, maar ook deur die poststrukturalisme. Die verskil is egter dat laasgenoemde nie slegs poneer nie, maar ook problematiseer. Waar die beginsel van binêre opponering as strukturalistiese leesstrategie aangewend word ten einde byvoorbeeld tot 'n koherente interpretasie van 'n spesifieke gedig te kom, word dit deur poststrukturaliste benut met die doel om die aandag te vestig op die onstabiliteit van die hiërargiese verhoudinge, op die onbepaaldheid van betekenis en op die rigiede voorveronderstellinge wat die Westerse metafisika ten grondslag lê.

In sy baanbrekende essay "Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences" beweer Jacques Derrida dat die hele geskiedenis van die Westerse metafisika vanaf Plato tot die huidige gegrond is op 'n klassieke, fundamentele fout: die verlange en soeke na 'n transendentale betekende, dit wil sê 'n eksterne verwysingspunt waarop 'n bepaalde konsep of filosofie gebaseer kan word. In Derrida (1988: 110) se woorde is dit "the central signified, the original or transcendental signified". Dié soeke na absolute waarheid noem Derrida logosentrisme: "the belief that there is an ultimate reality or center of truth that can serve as the basis for all our thoughts and actions" (Bressler, 1994: 76 en 173).

Die Westerse metafisika is gebaseer op 'n sisteem van binêre of konseptuele opposisies wat bestaan uit terme waarvan die een die ander opponeer (gode/mense; waarheid/verdigsels; feit/fiksie; inhoud/vorm; joernaal/mite; betekende/betekenaar). In elk

van hierdie gevalle van twee opponerende terme is een konsep belangriker as die ander; dit definieer sigself deur die opposisiestelling met die mindere term. Gode beklee 'n hoë posisie as gewone sterflike mense; die konsep waarheid kan begryp word omdat daar 'n konsep verdigsel is; feit kan verstaan word omdat daar fiksie is. Volgens hierdie logika is taal ook ondergeskik aan betekenis (Jefferson, 1989: 113).

Teen die skep van sodanige hiërargieë het Derrida beswaar omdat die verhouding van die lede altyd onstabiel en problematies is. Dit is nie Derrida se doel om al die Westerse binêre opposisiestelle bloot om te keer nie, maar eerder om ons bewus te maak van die breekbare basis van die totstandkom van sulke hiërargieë en die moontlikheid van die ontseteling van hierdie hiërargieë om nuwe insigte te verkry in die taal en in die lewe. Derrida (1988: 119) gebruik die term supplement (in die sin van sowel aanvulling as plaasvervanging) om te verwys na die onstabiele verhouding tussen die elemente in 'n binêre opposisie:

One cannot determine the center and exhaust totalization because the sign which replaces the center, which supplements it, taking the center's place in its absence ? this sign is added, occurs as a surplus, as a supplement.

In die waarheid/verdigsel-hiërargie beklee eersgenoemde die bevoorregte posisie en vervul verdigsel "bloot" 'n supplementêre rol. So 'n logosentriese manier van dink handhaaf die suiwerheid van die konsep waarheid bo die konsep verdigsel. Wanneer egter grondig ondersoek ingestel word, is daar ten minste een of ander stukkie waarheid in enige brok verdigsel. En wie kan sê, vra Derrida (vergelyk Bressler, 1994: 78), wanneer die waarheid nou eintlik gekonspieer, uitgespreek of bereik is? Die suiwerheid van waarheid mag waarskynlik glad nie bestaan nie. In alle menslike aktiwiteite is daar dus complementariteit aan die werk.

Op die oppervlak lyk "Apollo Smintheus" na 'n historiese akkurate gedig met 'n sterk kohesie en struktuur en 'n lineêre verhaallyn, en met as een van die temas die vermoë van die gekwelde enkeling om uit te styg bo sy omstandighede en hom te wend tot die helende en beswerende potensiaal van die mite. In Derridiaanse terme sou beweer kon word dat Pirow Bekker die hiërargieë van waarheid/verdigsel en feit/fiksie omkeer en aan die mite van Apollo (die mythos) voorrang verleen bo die feitlike van die argivale dokumente (die logos).

Wanneer omkering van die rangorde of verplasing van die oorheersende item in die opposisiestel of desentrering van die sentrum toegepas word, kan aftakeling van die binêre opposisies plaasvind en kan die leser bewus word van die onstabiele basis van die verhouding tussen die elemente. Nou kan *différance* intree (Derrida, 1988: 122). *Différance* is die neologisme wat Derrida munt vir die konsep wat hy in opposisie met die konsep logosentrisisme wil plaas; dit sinspeel op beide die werkwoorde *to differ* (verskil) en *to defer* (vertraag). Vir Derrida is *différance* die krag agter of in taal; dit produseer die effek van die verskille waaruit taal bestaan. Die logosentriese voorstelling van taal as 'n struktuur met 'n sentrum wat daarbuite bestaan (dit wil sê 'n oorsprong of teenwoordigheid), word dus omvergewerp deur die Derridiaanse konsep van *différance*; die strukturalistiese teorie kan nou met die poststrukturalistiese teorie vervang word. Aangesien *différance* geheel niehiërargies is, word daar weggedoen met die onderskeid tussen betekende en betekenaar. Die konsep van 'n geslote struktuur van tekens word vervang met die konsep van 'n ketting van betekening waarin die een betekenaar binne

tyd en ruimte oneindig verskil van en tog uitwys na 'n ander een (Jefferson, 1989: 115).

Betekening is vir Derrida (1988: 118) nimmereindige aktiwiteit en spel. Vir hierdie proses gebruik Bressler (1994: 81) die metafoer van ossillasie:

Such oscillating between interpretations, levels, or meanings allows us to see the impossibility of ever choosing a correct interpretation, for meaning is an ongoing activity that is always in progress, always based upon difference. By asking what will happen if we reverse the hierarchies that frame our preconceived ways of thinking, we open ourselves to a never-ending process of interpretation that decrees that no hierarchy or binary operation is right and no other is wrong.

Afhangend van die leesraam en leesstrategie kan dus tot verskillende lesings van die representasie van die geskiedenis in "Apollo Smintheus" gekom word. Die voorstel dat De la Guerre hom tot die mite van die "gesogte Berg" moet wend om die geskiedenis te transendeer en oor die feitelike te triomfeer, is 'n modernistiese praktyk, nie in ooreenstemming met postmodernistiese opvattinge nie. Die gevaar van sodanige binêre opposisiestellings is die verabsoluttering of totalisering van een aspek van die binêre stel, selfs wanneer desentrering plaasvind (Derrida, 1988: 118). In die postmodernistiese era het daar egter veel meer kompleksiteite na vore begin toe ? Hutcheon (1988: 20) betoog:

[T]he binary oppositions that are usually set up in the writing on postmodernism ? between past and present, modern and postmodern, and so on ? should probably be called into question, if only because, like the rhetoric of rupture (discontinuity, decentering, and so on), postmodernism literally names and constitutes its own paradoxical identity, and does so in an uneasy contradictory relationship of constant slippage.

Die paradoksale teenstellings wat die postmodernisme kenmerk, verwerp enige netjiese opposisie wat 'n geheime hiërargie herberg of verbloem (Hutcheon, 1988: 12, 43 en 61). Dit erken voorts die eie aandadigheid en gee toe dat kontradiksie eintlik kompromie impliseer (Hutcheon, 1988: 46). Op grond hiervan wil dit voorkom asof die postmodernisme nie 'n logika van óf.. óf voorstaan nie, maar eerder een van én... én(Hutcheon, 1988: 46, 49 en 50).

Die modernistiese konsep van 'n enkele en vervreemdende andersheid word uitgedaag deur die postmodernistiese bevraagtekening van die binêre pare wat in der waarheid hiërargieë verbloem. Om egter sodanige hiërargieë te laat ineestort, beteken nog nie dat die onderskeidinge self in duie stort nie (Hutcheon, 1988: 61). In plaas daarvan om die aandag bloot te vestig op die ander, vreemde, supplementêre helfte van die binêre opposisie, word daar eerder in die postmodernisme van die proses van desentrering gebruik gemaak, omdat die sentrum die spil is waarom die binêre opposisies draai. Sodra die sentrum gesien word as 'n konstruksie, 'n fiksie, nie as 'n vaste en onveranderlike werklikheid nie, dan begin die ou logika van óf.. óf en nóg.. nóg verval en ontstaan daar 'n houding van sowel ... as waarin pluraliteit en verskil nuwe moontlikhede open in die plek van eksklusiwiteit en uitsluiting (Hutcheon, 1988: 62). Die postmodernistiese nosie van verskil is altyd meervoudig en voorlopig van aard (Hutcheon, 1988: 65). Om te desentreer, beteken egter nie om te ontken nie (Hutcheon, 1988: 159). Sodoende kan die sentrum nie bloot tot die randgebied uitgeskuif en die marginale nie weer tot 'n nuwe

middelpunt gemaak word nie. Deur 'n paradoksaal verdubbelde posisionering kan die sentrum dus van sowel binne as buite af bekyk en bekritiseer word (Hutcheon, 1988: 69).

Waar dit wil voorkom asof 'n strukturalistiese benadering tot "Apollo Smintheus" 'n modernistiese ontsnaproete tot die mite voorstaan, kan 'n poststrukturalistiese benadering só 'n lesing eerbiedig én verwerp: deur desentrering word die logos van die feitelike geskiedskrywing afgewys ter wille van die mythos, maar sodra differance intree, kan die mythos self weer geproblematiseer word, ten einde totalisering daarvan af te weer. Nou kan die afleiding moontlik gemaak word dat die mite slegs 'n toegangsroete is om die "werklikheid" van Afrika mee te bewys.

Hoewel die "gode" verhinder het dat die reisigers hul doel kon bereik, die mitiese stad Vigiti Magna, kan De la Guerre getuig van die "werklikheid" van 'n ontmitologiseerde Afrika, van die feitlikhede van die hitte en dorheid van die land, terwyl Van Meerhoff se historiese geboekstaafde "suksesse" eintlik fiksioneel aandoen. As Van Meerhoff dan "monsters in 'n systroom" kan teel, kan De la Guerre hom "seer seker" troef deur te wys op die geslotenheid en ongenaakbaarheid van Afrika. Die klipharde aard van Afrika kan op die "Kaapse kaggel" uitgestal word as "[g]etuienis, ja." Maar "getuienis" wat paradoksaal genoeg met die ompad van mite en fiksie gelewer word.

4. Historiografiese metapoësie as getuienis

Hoewel die gedigte nie uitsluitel gee oor die getuieniswaarde van die klippe wat opgetel word nie, word wel gesuggereer dat De la Guerre selfversekerd as held uit die stryd kan tree deur te "wys" en te getuig ("[g]etuienis"), byvoorbeeld om te wys hoe die land deur die elemente gevorm is, hoe die son die land treiter, hoe oud, primitief, wild en gewelddadig Afrika is, hoe sonder genade; ander moontlikhede is om te getuig van die een of ander skermutseling met die inheemse bevolking, 'n kwansuise heldedaad, 'n versinde oorwinning (of nederlaag); of selfs om bewys te lewer van rare en verwerkbare of halfverwerkte gesteentes. Hoe dit ook al sy: die klippe bly ten slotte blote rariteite met beperkte uitstallingswaarde, "vir die Kaapse kaggel 'n kuriositeit". Die tasbare optelgoed ("'n spatsel van gesmelte rots, stollings bloed en steen" ? klippe van die sogenaamde marmerberg by Nuwetus?) staan in 'n binêre opposisie teenoor die skatte ("edelgesteentes", "minerale" en "suiwer goud") wat De la Guerre veronderstel was om terug te bring na die Fort. Die laaste twee reëls van die tweede strofe skep die indruk dat die Europeë gedink het dat 'n mens in Afrika sommer goud van die grond af kon optel of uit 'n pan kon skraap. (Volgens die HAT van Odendal et al. [1985] beteken raap haastig optel, bymekaarmaak, versamel; minder algemeen beteken dit om sout te skraap uit 'n soutpan.) Die landsreisiger het egter nie die land Monomotapa en die "gesogte Berg" met al die rykdomme gevind nie. (9) Hoewel De la Guerre skynbaar die soeke na die "suiwer goud" van Afrika opgee, begin hy "tog naderhand weer om klippe op te tel": gesteentes wat hul geheime in hulself beslote hou en potensieel koper- of gouddraend is. Die optel van die klippe dien nie slegs om op rasionele manier bewyse te soek wat die redes vir die mislukking van die tog kan opklaar en verhelder nie, maar ook om die moontlikheid van minerale en metafisiese vondste te suggereer en die beswerende krag van die tersaaklikheid en waarheid van 'n Griekse mite te illustreer. Hierdie soeke na

stawingsmateriaal kan enersyds geskakel word met die positivistiese wetenskapsbeoefening ná die Verligting en die premie wat in die historiografie geplaas word op klinkklare, onweeerlegbare feite. Andersyds kan die soeke na transendering verbind word met die modernistiese benutting van die beeldkorrelaat (De la Guerre as objective correlative van die bedremmelde digter) en die geloof in die sublimasiepotensiaal van die kunswerk.

Dat die optelklippe nie noukeurig beskryf of pertinent omskryf word nie, is van belang in die interpretasieproses. Die leser sou miskien die gevolgtrekking kon maak dat die "stollings bloed en steen" na onderskeidelik stollingsgesteente en bloedsteen of heliotroop (10) verwys. Eersgenoemde is 'n gesteente wat ontstaan deur afkoeling van magma (lawa) wat uit vulkane stroom (HAT ? Odendal et al., 1985). Laasgenoemde is 'n (blou-) groenerige variëteit van chalcedoon met druppelvormige kolletjies van rooi jaspis wat die indruk van bloeddruppels gee (HAT, Van Dale en WAT ? onderskeidelik Odendal et al., 1985; Kruyskamp, 1982; en Schoonees, 1970). Met verwysing na die uitdrukking "op hul bliksem speel" in die laaste reël sou die afleiding ook gemaak kon word dat dit om bliksemsteen gaan, 'n klein, gladde, niervormige, donker gekleurde vuursteen wat volgens volksgeloof ontstaan het deur die inslaan van die bliksem, ook genoem dondersteen of swareweestersteen (WAT). Die gedig gee egter nie uitsluitel oor hierdie gesteentes nie. Die vaagheid van die aanduidings het myns insiens juis ten doel om die ideaal van keiharde "[g]etuienis" te ondermyn. Waarvan die gesteentes die "[g]etuienis" moet wees, is ook nie duidelik nie; die leser kan maar net spekuleer.

Die vae, ongespesifiseerde bewysmateriaal vir 'n vae, ongespesifiseerde gegewe (dit wil sê 'n gegewe, gebeure of gebeurtenis wat nog nie tot feit gemaak is nie) trek die netjiese verhouding tussen betekenaar en betekende in twyfel. Hutcheon (1988: 89 en 122) se onderskeid tussen gebeurtenis (event) en feit (fact) is hier ter sake: die bestaan van die verlede en van spesifieke gebeurtenisse in die verlede word nie in die postmodernistiese diskoers ontken nie, maar daardie verlede kan slegs semioties geken word. Bekker se historiografiese metagedig wil moontlik beklemtoon dat gebeurtenisse nie op sigself betekenisdraend is nie. Die implikasie sou dus kon wees dat die postmodernistiese teks slegs van onbepaaldhede kan getuig (die klippe roep dit as't ware uit!); dit kan nie die volle waarheid representeer nie, juis omdat daar nie 'n enkele geldende waarheid bestaan nie.

Die landskap waar die klippe verspreid rondlê word op hoogs subjektiewe wyse voorgestel as "te eenders om jou verder bloot te stel". Dit is asof al die verskillende beelde van die ongerepte en ongekaarte gebied (of die perspektiewe daarop) nie van mekaar onderskei kon word nie en so deurmekaarvloeit dat dit té eenselwig begin lyk het vir die Normandiër Jonas de la Guerre, wie se oog gekondisioneer is deur die welige Europese landskap. Die werklikheid openbaar Afrika as "dié plat hel". Die klippe lewer bewys van 'n geologiese voorgeskiedenis van 'n enorme omvang ? vergelyk die woordkeuses "spatsel", "gesmelte" en "stollings". Sou die verwysing na die klippe ook betrekking kon hê op die "primitiewe" werktuie van die inheemse bevolking of op die klippunte van hul pyle (vergeelyk Böeseken, 1966: 23)? Blootstelling aan Afrika beteken nie net uitlewering aan die natuurelemente soos die warm weer, dor winde en olifante nie, maar ook aan die inheemse bevolking (op degraderende wyse as "mensetrop" benoem) wat die reisigers oorval, (11) hul kruit steel en hul waens aan die brand steek.

Teenoor die "wrede werklikheid" is die tradisionele, romantiese voorstelling van Afrika dié

van 'n magiese, swart vasteland ? vergelyk in strofe 3 die opstapeling van stereotiepe beelde: "duister seë "n swarter kus", "koel spelonke", "n land van Ofir-vloed" en "n kontinent wat glim soos ebbehout". Die droomvoorstelling van Afrika verteenwoordig die afwesige, die ander en gevolglik die begerenswaardige; die werklikheidsvoorstelling verteenwoordig die teenswoordige, maar steeds die ander, wat paradoksaal genoeg gehaat én begeer word. Teen dié agtergrond gelees, sou beweer kon word dat De la Guerre as simbool beskou kan word van die verlangens van nie slegs die koloniste en die Here Sewentien in die jaar 1663 nie, maar ook van die vele lands- en seereisigers wat oor die jare heen die gerugte (die feite?) oor die goue skatte en priester Jan se Ryk versprei het. Meer nog: die misterieuse, ongeïdentifiseerde land word gedefinieer in terme van die afwesige, naamlik die Bybelse Ofir. Volgens die Bybelse ensiklopedie van Gispén en Oossterhoff et al.(1975) is Ofir die land waarvandaan die skepe van Salomo groot hoeveelhede goud gebring het (1 Kon. 9: 26-28, 10: 11 en 22). Net soos wat daar nie vandag met sekerheid vasgestel kan word waar Ofir geleë was nie, net so is priester Jan se Ryk in misterie gehul. En tog kan die bestaan van Ofir nie as blote versinsel afgemaak word nie. Volgens die Bybelse ensiklopedie van Gispén en Oossterhoff et al.(1975) is 'n skerf met die inskripsie "Goud van Ofir vir Bet-Heron" byvoorbeeld gevind in Tell Qasileh, wat die handelsbetrekkinge tussen Israel en Ofir bevestig ("Getuienis, ja!"). Die verbandlegging met Ofir in Bekker se gedig is myns insiens ook nie toevallig nie. Een van Da Gama se toggenote, Tomé Lopez, het Monomotapa naamlik geïdentifiseer as die Bybelse Ofir (in die Kaapse dagregister word ook na Ofir verwys ? vergelyk Böeseken, 1969: 40 en Huigen, 1996: 44). Ofir, priester Jan se Ryk, Monomotapa en Vigi Magna funksioneer dus as aanduidings van die onbereikbare. In modernistiese sin skuif hulle oor mekaar heen op die vertikale of paradigmatische as wat deel uitmaak van die hiërargiese sisteem van die teks. In 'n postmodernistiese opset kan gesê word dat hulle mekaar telkens verplaas as betekenaars in 'n proses van oneindige semiosis. Hierdeur kan die leser bewus word van die poststrukturalistiese opvatting van die betekenisgewingsproses, waarby tekens slegs teenwoordig is in hul afwesigheid. Daarom is die leesaksie vir Eagleton (1983: 128) "more like tracing this process of constant flickering than it is like counting the beads on a necklace".

Na afloop van die sesde reis het die Kommandeur die streek wat die geselskap besoek het, beskryf as 'n land wat net "velle en klippe" oplewer (Böeseken, 1966: 24). Die klippe as suplemente van die skatte van donker Afrika dien as tasbare, feitlike aanvulling tot die fiksies van vele "[v]aarders". Waarvan hierdie gesteentes veronderstel is om "[g]etuienis" te wees, is egter nie seker nie. Moontlik dat alles fiksie is, ook die feitlike? Die historiografiese metapoësie lewer getuienis daarvan dat die konsep getuienis nie op ewigheidswaardes berus nie, maar gekonstrueer word ten einde bepaalde persoonlike, politieke of literêre agendas te dien. Hierdie agendas kan slegs deur interpretasies agterhaal word ? vergelyk Ankersmit (1989: 145-146):

For the modernist, within the scientific world-picture, within the view of history we all initially accept, evidence is in essence the evidence that something happened in the past. The modernist historian follows a line of reasoning from his sources and evidence to an historical reality hidden behind the sources. On the other hand, in the postmodernist view, evidence does not point towards the past but to other interpretations of the past; for that is what we in fact use evidence for.

Wat die metapoëtiese kode betref, is die voorstelling van die digter egter hier nie die "mite" van die modernistiese uitverkore enkeling wat die engel uit die verborgene van die klip moet verlos nie (vergelyk Opperman se bundel *Engel uit die klip* van 1950), maar dié van die opteller van nuttelose klippe wat verspreid op die grondoppervlak rondlê. Binne die postmodernisme is die digter nie 'n goddelike skepper wat die opteklip kan transformeer tot toorklip van die woord of 'n alchemis wat onedele materiaal probeer omskep tot kosbare filosofiese steen nie, maar 'n blote bondelsmous of venter ("marskramer") met 'n mandjie op die rug. (12)

In die historiografiese metapoësie is die re-presentasie van figure soos De la Guerre en die digter enersyds dié van subjekte wat nie met enige vertroue hul eie plek in die geskiedenis kan vasstel nie en wie se subjektiwiteit sodoende in die geskiedenis geïnskribeer word as problematies. Andersyds word hulle voorgestel (of stel hulle hulself voor) as selfrefleksief, bevraagtekenend, parodiërend en ironiserend. Dit beteken dat hulle nie hulself oorgee aan algehele dekonstruksie en nihilisme nie, maar dat hulle wel rekonstruktief kan optree.

Die mandjie of grabbelsak van die historiografiese metapoësie is nie net vol onnuuswaardighede, treurmares en oorverhitte drome nie, maar vol optelgoed, brokke getuënis, mites en nonsensstories; kortom: 'n gebliksemspelery.

5. Die mite as monster

Dat Van Meerhoff volgens Bekker se gedig "kon kom opgee" oor "'n vreemde dier", beteken dat dit vir hóm vreemd was en dat hy dit daarom moes bekend maak; die moontlikheid van verifikasie word oopgehou. Maar die woordkeuse "opgee" beteken naas bekend maak ook roem op (HAT ? Odendal et al., 1985): Van Meerhoff het ietwat te koop geloop met sy monster, is die implikasie. Die geskiedenis van die voorkoms van monsters in die letterkunde en veral die etimologiese betekenis van die woord monster is hier van belang: die woord is afkomstig van die Latynse soortnaam *monstrum*, wat onder meer voorteken beteken, afgelei van *monere*, om te herinner of te waarsku (Gove, 1966 ? vergelyk Foster, 1987: 162 en 179). Was die monster of monsters vir die reisigers 'n teken van dreigende onheil? Sou die verwysings na Van Meerhoff se monster(s) 'n bedekte waarskuwing wees vir die leser van "Apollo Smintheus"? Sou die implikasie wees dat skyn ? werklikheid kan bedrieg?

Daar is in my artikel in die vorige uitgawe van *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* betoog dat die monster of monsters van Van Meerhoff moontlik 'n voorbeeld van fabulering is, of 'n voorbeeld van foutiewe benoeming op grond van 'n gebrekkige dierkundige kennis (Foster, 2004: 20-40). Was dit miskien spelerige otters? Dat "ou Van Meerhoff monsters in 'n systroom teel", kan in 'n negatiewe lig beoordeel word as grootpraat, oordrywing of oneerlikheid. Presies waarvan die monsters as tekens funksioneer, is nie duidelik nie. As voorbeelde van waarskuwings-, herinnerings- en voorspellingstekens (vergelyk die etimologie van die woord monster) kan die monsters beskou word as betekenaars sonder vaste betekendes. 'n Eerste moontlikheid is dat net soos wat die monster met die drie koppe die veelbelowende rivier bewaak teen indringing en as voorteken van onheil optree, net so duld die gode nie die opdringing van die pestelike landsreisigers nie en word hul oorwinningspoging reeds by die voorgebergtes

gedwarsboom; "elkeen wat 'n land soek", soos wat strofe 2 lui, sal gestuit word. Moontlik staan die teel van monsters in 'n systroom ook in verband met die fabrisering van 'n verhaal, die skep van 'n mite of die konstruering van 'n gedig. Poststrukuralisties gesproke, sou gesê kon word dat die teel van die monsters 'n vermenigvuldigingsproses signifiseer, waarin die een betekenaar ad infinitum uitbrei tot ander. Binne 'n postmodernistiese raamwerk beteken dit dat die fiksies wat sodoende ontstaan, die aandag vestig op figure of sake wat nie deel is van die hoofstroom nie (vergelyk die verwysing na "'n systroom"), maar wat monsters, voorbeelde of eksemplare is van die monsteragtige, die supplementêre, die ander, die vreemde, die wonderbaarlike, die afwykende en die persoonlike of kollektiewe onbewuste.

As die historiograaf Pieter van Meerhoff in sy feitlike joernaal hom "skuldig" kon maak aan fabulering, dan kan De la Guerre (en by uitbreiding die digter) op soortgelyke wyse feit en fiksie vermeng en van allerlei soorte intertekste gebruik maak, suggereer die gedig "Apollo Smintheus". Hoewel gesê kan word dat hul genres verskil, verskil die werkwyse van historiograaf en digter nie in wese nie: albei tas die werklikheid aan deurdat hulle net in staat is om fragmente of brokstukke daarvan te representeer. Onder die intertekste wat sowel digter as historiograaf kan benut, tel die mite: die antieke mite van Apollo en die nuutgeskape een van die monsters (Hutcheon [1988: 16] verwys na "the myth- or illusionmaking tendencies of historiography"). Dit waarvan die mite binne 'n modernistiese raamwerk veronderstel is om te getuig, naamlik van die bestaan van 'n transendentale of universele gegewe buite die individu, word in "Apollo Smintheus" afgewys omdat sowel die gedig as die oorgelewerde geskiedenis nie onomwonde te kenne gee hoe De la Guerre die mite(s) van sy tyd geïnterpreteer en gehanteer het nie. Omdat die slot van die gedig besonder oop is, word die leser tot medewerking uitgelok deur te spekulêr en self 'n slot te konstrueer. Ook is die temporele hantering in die gedig insiggewend: die (self-)gesprek vind in die teenwoordige tyd plaas, blykbaar op 'n punt nadat die groep reisigers by hul uitgebrande wa aangekom het, maar voordat die terugtog te voet aangepak of voordat die Fort bereik word ? vergelyk die reëls "Na drie maande staan jy voor 'n dowwe hang", "Jy sien hoe jy gewoon as marskramer, en bang, / na die Fort toe terugkruip oor dié plat hel" en "jy voel hoe sak 'n oorverhitte droom, hoe sterf / 'n ryk; begin tog naderhand weer om klippe op te tel ? ". Daar sou beweer kon word dat die gebeure van die laaste strofe in De la Guerre se geestesoo plaasvind en dat dit 'n toekomsmoontlikheid is. Tog word die presens steeds gehandhaaf: "Jy sien hoe jy gewoon [...] na die Fort toe terugkruip", ensovoorts.

Deurdat die gedig op aleatoriese wyse 'n hipotetiese alternatief in die slot voorhou van hoe die gebeure geïnterpreteer sou kon word en die geskiedenis gevolglik anders geboekstaaf sou kon wees, word kommentaar gelewer op die mediëringsproses tussen gebeurtenis en feit en die mitologisering wat in die historiografiese praktyk intree. Indien verder aanvaar word dat die aanklag teen De la Guerre eintlik 'n selfgesprek is, of dat hier sprake is van 'n vermenigvuldigende vertelmodus, is die moontlikheid van die ironisering en parodiëring van die mite (en uiteraard van die joernaal) nie uitgesluit nie. Die historiografiese metagedig "Apollo Smintheus" parodieer dus sowel die "algemene" as die literêre geskiedenis.

Wat die gedig "gerieflikheidshalwe" nie te kenne gee nie, is dat Van Meerhoff meegedoen het aan die sogenaamde mislukte sesde reis, en wel met die spesifieke opdrag om joernaal te hou ? vergelyk Godée Molsbergen (1916: 115, met gebruikmaking van die argivale dokumente):

Pieter van Meerhoff "als die wel ter pen en oock eenighsints in de teyckenkunst ervaren is" moest "behoorlijck daghregister ... houden, gelijk deselve oock alle dagen eer ghij uytgaet en des avonts eer ghij uw tot rust begeeft in alder tegenwoordigheyt de gewoone morgen en avontgebeden tot Godt sal hebben te doen, op dat ghij op al uw wegen desselfs Goddelijcke bijstandt erlangen en behouden meught."

Die "amptelike" weergawe van die geskiedenis van die sesde landsreis is dus dié van Pieter van Meerhoff; sý weergawe is tot enigste waarheid gemaak. Hoewel Jonas de la Guerre die leier van die tog was, was die gewoonlik suksesvolle Van Meerhoff deel van 'n "teurstellende" sending. Ook hý kon nie sake beredder en die gebeure beïnvloed of anders laat verloop nie. Deurdat die meesternarratief wat daar ontstaan het rondom die landsreisiger Van Meerhoff? asook sy historiografiese praktyk? bevraagteken en selfs gedemistifiseer word in die gedig, word die voorstelling van De la Guerre as swakkeeling gerelativeer. Wat betref die "konkurrensie" tussen die twee figure kan gevra word of die moontlikheid nie bestaan dat Van Meerhoff homself deur sy skryfaanleg en flambojante persoonlikheid opsigteliker kon profileer en bemark as De la Guerre nie. Het hy nie meegewerk aan die mitologisering van sy eie identiteit nie? De la Guerre word egter nie in die herskrewe en alternatiewe geskiedenis van die gedigte tot held opgehemel nie, maar die leser word bewus gemaak van die problematiek van die modernistiese opsie wat aan sogenaamde verloorders voorgehou word, naamlik die transenderings- en sublimasiepotensiaal van die droom en die mite.

6. Apollo Smintheus: Die muisegod

Die elitistiese siening van die digter as uitverkore kunstenaar, profeet of godheid word ondermyn deurdat Apollo, god van die poësie, in Bekker se gedig as Apollo Smintheus voorgestel word: die muisegod.

Dat Apollo ook die god van die muis was, is waarskynlik nie algemeen bekend nie? volume 2 van die Encyclopaedia Britannica (Preece, 1967: 121), byvoorbeeld, noem die epiteton Smintheus net vlugtig. (13) Om meer omtrent Apollo-as-muisegod uit te vind, moet die toevlug geneem word tot Homerus. In die eerste deel van Homerus se heldedig Die Ilias word vertel van Apollo Smintheus se mag oor die muis of die plaag. (14) Daar word verhaal hoe die priester Chryses tot Apollo Smintheus bid (vanaf reël 43) om die Danaërs met sy pyle te straf omdat hulle sy dogter, Chryseis, gevange geneem en aan koning Agamemnon gegee het. Apollo verhoor die smeekbede. Die god van die Silver Boog verlaat Olimpus en skiet sy pyle nege dae lank op die kamp af? 'n metafoor vir die loslaat van die pes (muis). (15) Nadat Chryseis aan haar vader terugbesorg is, het laasgenoemde tot Apollo gebid om die muisplaag af te weer. Die stuur van die plaag was ook 'n omkoopgebaar om Achilles te dwing om tot die stryd toe te tree. (Die Griekse beleg van Troje was reeds in sy tiende jaar; Achilles en sy krygsmanne wou nie tot die oorlog toetree en aan die kant van Agamemnon veg nie.) As draer van die plaag (Homerus, 1991: 678) kon Apollo Smintheus dus sowel peste veroorsaak as afweer; hy is die beskermder "die verdelger van muis. Dié anomalie hou volgens Pauw (1998) verband met die meervoudige, ambivalente en hibridiese aard van die gode (wat aan die hibridiese

"aard" van die postmodernisme herinner!).

Deur die historiese gegewe van die landsreisigers te lees naas die interteks van die Trojaanse Oorlog, kan daar 'n metapoëtiese gesproke "monsters in 'n systroom" geteel word, dit wil sê kan daar toegelaat word dat 'n vermeerderingsproses van betekenaars en interpretasies aan die gang gesit word wat nie sou kon plaasvind indien die hoofstroomdenke of 'n eng tekssentriese benadering gehandhaaf sou word nie. Deur bevraagtekening van die konsep van die transendentale betekende en met behulp van so 'n sydelingse (intertekstuele) benadering wil ek waag om te beweer dat die historiografiese metagedig "Apollo Smintheus" nie net handel oor die koloniserings van Afrika en die koloniserings van die mite nie, maar oor die magsverhoudings in 'n manlik gedomineerde samelewing. Die geskiedenis wat die joernale en die gedig vertel, is die geskiedenis van die wit, manlike koloniste 'n nie dié van vroue of die sogenaamde inheemse bevolking nie.

Dit is 'n geskiedenis van landsreise, van roetes wat skoongehou moes word, van nuuswaardigheid en van sogenaamd welmenende handel (strofes 1 en 2). Dat dit bedryf word in die gees van "skimpend eintlik op uitvra, oënskynlik sonder erg" (strofe 2, reël 6), verrai die versteekte agendas van ontginning en uitbuiting; die binêre opposisies herberg "verbloem die geheime hiërargie (Hutcheon, 1988: 12, 43 en 61). Die gedig "Apollo Smintheus" representeer (en re-presenteer) nie net die geskiedenis van die verkenning en kolonisasie van die Suid-Afrikaanse binneland in die sewentiende eeu nie, maar ook die geskiedenis van wit, manlike oorheersing en die geskiedenis van oorlog, stryd en kompetisie tot in die twintigste eeu. Die eienaam "De la Guerre" is immers simbolies gelaai 'n in Frans beteken dit [van] die oorlog. Die historiografiese metapoësie stel nie soseer belang in wat die geskiedenis vertel nie, maar wie se geskiedenis vertel word. Deurdat die leser bewus word van die gender-spesifisiteit van die gedig, kan vroeë geaktiveer word oor die geskiedenis van vroue en swartmense. Deur op 'n problematiserende, ironiserende en parodiërende manier met die (inter-)tekste om te gaan, kan die afwesige, versweë, geraseerde figure moontlik aanwesig gemaak word: die gemarginaliseerde, perifere subjekte. In samehang met die ander kwaliteite van Apollo is dit ironies dat die god van die poësie en die profesie terselfdertyd die god van die muise is. In kombinasie met die woorde "seer seker" (strofe 4, reël 13) sou die uitdrukking "op hul bliksem speel" die voorstel versterk dat die gedig as parodie gelees kan word. Dat die god van die Silwer Boog die "veldmuise op hul bliksem speel" [my kursivering], in plaas van gee, kontrasteer met die beklemtoning van die god se woede in die heldedige 'n vergelyk enkele aanhalings uit reëls 50-53: "Met woede in sy hart het Hy van Olympus se kruine afgedaal [...]. Toe het die pyle teen sy skouers gekletter in sy woede" (Homerus, 1952: 2); "Phoebus Apollo [...] came down in fury [...] the arrows clanged on the shoulder of the angry god" (Homerus, 1982: 24); "Down he strode from Olympus" peaks, storming at heart [...] the god quaked with rage" (Homerus, 1991: 79). Ook die feit dat Apollo die laer nege dae lank met pyle bestook het, laat sy woede blyk. Die verandering van die idiomatiese uitdrukking "op hul bliksem gee" na "op hul bliksem speel" in die slotreël van die gedig skep die indruk dat Apollo op gemaklike en selfs lughartige wyse afreken met die indringers; hy speel op karnavaleske wyse klaar met die "pes". Die kragwoord "bliksem" hou ook andersyds verband met die uitspraak van die banvloek (vergeelyk die uitdrukking die bliksem van die Vatikaan wat ekskommunikasie beteken 'n WAT en Van Dale; onderskeidelik Schoonees, 1970 en Kruyskamp, 1982). Dat die god by wyse van spreke die muise verban, sou met betrekking tot die landsreisigers kon beteken dat Afrika afwysend is teenoor die koloniste, die Europese indringers wat net wil approprieer en inpalm. Die ironie is egter dat daar in

die demaskeringsproses van 'n Griekse verwysingsraamwerk gebruik gemaak word. Afrika word in terme van die Europese mite voorgestel.

Die teruggryp na dié antieke Westerse intertekstuele gegewe lewer enersyds "[g]etuienis" van 'n Eurosentriese ingesteldheid by die verteller; andersyds word die mite ontmasker as totaliserende meesternarratief. Die geskiedenis van Suider-Afrika is in 'n groot mate die geskiedenis van die manlike koloniserende Westerling, wil die teks moontlik te kenne gee. Hierdie standpunt word bevestig deurdat die pyl van Apollo ook assosiasies besit met die oog en met die fallus (Paglia, 1991: 31, 32, 80, 101 en 104 en Cirlot, 1982: 19-20), in die besonder as verowerings- en transenderingsmiddel.

Voortvloeiend uit die antieke Griekse mites en heldedigte is daar ook ander mites wat steeds werksaam in die Weste is, byvoorbeeld die mite van die Apolliniese beginsel as een van ewewigtheid en beheerstheid (Van Dale & Kruyskamp, 1982). Die term word sedert Nietzsche gebruik ter aanduiding van die element van klassieke rus en harmonie in wêreldbeskouing en lewensleer, in teenstelling met die felbewoë, demoniese of Dionisiese element (WAT & Schoonees, 1970) (Dionusos was die god van vegetasie en wyn, en gevolglik van permissiwiteit). In 'n binêre opposisiestelling onderskei Paglia (1991: 96) (16) as volg tussen die Apolliniese en die Dionisiese:

Dionysus is identification, Apollo objectification. Dionysus is the empathic, the sympathetic emotion transporting us into other people, other places, other times. Apollo is the hard, cold separatism of western personality and categorical thought. Dionysus is energy, ecstasy, hysteria, promiscuity, emotionalism & heedless indiscriminateness of idea or practice. Apollo is obsessiveness, voyeurism, idolatry, fascism & frigidity and aggression of the eye, petrification of objects.

Laasgenoemde Apolliniese verstarring van voorwerpe en konsepte word in die Bekker-gedig gesuggereer deur die omskrywing van die klippe wat De la Guerre naderhand begin optel het. Sy voorkeur gaan duidelik uit na die versteende, gestolde elemente van die Afrika-landskap: "'n spatsel van gesmelte rots, stollings bloed en steen"; die deur my gekursiveerde woorde doen enkele fases of stadia in die petrifikasieproses aan die hand. Die tradisionele simboolwaardes van klip en rots is ook hier van belang, byvoorbeeld dié van permanensie, soliditeit, eenheid, krag en integriteit; van kohesie en harmonieuse versoening met die Self (Cirlot, 1982: 274 en 313). In sy heel vorm is klip die antiese van biologiese dinge wat onderworpe is aan die wette van verandering, verwording en dood (Cirlot, 1982: 121 313). Hierdie simboolwaardes skakel in belangrike opsigte met die Apolliniese eienskappe van koudheid, hardheid en stabiliteit. Objektifikasie, vormgewing, stasis, begrensing, ordening, kategorisering en konseptualisering kenmerk die Apolliniese (vgl. Paglia, 1991: 30, 105, 107, 115, 117 en 215), wat meestal met manlikheid in verband gebring word. Hierteenoor omvat die Dionisiese (vroulike) beginsel aspekte soos vloeibaarheid, vormloosheid, vryheid en dekadensie (Paglia, 1991: 30 en 91): "Apollo's great opponent Dionysus is ruler of the chthonian whose law is procreative femaleness. [...] [T]he Dionysian is liquid nature, a miasmatic swamp whose prototype is the still pond of the womb" (Paglia, 1991: 12). In die gedig "Apollo Smintheus" kan die veelbelowende rivier met die driekoppige monster daarin dus moontlik beskou word as 'n aanduiding van die dinamiese potensiaal en aktiwiteit van die Dionisiese, vroulike beginsel. Van Meerhoff se betrokkenheid by die teel van monsters in 'n systroom gee miskien te kenne dat selfs

die ywerigste najaers van die Apolliniese ideaal nie kan ontkom aan die invloed van die chtoniese nie.

Waar Paglia die konsepte van die Apolliniese en die Dionisiese op strukturalistiese wyse teenoor mekaar opstel, kan haar definiëring en hantering van die konsepte herlei word tot 'n binêre katalogus, wat sterk herinner aan kenmerke van onderskeidelik die modernisme en die postmodernisme. Enersyds is daar die kenmerke soos rigiditeit, ingeslotenheid, geordendheid, berekendheid, individualiteit, eenheid en enkelheid; andersyds is daar pluraliteit, meervoudigheid, verskeidenheid, vormloosheid, transformasie, vloeibaarheid, speelsheid, ekstase, vitaliteit en demoniese energie. Die aktiwiteite van die berekende optel van spesifieke mineraalsoorte (soos geënumereer in die reël "'n spatsel van gesmelte rots, stollings bloed en steen") en die spontane teel van monsters illustreer hierdie uiteenlopende instellings; tussen (op)tel en teel is daar groot verskille.

Binariteitsmodelle soos dié in die vorige paragraaf kan egter bevraagteken word, juis omdat die postmodernistiese poësie dikwels nie 'n óf.. óf ?ngesteldheid toon nie, maar eerder 'n dubbelgekodeerdheid. So handhaaf "Apollo Smintheus" myns insiens die Apolliniese beginsel van die voorrang van die lig van die rede ten einde dit te subverteer. Daar kan immers nie kategorieë beweer word dat Apollo in hierdie geval die monster oorwin nie ? die draak, die raaiselagtige, geassosieer met die vrou en met water (vergelyk Cirlot, 1982: 86 en 88). Hoogstens kan gesê word dat hy die veldmuise ? die klein monstertjies, die "kleine luyden" van die "grootte Compagnie" (Conradie, 1934: 3) ? op hul bliksem speel. Dit kom dus voor as 'n skynoorwinning; 'n geïroniseerde, geparodieerde sege. Ondanks ól Apollo Smintheus (en Jonas de la Guerre) se pogings teel die raaiselagtige monsters steeds voort in 'n onbekende systroom, en dit deur toedoen van opponent Van Meerhoff. Die rede kan skynbaar nie die raaisel ongedaan maak nie. Die leser van "Apollo Smintheus" word dus bewus gemaak van die mag van die mite: die mite (in Barthesiaanse sin) van die mite. Enersyds funksioneer die Apolliniese mite as monsteragtige metanarratief (ook in die gedaante wat Paglia dit aanbied!); andersyds dien dit as monster of eksemplaar van mites wat steeds geskep en bestendig word, óók in die postmoderniteit. In albei kategorieë waarsku die mite as monster teen 'n blindelinge aanvaarding van bepaalde stereotipe opvattinge, byvoorbeeld die "natuurlike" hiërargieë wat verbloem word deur binêre opposisies soos dié van logos en mythos, feit en fiksie, rasionaliteit en irrasionaliteit, welslae en mislukking, manlikheid en vroulikheid, en ? les bes ? die Apolliniese en die Dionisiese.

7. Ten slotte

Elke representasie van die werklikheid het spesifiseerbare ideologiese implikasies, beweer Hayden White (1982: 69). Die gedig "Apollo Smintheus" banaliseer nie die historiese en die feitelike van die sesde landsreis nie, maar politiseer hierdie aspekte deur 'n metafiksionele herbesinning van die epistemologiese en ontologiese verbande tussen geskiedenis en fiksie. In hierdie opsig is die gedig nie werklik radikaal of werklik opposisioneel nie. Dit is egter nie kritiekloos ten opsigte van die posisie van gemarginaliseerde figure in politieke en maatskaplike kontekste nie; ook nie ten opsigte van die profitering deur middel van ekonomiese en ander vorme van eksploitasie nie. Die

ideologie van die postmodernisme is paradoksaal en dubbelgekodeerd: dit bestry juis daardie aspekte waaraan dit krag ontleen.

"Apollo Smintheus" lewer nie getuienis van 'n selfversekerde subjek, 'n selfgenoegsame narratief, 'n waarheidsgetroue representasie en 'n ideologiese onskuld nie. Ten opsigte van postmodernistiese fenomene soos desentrering, dekonstruering, demaskering, onbepaaldheid en 'n ossillasie tussen betekenis is dit egter 'n paradoksale geval van: "Getuienis, ja".

Universiteit van Stellenbosch

Bibliografie

Ankersmit, F.R. 1989. *Historiography and Postmodernism*. *History and Theory*, 28(2): 137-153.

Barthes, Roland. 1974 [1957]. *Mythologies* (vert. Annette Lavers). Londen: Jonathan Cape.

Barthes, Roland. 1984 [1977]. *Image Music Text. Essays Selected and Translated by Stephen Heath*. Londen: Fontana.

Bekker, Pirow. 1993. *Rasuur*. Kaapstad: Tafelberg.

Böeseken, A.J. 1966. *Die Nuusbode*. Kaapstad & Bloemfontein: Nasou.

Böeseken, A.J. 1969 [1968]. Die koms van die blankes onder Van Riebeeck. Die vestiging van die blankes onder die Van der Stels. Die geheime en bekoring van Afrika. In: Muller, C.F.J. (red.). *Vyfhonderd jaar Suid-Afrikaanse geskiedenis*. Pretoria & Kaapstad: Academica, 17-51.

Boshoff, S.P.E. en G.S. Nienaber. 1967. *Afrikaanse etimologieë*. Pretoria: Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.

Bressler, Charles E. 1994. *Literary Criticism. An Introduction to Theory and Practice*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Cirlot, J.E. 1982 [1962]. *A Dictionary of Symbols* (vert. Jack Sage). New York: Philosophical Library.

Conradie, Elizabeth. 1934. *Hollandse skrywers uit Suid-Afrika. 'n Kultuur-historiese studie. Deel I (1652-1875)*. Pretoria: J.H. de Bussy & Kaapstad: H.A.U.M. v/h J. Dusseau.

Culler, Jonathan. 1980 [1975]. *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. Londen & Henley: Routledge & Kegan Paul.

De Kock, W.J. en D.W. Krüger (hoofreds.). 1986 [1972]. *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek*. Kaapstad & Johannesburg: Tafelberg.

Derrida, Jacques. 1988 [1966]. *Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences*. In: Lodge, David (red.). *Modern Criticism and Theory. A Reader*. Londen & New York: Longman, 108-123.

Die Bybel. 1983. Nuwe vertaling. Kaapstad: Bybelgenootskap van Suid-Afrika.

Eagleton, Terry. 1983. *Literary Theory. An Introduction*. Oxford: Basil Blackwell.

Foster, P.H. 1987. Die dier as teken in Wilma Stockenström se *Monsterverse*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.

Foster, P.H. 1993. Pirow Bekker se Rasuur. Radio-bespreking, Skrywers en boeke. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.

Foster, P.H. 2000. Postmodernisme en poësie, met spesifieke verwysing na die historiografiese metagedig *Die heengaanrefrein van Wilma Stockenström*. Ongepubliseerde D Litt-proefskrif. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.

Foster, P.H. 2004. Die boekstaving van die sewentiende-eeuse landsreise. Die omsetting van gebeurtenis tot feit. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* 11(1): 20- 40.

Gispen, W.H., B.J. Oosterhoff et al. 1975. *Bybelse ensiklopedie*. Kaapstad: Verenigde Protestantse Uitgewers.

Godée Molsbergen, E.C. 1916. *Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd (vol. 1). Tochten naar het Noorden 1652-1686*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

Gove, Philip B. et al. 1966 [1909]. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged with Seven Language Dictionary*. Chicago, Londen & Toronto: Encyclopaedia Britannica & William Benton.

Harland, Richard. 1987. *Superstructuralism. The Philosophy of Structuralism and Post-Structuralism*. Londen & New York: Methuen.

Homerus. 1952. *Die Ilias* (vert. en red. J.P.J. van Rensburg). Stellenbosch: Pro Ecclesia.

Homerus. 1982 [1950]. *The Iliad* (vert. E.V. Rieu). Harmondsworth, Middlesex: Penguin.

Homerus. 1991 [1990]. *The Iliad. Introduction and Notes by Bernard Knox* (vert. Robert Fagles). New York: Penguin.

Huigen, Siegfried. 1996. *De weg naar Monomotapa. Nederlandstalige representaties van geografiese, historiese en sosiale werklikhede in Zuid-Afrika*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Hutcheon, Linda. 1988. *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*. Londen: Routledge.

Jefferson, Ann. 1989 [1982]. *Structuralism and Post-Structuralism*. In: Jefferson, Ann en David Robey (reds.). *Modern Literary Theory. A Comparative Introduction*. Londen: B.T. Batsford, 92-121.

Kruyskamp, C. 1982 [1864]. Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal. Utrecht & Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Mossop, E.E. (vert. en red.). 1931. Joernale van die landtogte van Die Edele Vaandrig Olof Bergh (1682 en 1683) en Die Vaandrig Isaq Schrijver (1689). Journals of the Expeditions of the Honourable Ensign Olof Bergh (1682 and 1683) and the Ensign Isaq Schrijver (1689). Kaapstad: Die Van Riebeeck Vereniging.

Odendal, F.F. et al. 1985 en 1994 [1965]. Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal (HAT). Johannesburg: Perskor.

Opperman, D.J. 1956 [1950]. Engel uit die klip, 1947-1950. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.

Paglia, Camille. 1991. Sexual Personae. Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson. New York: Vintage.

Pauw, Francois. 1998. Persoonlike mededeling. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.

Potgieter, D.J. (red.). 1970-1975. Standard Encyclopedia of Southern Africa. Kaapstad: Nasou.

Preece, W.E. et al. 1967. Encyclopedia Britannica. Chicago, Londen & Toronto: Encyclopedia Britannica.

Schoonees, P.C. (hoofred.). 1970. Die woordeboek van die Afrikaanse taal (WAT). Pretoria: Die Staatsdrukker.

White, Hayden. 1982 [1978]. Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism. Baltimore & Londen: The Johns Hopkins University Press.

[\(1\)](#) Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans (2004: 20-40).

[\(2\)](#) Hierdie artikel is 'n verkorting van hoofstuk 7 van my doktorsale proefskrif, getitel Postmodernisme en poësie, met spesifieke verwysing na die historiografiese metagedig Die heengaanrefrein van Wilma Stockenstrom (Foster, 2000: 206-264). Die promotor was prof. Louise Viljoen. Die titel van die betrokke hoofstuk is: "Historiografie en poësie: "Apollo Smintheus" van Pirow Bekker as historiografiese metagedig".

[\(3\)](#) Barthes se teoretisering word elders in meer besonderhede bespreek (Foster, 2000: 246-249).

[\(4\)](#) Gewoonlik word die hiërargies belangrikste lid van die opposisiepaar telkens eerste geplaas. Uiteraard word hierdie rangorde bepaal deur die betrokke leesraam en -strategie.

[\(5\)](#) Onder die opskrif "Die kontingente vertelwyse" bespreek ek in my proefskrif (Foster, 2000: 233-239) die kompleksiteit van die vertelprosedure van hierdie gedig.

(6) Dalene Matthee se Piernella van die Kaap (2000) handel oor 'n dogter van Krotoa en Van Meerhoff. Ook Dan Sleight se Eilande (2002) betrek hierdie stuk geskiedenis.

(7) Van Meerhoff is op 27 Februarie 1668 (1667 in die Standard Encyclopaedia of Southern Africa, vol. 2) oorlede in Antongilbaai, Madagaskar. Biografiese gegewens oor hom verskyn in onder meer Mossop (1931: 17), SESA (Potgieter, 1975: 153) en die Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek (De Kock en Krüger, 1986: 812). Hierdie bronne bevat ook inligting oor De la Guerre, maar ná die sesde landsreis is daar niks oor hom bekend nie.

(8) In die Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek (De Kock en Krüger, 1986: 125) word wel deur A.J. Böeseken erkenning aan De la Guerre gegee: "Ofskoon daar na dié sending geen verdere verwysing na De la G. in die Kaapse dokumente voorkom nie, verdien hy vermelding vir die aandeel wat hy gehad het aan die verkenning van die binneland wat die latere uitbreiding van die Blanke nedersetting aan die Kaap moontlik gemaak het."

(9) Jare hierna sou Simon van der Stel die roem kry vir sy kopervondste (Godée Molsbergen, 1916: 180 e.v.).

(10) Die naam heliotroop hou myns insiens moontlik verband met Helios, die Griekse songod, met wie Apollo dikwels geassosieer word. Van Dale (Kruyskamp, 1982) vermeld ook dat die berg wat aan Apollo en die muses gewy is, die sangberg of Helikon genoem is.

(11) Dit was nie De la Guerre se groep wat deur 'n "mensetrop oorval" is nie (reël 9), maar die vyfde groep reisigers, naamlik dié van Cruythoff in 1662-63 (Böeseken, 1966: 23 en Godée Molsbergen, 1916: 99-100). Hier is 'n voorbeeld van 'n "inkonsekwentheid" tussen gedig en historiese dokumente, waardeur die "amptelike" geskiedskrywing aangetas en ondermyn word.

(12) Die woord marskramer is afkomstig van mars, wat mandjie of rugmandjie beteken (Afrikaanse etimologieë, Van Dale en WAT 'n onderskeidelik Boshoff en Nienaber, 1967; Kruyskamp, 1982; en Schoonees, 1970).

(13) Die epiteton Smintheus is volgens Pauw (1998) 'n pre-Griekse vorm 'n eintlik 'n Indo-Germaanse woord wat Grieks klink. Dit het tweeduisend jaar vantevore uit die Noord-Ooste na die Pelasgiane oorgekom. Volgens Bernard Knox se inleiding tot die vertaling van Robert Fagles (Homerus, 1991: 621) is daar in die antieke bronne nie uitsluitel oor die betekenis van die epiteton nie. Sommige kommentators meen dat dit afgelei is van Sminthe, 'n naburige stad; ander van die nie-Griekse woord sminthos, wat muis beteken. Dit is voorts bekend dat daar 'n fees in Rhodos was wat bekend gestaan het as Smintheia, ter ere van Apollo en Dionisus omdat hulle blykbaar die muis doodgemaak het wat 'n plaag in die wingerde was.

(14) Drie vertalings van Die Ilias word hier benut: dié van Van Rensburg (Homerus, 1952), Rieu (Homerus, 1982) en Fagles (Homerus, 1991).

(15) Die Homerus-vertalings verwys onderskeidelik na "god van die plaag", "die plaag" en "die skandelige verwoesting" (1952: 1, 2 en 11); "Smintheus", "the plague" en "their

dreadful scourge" (1982: 24, 24 en 35); en "Smintheus, god of the plague", "plague" en "this killing plague" (1991: 78, 79 en 93). In Van Rensburg se vertaling (Homerus, 1952: 1) is daar 'n verwysing na 1 Sam. 6: 4: "Die Filistyne vra hulle toe: "Watter geskenk moet ons daarmee saamstuur?" en hulle antwoord: "Goue afbeeldings van vyf pesswere en van vyf muise, volgens die getal Filistynse regeerders, want die plaag was een en dieselfde vir almal, ook vir die regeerders."" Vers 5 lui: "Maak afbeeldings van julle swere en van die muise wat die land verniel het, en gee eer aan die God van Israel; miskien sal sy hand dan nie langer swaar op julle lê nie, ook nie op julle gode en op julle land nie."

(16) Paglia (1991) se teoretisering word elders in meer besonderhede bespreek (Foster, 2000: 252-254).

[Elektroniese weergawes van
T.N&A](#)

[Kontaknommers](#)

[Algemeen](#)

[Riglyne vir
outeurs](#)

[Bo](#)

'n Prys om te betaal? Die belang van historiese taalnavoring in 'n etnies verdeelde samelewing

(1)

- H.P.Grebe -

Abstract

Since 1994 Afrikaans shares its status as official language not only with English but also with nine indigenous languages. However, this democratic multi-lingualism does not seem to function in practice. English seems to be usurping more and more of the official and high language functions to the detriment of the other indigenous languages, Afrikaans included. According to Gerwel (2004: 5) the vitality of Afrikaans is an important index of reconciliation and the building of a new nation. In this article the position of Afrikaans is briefly discussed. The article concludes with a section in which certain suggestions are made as to how departments of Afrikaans and Dutch should position themselves in the light of the present stigmatisation of Afrikaans. It is suggested that the cross-cultural and interracial nature of the history of Standard Afrikaans should be extensively researched.

1. Inleiding

Suid-Afrika is 'n multi-etniese land. Om hieraan uitdrukking te gee, en dit te bevestig, is die Taaltaakgroep (LANTAG) in 1995 deur die Minister van Kuns, Kultuur, Wetenskap en Tegnologie in die lewe geroep. In die voorwoord van die Nasionale Taalbeplanningsraamwerk merk die toenmalige minister op dat taal 'n wesensbesitting is waarmee iedereen sy belewenis van die samelewing en die wette wat dit rig, konstrueer. Deur, en slegs deur my taal het ek dus deel aan, en help ek skep aan 'n gemeenskaplike belewenis van die werklikheid. In hierdie verband maak Calhoun (1994: 9-10) die volgende insiggewende opmerking:

We know of no people without names, no language or culture in which some manner of distinction between self and other, we and they, are not made [?]. Self-knowledge ? always a construction no matter how much it feels like discovery ? is never altogether separable from claims to be known in specific ways by others ?

Deur middel van die moedertaal/eerste taal verwerf elkeen sy menslikheid. In 'n ideale samelewing is dit ook die kanaal waardeur 'n eie identiteit gekonstrueer word en deur middel waarvan die enkeling ingebind word in 'n groter samelewing, volk en nasionaliteit. Volgens Gerwel (2004: 5) is nasionale versoening en nasiebou sleutelkenmerke van die Suid-Afrikaanse nasionale prestasie en strewes.

Die gesondheid van die Afrikaanse taal is vir hom 'n belangrike indeks van die interne versoendheid van die Suid-Afrikaanse nasie. Ondanks die erkenning van die demokratiese beginsel van veeltaligheid, dui die feite daarop dat die land steeds meer en meer na eentaligheid neig met Engelse hegemonie prakties veilig verskans!

Vervolgens sal aangetoon word dat alhoewel Afrikaans demografies en funksioneel goed gevestig is, dit sinds 1994 vanweë verskeie redes teruggedring word. Een belangrike rede hiervoor is die persepsie dat Afrikaans 'n beliggaming van Afrikanermag verteenwoordig en as sodanig vir die politieke smet van Apartheid moet betaal. Vanuit taalhistoriese redes sal daarop gewys word dat hierdie veronderstelde verband tussen Afrikaans en die Afrikaner linguisties nie houdbaar is nie.

2. Die posisie van Afrikaans

Op grond van die jongste sensusgegewens (2001) kan die volgende waarnemings oor die posisie van Afrikaans gemaak word:

- Afrikaans is op grond van sy getal eerstetaalsprekers die derde grootste taal in die land en raak aan die 6 miljoen sprekers of 13.3% van die bykans 45 miljoen inwoners.
- Afrikaans het steeds 'n aansienlike getal tweedetaalsprekers; 16.3 miljoen T1- en T2-sprekers teenoor 17.7 miljoen vir Engels.
- Afrikaans is die taal wat geografies (ten opsigte van sy getal eerstetaalsprekers) die wydste verspreiding vertoon met in twee provinsies die grootste en in vier provinsies die tweede grootste aantal eerstetaalsprekers.
- Afrikaans strek oor etniese grense heen en is in twee groepe goed verteenwoordig; 79.5% van alle bruin mense het aangedui dat Afrikaans hul eerste taal is en 59.1% van alle blankes.

Voorts is Afrikaans tegnies goed ontwikkel om aan die eise van 'n moderne tegnologiese samelewing te voldoen wat betref terminologiese en leksikografiese eise en dit beskik oor 'n breë reikwydte van registers en 'n gevestigde en groeiende letterkunde.

3. Die stigmatisering van Afrikaans

Sinds 1994 deel Afrikaans sy ampstaalstatus nie meer net met Engels nie, maar met al elf

amptelike tale. In die daaglikse gang van sake blyk dit egter dat die regering se nuwe elftalige ampstaalbeleid tot op hede nie slaag nie. In die praktyk word toenemend na Engelseentaligheid beweeg. Ongeag die Nasionale Taal- raamwerk word daar byna daaglik in die media verslag gedoen van nog weer 'n aanslag op die hoër amptelike funksies van Afrikaans. Hoewel die verband tussen taal en kultuur, in die breedste sin van die betekenis daarvan, kompleks is, meen ek dat veilig, en sonder teenspraak, beweer kan word dat Afrikaans en trouens ook die ander inheemse tale hulle in die noute bevind. Een van die belangrikste redes hiervoor het waarskynlik met persepsies te make van wat 'n taal simboliseer.

Vanweë die toenemende hegemonie van Engels in die owerheidsektor, die sakewêreld, televisie en die onderwys – selfs die nietersiëre onderwys – word die rol en funksie wat Afrikaans (én ander inheemse tale) buite die huislike en kerklike kring vervul, steeds onbelangriker. Selfs voorheen magtige Afrikaanse instellings in die openbare en onderwyssektor word toenemend onder druk geplaas om ten koste van Afrikaans na Engels oor te skakel; of dra reeds sêlf subtiel die boodskap uit dat die las te swaar word om Afrikaans te bly gebruik. As sprekers van 'n minderheidstaal behoort Afrikaanssprekendes hiermee verlief te neem, word dan gesê. Selfs aan die Universiteit van Pretoria word Engelséentaligheid stilswyend gekondoneer.

Die verskraalde posisie van Afrikaans word treffend belig deur heel vlugtig na die posisie van Afrikaanstalige skole te verwys. Uit 'n totaal van 2 800 Afrikaansmediumskole het daar volgens Steyn (2000: 9) reeds meer as 800 sedert 1994 na parallel-, dubbel- of selfs Engelsmedium omgeskakel. Sedertdien het hierdie syfer waarskynlik minder gunstig vir Afrikaans geword. Steyn (op. cit.) wys ook daarop dat hoewel net agt persent van alle leerlinge in die land Afrikaanstalig is en die agt persent Afrikaansmediumskole in die land dus hiermee strook, daar nogtans uit verskeie oorde druk op hierdie skole geplaas word asof hulle oorvertegenwoordig is. Steyn vermeld dat Blade Nzimande van die Kommunistiese Party beweer het dat die strewe van Afrikaanse skole om Afrikaans te bly van 'n volkstaatmentaliteit getuig.

Hieruit behoort duidelik te blyk dat Afrikaans te kampe het met ernstige negatiewe taalhoudinge en erg gepolitiseer is. Hierdie stigmatisering van Afrikaans as 'n taal besmet deur aspekte van die politieke verlede moet noodwendig ook Afrikaanstaliges se selfbeeld en integrasie in die nuwe Suid-Afrika nadelig raak, asook hoe hulle en hul taal deur landgenote beoordeel word.

Sonder om indringend psigologies hierop in te gaan, werp onlangse navorsing deur Louise Strydom (2002) in Atteridgeville en Mamelodi, twee swart woonbuurte van Pretoria, lig op wat aan 't gebeure is. Ek is my terdeë daarvan bewus dat die uitkoms van soortgelyke houdingstudies moontlik heel anders sal uitval as dieselfde vrae byvoorbeeld aan ander sosio-ekonomiese groeperinge gestel sou word. Dit beklemtoon egter die belang van soortgelyke houdingstudies vir al die tale van die land oor verskillende etniese, politieke en rasseverdelinge heen.

Met behulp van 'n vraelysondersoek (Strydom, 2002) is die volgende kwessies ondersoek:

Tabel 4: Taal wat die President moet gebruik as hy die nasie

toespraak as %, in Atteridgeville and Mamelodi Eng Pedi Tswa Sso Zulu Xhos Atteridgeville Mamelodi

	Eng	Pedi	Tswa	Sso	Zulu	Xhos
Atteridgeville	86.7	3.3	0.67	0.67	1.3	1.3
Mamelodi	66.7	4.7	2.0	0.0	4.7	0.67

	Ndeb	Afr.	Swaz	Tson	Ven	Alle
Atteridgeville	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.67
Mamelodi	0.0	0.7	0.0	0.0	0.0	4.7

Tabel 5: Gemiddelde waarde toegeken aan die belang daarvan dat ?n taal op skool bestudeer word (1 = Belangrik; 2 = Onseker; 3 = Onbelangrik)

	Engels	Pedi	Tswana	Afrikaans	Zulu	Xhosa
Atteridgeville	1.0	1.14	1.28	1.6	1.46	1.84
Mamelodi	1.0	1.5	1.92	1.64	1.82	2.35

Tabel 6: Voorkeurtaal as alle tydskrifte, boek en koerante net in

EEN taal uitgegee kan word as %

	Eng	Pedi	Zulu	Tsw	Afr	Ndeb	Swaz	Tson	MT
Atteridgeville	79.7	5.4	1.4	1.4	1.53	1.4	0.7	1.0	5.7
Mamelodi	67.3	4.7	8.0	2.7	0.7	1.3	0.0	0.0	14.6

Tabel 7: Gemiddelde waarde van die belang van taal in die afdwing van respek (1 = waardevol, 3 = waardeloos)

	Engels	Pedi	Twana	Zulu	Afrikaans
Atteridgeville	1.07	1.17	1.22	1.42	1.58
Mamelodi	1.34	1.57	1.9	1.85	2.0

Opvallend is die lae sosiale waarde wat deur swart mense aan hul eie tale en Afrikaans toegeken word. As Afrikaans in sy stryd om handhawing binne 'n veeltalige demokrasie die aftog teen Engels moet blaas, voorspel dit ook niks goeds vir die ander inheemse tale en die ontwikkeling van 'n vrye, demokratiese bestel in Suid-Afrika nie. Gerwel (2004: 5) beweer in hierdie verband:

Volgehoue groei en lewenskragtigheid in Afrikaans is 'n uiters belangrike komponent in die stukrag agter veeltaligheid, wat een van die grondvoorwaardes in ons grondwetlike en samelewingsvisie is. Misluk Afrikaans en gaan die taal agteruit, word die taaldimensie van sosiale verskeidenheid ernstig ondermyn; en terugskram oor enige aspek van ons diversiteitstrewer is ongesond vir die soort demokrasie en samelewing wat ons hier probeer vestig.

4. Hoe moet Departemente Afrikaans hierop reageer?

?n Vraag wat sig onmiddellik opdring is: Hoe moet Departemente Afrikaans hierop reageer? Dit is uiteraard ?n hoogs kontroversiële kwessie en gewis te kompleks om somaar so te beantwoord. Tog waag ek my aan ? enkele aspek van die probleem.

Die rol en plek wat die maatskappy aan ?n bepaalde taal toegeken, berus o.a. op die persepsies oor, en die waarde wat aan daardie taal toegedeel word. In die geval van Afrikaans, en meer bepaald Standaardafrikaans, bestaan daar baie wanpersepsies oor die ontstaan en groei daarvan, asook oor die nut vir die gemeenskap as ?n geheel. In hierdie verband is dit insiggewend om kennis te neem van die onlangse doktorskrif van Jordaan (2004). Sy wys daarop dat veral twee teenoorstaande mites rondom Afrikaans histories hul beslag gekry het en steeds tot die dag van vandag gestalte gee aan die belang daarvan vir verskillende gemeenskappe.

- Tussen Afrikaans en die Afrikaner bestaan daar ?n "natuurlike" liefdesband en as sodanig is dit in pand van die Afrikaner. [\(2\)](#)
- Afrikaans is die taal van die verdrukker.

Die ontstaan en funksionering van hierdie mites word uitvoerig in die onderhawige proefskrif onder die loep geneem. Jordaan (2004: 144 e.v.) gaan uitgebreid in op die negatiewe werking van bogenoemde mites in die bruin gemeenskap en die ambivalente aard van die verhouding tussen bruin sprekers van Afrikaans en hul moedertaal. Met betrekking tot die laasgenoemde mite beweer Jordaan (2004: 216) as sy dit het oor die miteskeppende rol van getuies voor die Waarheids- en Versoeningskommissie (WVK): "Die slotsom is dus dat die waarheid nie, soos in Bybelse terme die geval is, in hierdie geval volkome "vry maak" nie. Inteendeel, wat swart miteskepping rondom Afrikaans in die lig van die WVK-narratiewe betref, lyk dit eerder asof daar die moontlikheid bestaan dat Afrikaans die prys sal wees wat die Afrikaner vir apartheid sal moet betaal." Krog (1998: 99) stel dit onomwonde in haar boek *Country of my skull* waarin sy verslag doen oor haar betrokkenheid by die WVK: "It has been stated openly that Afrikaans is the price that Afrikaners will have to pay for Apartheid."

So ?n uitspraak berus op die voorveronderstelling dat Afrikaans die "natuurlike" eiendomlike besit van die blanke Afrikaanssprekende is om na eie goeddunke as vereffening vir sy sondes van die verlede in te boet. Op grond van die historiese gegewens kan aangetoon word dat hierdie mites op persepsies berus wat nie steek hou nie. Dit mag wel so wees dat die vorige politieke bedeling o.a. ook Afrik?s aangewend het om andere te onderdruk, maar redelikerwys maak dit die Afrikaner by implikasie nog nie die alleeneienaar van Afrikaans nie. Afrikaans het vir hom ?n plek in hierdie land verdien wat in geen oorsaaklike verband staan tot die sosiale en politieke geskiedenis van slegs die sogenaamde Afrikanergemeenskap nie. Jan Rabie het op ?n keer opgemerk dat Afrikaans die enigste waarlike produk van geslaagde veelrassige samewerking in Suid-Afrika verteenwoordig.

Aan hierdie verreikende siening kán gestalte gegee word deur die geskiedenis van Afrikaans histories dieper na te vors en wyd bekend te maak. Belangrike, onlangse werk oor die ontwikkeling van Afrikaans werp meer lig op wat Afrikaans, en dan meer spesifiek Standaardafrikaans, presies is en hoe dit in alle waarskynlikheid tot stand gekom het. Met hierdie inligting ter hand, kan vele van hierdie "negatiewe mites" oor wat Afrikaans sou wees en vergestalt hopelik teengewerk word. Hier lyk dit my is ?n vrugbare terrein vir

navorsers binne Departemente Afrikaans om aktief mee te werk aan die bekamping van die impak van wanpersepsies op Afrikaans.

Onlangs verskene werk oor die standaardisering van Afrikaans (Deumert, 2004) laat sien dat die standaardisering van Afrikaans op grond van "linguistiese fokusserings" onder sprekers van uiteenlopende sosiale en etniese herkoms relatief geslaagd was en hoe dit as voorbeeld kan dien ten einde die probleme rondom die standaardvariëteite van die ander inheemse Suid-Afrikaanse tale op te los.

Vervolgens bespreek ek heel kortliks twee gevallestudies oor die standaardisering van Afrikaans aan die hand waarvan ek sal aantoon dat moderne Standaardafrikaans in suiwer linguistiese terme allermens as die taal van die Afrikaner en die onderdrukker gekarakteriseer kan word.

5. Standaardafrikaans die produk van konsensus

In 'n artikel deur Hans den Besten, getiteld "From Khoekhoe Foreigntalk via Hottentot Dutch to Afrikaans: the Creation of a Novel Grammar" (Pütz Dirven, 1989) gee Den Besten 'n geïntegreerde oorsig van die ontstaan van Afrikaans. Sy hooftese is dat die ontstaan van 'n aparte Afrikaanse grammatikale sisteem alleen verklaar kan word indien die linguistiese gedrag van die Koikoin daarby betrek word. Volgens hom is Standaardafrikaans gebaseer op 'n algemeen Afrikaanse koine wat die resultaat was van 'n versmeltingproses wat sig teen ongeveer 1850 voltrek het. (Vergelyk in hierdie verband ook Roberge, 1994; 1995 & 2002.)

Hierdie proses het ingehou dat Proto-Afrikaans 2 wat teen ongeveer 1775 voortgekom het uit die Kaaps-Hollands van die Kaapse Burgerbevolking, versmelt het met Proto-Afrikaans 1 wat veel vroeër in die mond van die Kaapse Koikoin en die slawe ontstaan het. Onlangs werk van Deumert (2004) werp meer lig op die wyse waarvolgens hierdie versmelting hom voltrek het op grond van 'n indringende linguistiese analise van 'n korpus Kaapse tekste uit die einde van die negentiende en begin van die twintigste eeu.

5.1 'n Afrikaanse koine

Op enkele kenmerke van Den Besten se algemeen Afrikaanse koine word nou nader ingegaan ten einde lig te werp op hoe Standaardafrikaans tot stand gekom het en wat presies dit ook in sosiaal etniese terme is (vergeelyk Grebe, 1997 & 2004). Die dagboek van Johanna Duminy (1797) verteenwoordig 'n punt op die tydskaal van Afrikaans se genealogie net voordat die twee strome versmelt het. Uit die dagboek (Franken, 1938) blyk dit dat haar taal anders as moderne Afrikaans gekenmerk word deur onder andere:

- die behoud van die imperfectum met meegaande ablaut by sterk werkwoorde (weliswaar met verlies van persoonsfleksie);
- die infinitiefvorm van die werkwoord wat intak bewaar gebly het; en
- ook die onderskeid tussen hebben en zijn by perfecta.

Kenmerkend vir hedendaagse Afrikaans is juis die afwesigheid van dié drie bogenoemde kenmerke. Die feit dat hierdie kenmerke in moderne Afrikaans ontbreek, kan alleen verklaar word as daar in die genealogie van Afrikaans rekening gehou word met die enorme aandeel wat uitgegaan het van die Nederlandse/ Afrikaanse aanleedersvariëteit van die Koikoi in die ontstaan van 'n nuwe grammatikale sisteem. Den Besten (1989: 215) merk op as hy dit het oor die late verdwyning van die imperfectum en ablaut in Afrikaans: "[w]hy did it take so long for ablaut to disappear" And why did it have to disappear at all?" Hierop en op nog twee kenmerke van 'n algemene Afrikaanse koine wat tydens die standaardiseringsproses die onderspit teen die gelykmakende kragte van Proto- Afrikaans 1 moet gedelf het, gaan ek vervolgens kortliks in.

Uit veldwerk wat ek gedurende 1987 in die omgewing van Swellendam gedoen het, val dit op dat die infinitiefvorm van sekere werkwoorde en die onderskeid tussen hebben en zijn by perfecta (het en is in Afrikaans) ook kenmerkend is van die Swellendamse data. (3) (Om redes wat in Grebe [2004] beredeneer word, is hierdie Swellendamse data verteenwoordigend van wat Den Besten 'n algemeen Afrikaanse koine noem; dit wil sê verteenwoordigend van 'n algemene Omgangsafrikaans nadat die twee protovorme teen ongeveer 1850 versmelt het .)

5.1.1 Die infinitief by die kategorie gaan, staan, slaan, sien

In die Swellendamse veldwerk (Grebe, 1997: 252 e.v.) het dit duidelik geblyk dat gaan en ga(a)t; staan en staat; slaan en slaat; en sien en siet in komplement? distribusie voorkom en dat die wisseling dus sistematies is. Die vorm op -n is wesenlik die infinitiewe teenhanger van die vorm op ?t.

Die Swellendamse data laat dus sien dat soos in die geval van die Standaardafrikaanse werkwoorde het en is met hul supplementêre infinitiefvorme hê en wees, die Afrikaanse koine wat volgens Den Besten teen ongeveer 1850 weens die versmelting tussen Proto-Afrikaans 1 en Proto-Afrikaans 2 ontstaan het, die infinitief by nog een subkategorie werkwoorde (i.e. gaan, staan, slaan en sien) moet bewaar het. Die gelykmakende aanleederskragte was kennelik nie heeltemal daartoe in staat om die oorhand te kry op die infinitief wat by Johanna Duminy nog springlewendig was nie.

5.1.2 Perfecta: hebben (het)/zijn (is)

Ook wat betref die onderskeid tussen werkwoorde wat hebben en wat zijn in die perfectum het, volg die Swellendamse Afrikaans die patroon van onderskeid soos uit die Dagboek geblyk het.

Toe ek enkele jare gelede die Swellendamse opnames beluister het, was dit opvallend dat bepaalde werkwoorde steeds die Afrikaanse refleks van zijn, i.e. is in die perfectum bo Standaardafrikaanse het verkies. (4) Ek het toe reeds gemeen dat is allig nie somaar lukraak met het in vrye variasie sou verkeer nie. Uit 'n klein verkenningsondersoek wat sedertdien uitgevoer is (vergelyk Grebe, 2004: 123- 137) het dit inderdaad geblyk nie die geval te wees nie: die sistematiese onderskeid tussen hebben (Afr. het) en zijn (Afr. is) het in Swellendams vrywel intak bewaar gebly.

5.1.3 Bewuste stereotipering

Den Besten verklaar die afwesigheid van ablaut in Afrikaans, wat by Duminy nog volop teenwoordig was, deurdat hy Standaardafrikaans beskou as die resultaat van 'n versmeltingsproses tussen Proto-Afrikaans 1 en Proto-Afrikaans 2, waardeur kenmerke wat inherent vreemd was aan die reëmatige sisteem van Proto-Afrikaans I in die slag gebly het. Die afwesigheid in Standaardafrikaans van die subkategorie infinitiefwerkwoorde en die onderskeid tussen perfecta wat sistematies onderskei tussen het en is wat nog springlewendig is in die Swellendamse data, ondersteun hierdie siening van Den Besten.

Eerder as om Standaardafrikaans dus te beskou as diskontinu met werklike patrone van taalgebruik (soos gemanifesteer in die Swellendamse data), is dit waarskynlik die resultaat van 'n doelbewuste poging tot die oorveralgemeen van stereotipiese kenmerke tiperend van sprekers van Proto-Afrikaans 1. Tydens die standaardiseringsproses is taalvorme geselekteer wat juis nie te tiperend was van die taal van 'n hoofsaaklik blanke elite nie.

Sodanige seleksie van vorme (bv. nie-2; objektiewe vir; X-hulle) teenstrydig met heersende elitevorme, is ongewoon in die geskiedenis van tale (Deumert, 2004: 203). Hierdie vorme het weinig "overt"prestige gehad en slegs afwisselend voorgekom in die mesolektiese en akrolektiese variëteite. Maar juis die sosiale en stilistiese markerings van hierdie vorme het meegewerk in die selektering daarvan in die nuwe opkomende standaardtaal. Die sosiolinguistiese eiesoortigheid van die nuwe koloniale standaard teenoor die Nederlandse norm is juis bewerkstellig deur die opvallende volksaard daarvan. So kon Afrikaans simbolies beklee word as die taal van die volk; Afrikaans was dus gelyk te stel met "Boere/Volks- Afrikaans".

Dat hierdie interpretasie waarskynlik is, word bevestig deur die Swellendamse data. Dit het meteens in die oog gespring dat in die geval van twee van die proefpersone daar wat betref die behoud van infinitiefvorme en die onderskeid tussen het en is by die perfectum, van die tipies Swellendamse patroon afgewyk is en dat hul taal dus in hoë mate die toestand van moderne Standaardafrikaans weerspieël. Eén respondent was 'n hoog opgevoede professionele blanke vrou en het vroeër lank buite die Swellendamse taalkring gewerk. Sy is geselekteer ten einde as kontrole te dien van opvoedingspeil en beïnvloeding via die standaardtaal. 'n Ander respondent is geselekteer ten einde die invloed van 'n afkoms via die lyn van Proto-Afrikaans I te reflekteer.

Die opvallende ooreenkoms tussen die taal van hierdie twee respondente ten opsigte van die genoemde verskynsels kan geïnterpreteer word as onafhanklike bevestiging van Den Besten se versmeltingshipotese. Tydens standaardisering is die versmelting verder gevoer vanweë die heersende linguistiese ideologie (vergelyk Deumert, 2004: 243) waarvolgens elke gewaande invloed van Nederlands as kunsmatig en oneg gebrandmerk is. Die begeerte was om 'n hoogs reëmatige nuwe standaardtaal met 'n eie integriteit tot stand te bring. Eienskappe wat reeds van oudsher kenmerkend was van die mesolek of soos Den Besten verkies om dit te noem, Proto-Afrikaans 1, het dus gewoon die oorhand gekry op tipies onreëmatige vorme van Proto-Afrikaans 2 wat tot in die bodialektiese Afrikaanse koine stand gehou het en in verband te bring was met die Nederlandse grammatiese sisteem.

5.2 Die standaardisering van Afrikaans

By hierdie siening van wat Standaardafrikaans wesenlik is, sluit Deumert haar aan.

Deumert (2004: 53-54) wys daarop dat Afrikaans nie 'n direkte, histories betroubare voortsetting is van die "destydse omgangstaal" soos Raid (1968: 117) en Lätti (1978) gemeen het nie. Volgens haar verteenwoordig die tradisie van geskrewe tekste in die vernakulêr aan die Kaap van die einde van die negentiende eeu 'n komplekse proses van sosiale bemiddeling waarin daar gestrewe is om 'n voorstelling/stereotipering te bevestig van hoe die vernakulêr skriftelik neerslag behoort te vind. Sy (2003: 51) beweer byvoorbeeld: "That is, the people who decided to try their hand at this new genre had a model in earlier attempts, and in turn their efforts constituted a model for later attempts."

In aansluiting by haar siening oor die verloop van die standaardiseringsproses van Afrikaans, maan sy tot versigtigheid oor die soms "natuurlike" verband wat dikwels veronderstel word tussen die standaardisering van 'n taal en die konteks van nasionalisme waarbinne dit sig dikwels voltrek: Sy verwys na Gal (1989: 349) wat daarop wys dat dit noodsaaklik is om met die grootste omsigtigheid te maneuvreer tussen "radical distrust of language as a conspiratorial distortion and a relative confidence in its neutrality."

Deumert (op.cit.: 73-74) wys daarop dat die simboliese verband tussen 'n taal en 'n bepaalde groep afhanklik is van die onhoudbare oortuiging dat groeperinge en bepaalde taalvorme as afsonderlike, duidelik omgrensde entiteite bestaan, en tog word die definiëringsproses en die afbakening van grense juis vertroebel deur die nasionalistiese diskoers wat die natuurlikheid van sodanige groeperinge verkondig. Só wys sy daarop dat die normoordele van die matreksprekers van die Kaaps-Hollandse vernakulêr nie uniform was nie en gevarieer het op grond van sosiale faktore soos klas en etnisiteit (Deumert, 2004: 67). Hierby sou 'n mens ook die opponerende paar stedelik/landelik kan voeg.

Op grond van 'n ondersoek na die linguistiese eienskappe (5) van 'n korpus tekste (Korpus Kaaps-Hollandse Korrespondensie) kom sy tot die volgende insiggewende gevolgtrekkinge oor wat Standaardafrikaans is.

- Teen ongeveer 1900 (dus nog voor die aanvang van die taalaksies deur die Akademie) het Afrikaans ontwikkel in 'n relatief gefokusseerde geskrewe variëteit in weerwil daarvan dat die gesproke taal nog betreklik variabel was.
- Hierdie toestand is voorafgegaan deur 'n komplekse variasiekontinuum van 'n akrolektiese variëteit aan die een uiterste tot 'n mesolektiese variëteit aan die ander kant. Die akrolektiese variëteit kan grootliks beskou word as 'n ekstraterritoriale dialek van die matrelek (+Nederlands in patria), terwyl die mesolek gekenmerk is deur 'n gebrek aan interne sintaktiese identiteit en gevolglike, veelvuldige interne variasie. (Hierdie kontinuum kan versoen word met Den Besten se siening van twee protovorme as hierdie vorme as uiterstes op die kontinuum geïnterpreteer word.)
- Uit hierdie gesproke variasiekontinuum het die eerste grammatikas wat sedert 1876 gepubliseer is, 'n betreklik invariabele sisteem tot stand gebring deur die bewustelike oorveralgemening van onpatroonmatige ("scattered") morfo-sintaktiese variasie. Alhoewel hierdie proses aktief gerig is deur 'n hoogs opgevoede, wit professionele klas, het hulle bewustelik sogenaamde "tipiese" kenmerke van die mesolek geselekteer ten einde 'n nuwe norm tot stand te bring wat opvallend met die akrolek en Nederlandse norm sou kontrasteer.

Uit die enkele opmerkinge van Deumert behoort dit duidelik te blyk dat die

standaardiseringsproses van Afrikaans nie los te lees is van die politieke konteks waarbinne dit plaasgevind het nie. Maar sy (Deumert, 2004: 48) maan dat die naam Afrikaans "which located the vernacular firmly in the colonial society and emphasized its independence from metropolitan Dutch, occurred only sporadically in the first half of the nineteenth century. Up until the 1870s this variety was referred to as Kaaps(ch) Hollands(ch)?".

Aanvanklik was die bedoeling met die aanwending van hierdie Kaaps(sh) Hollands(ch) gewoon die vestiging van prototipiese koloniale karakters. Die meeste karakters kan wel op grond van die skuilnaam getipeer word as kleindorpse Europese koloniste, maar stereotipiese bruin karakters soos Hendrik Kok en Kaatjie Kekkelbek was ook populêre. Teen die tweede helfte van die negentiende eeu vorm hierdie dialoë 'n integreerende deel van die Kaapse populêre kultuur en dien dit as oriëntasiepunt in die geleidelike fokussering van 'n eie Afrikaanse standaard.

Die skrywers van hierdie tekste in die "volks taal" was meestal lede van 'n opgevoede middelklas en die intelligentsia en alhoewel hulle die Nederlandse norm volkome kon beheer, het hulle 'n bewuste keuse gemaak. Die vroeë vernakulêre tekste het mettertyd aanleiding gegee tot die vestiging van 'n gestileerde linguistiese en sosiale prototipe van die eenvoudige, maar eerlike Afrikaanse boer as teenvoeter vir die Engels gedomineerde stedelike koloniale maatskappy en die Nederlands gedomineerde Hoog-Hollandse kultuur van die opvoedkundige en kerklike instellings. Soos die politieke afstand tussen Jan Alleman en die koloniale maatskappy al groter geword het, neem die frekwensie van die "Afrikaanser" vorme toe ten koste van die Hoog-Hollandse wendinge.

Dit is veelseggend dat die gewildheid van die volkstekste nie tot die Europese koloniale gemeenskap beperk was nie. Hiervan is die vernakulêre tradisie binne die Kaapse Moslem- en die Moraviese sendinggemeenskap getuie.

Al hierdie tekste het dit gemeen dat hulle wat linguistiese kenmerke betref, intern konsistent is en ekstern ook te rym is met die sosiale konteks van die taal. Máár dit moet beklemtoon word dat die volks taaltradisie gesien moet word as 'n komplekse, sosiaal bemiddelde representasie van die algemene volks taal as 'n kulturele stereotipe eerder as 'n refleksie van die gesproke werklikheid. Dit is hierdie linguistiese representasie van die eenvoudige boer 'die bruin arbeidersklas wat die basis vorm van wat later Standaardafrikaans sou word en as sodanig binne 'n postkoloniale konteks sover dit die blanke maatskappy betref, weer 'n werktuig van onderdrukking sou word binne 'n nuwe "koloniale" bestel.

6. Ten besluite

Uit beide die historiese ondersoeke waarna hierbo verwys is (die aard van die Swellendamse koine en die standaardiseringsondersoek op basis van die Korpus Kaaps-Hollandse Korrespondensie), het geblyk dat Standaardafrikaans geen direkte voorsetting van die taal van die hoofsaaklik blanke burgerbevolking verteenwoordig nie. Standaardafrikaans reflekteer dikwels eienskappe wat eerder beskou moet word as voortkomend uit die aanleerdersvariëteit (Proto-Afrikaans 1) van die slawe en geakkultureerde Koikoin as uit voortgesette Kaaps-Hollands (Proto-Afrikaans 2).

Die historiese werklikheid bewys dus gewoon dat die natuurlike eiendomlike verband tussen die Afrikaner en Standaardafrikaans op 'n fiktiewe verbeelde verlede berus. Die standaardiseringsverlede van Afrikaans toon juis aan in hoe 'n belangrike mate Standaardafrikaans die produk is van 'n linguistiese demokratiseringsproses waarvolgens doelbewus geprobeer is om die verskillende pole van 'n variasiekontinuum wat deur o.a. sosiale, etniese en rasseverskille bepaal is, met mekaar te versoen. Jan Rabie had dit reeds lankal in die gate. Hierdie belangrike aspek van Afrikaans se wording behoort duideliker linguisties in kaart gebring te word.

Historiese taalkundiges kan geen beter diens aan Afrikaans lewer as om op hierdie konsekwensies van die "Wonder van Afrikaans" te wys en dit dieper te ondersoek nie.

Departement Afrikaans, Universiteit van Pretoria

Bibliografie

Calhoun, C. (red.). 1994. *Social theory and the politics of identity*. Oxford: Blackwell.

Deumert, A. 2004. *Language standardization and language change. The dynamics of Cape Dutch*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Den Besten, H. 1989. From Khoekhoen foreigntalk via Hottentot Dutch to Afrikaans: the creation of a novel grammar. In: Pütz. & R. Dirven (reds.). *Wheels within wheels*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 207-249.

Franken, J.L.M. 1938. *Duminy-dagboeke*. Die Van Riebeeck-Vereniging nr. 19 Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.

Gal, S. 1989. Language and political economy. *Annual Review of Anthropology* 18: 345-367.

Gerwel, G.J. 2004. Eindes, eindigheid, einder: gedagtes by N.P. van Wyk Louw en Karel Schoeman (D.F. Malherbe-gedenklesing 23). *Acta Varia* 1: 1-9.

Grebe, H.P. 1997. *Die historiografie van Afrikaans in heroënskou*. DLitt-skripsie. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

Grebe, H.P. 2004. De tijd gestulpt: Nederlandse grammaticale resten in niet-Standaardafrikaans. In: Gelderblom et al. (red.). *Neerlandistiek de grenzen voorbij: Handelingen van het Vijftiende Colloquium Neerlandicum, Groningen, 24-30 augustus 2003*. Woudbrugge: IVN, 123-137.

Jordaan, A.M. 2004. *Mites rondom Afrikaans*. DLitt-skripsie. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

Krog, A. 1998. *Country of my skull*. Cape Town: Random House South Africa.

Lätti, M.C. 1978. *Die taalgebruik in "Ons Klyntji" 1896 - 1906*. Ongepuliseerde MA-verhandeling. Johannesburg: Universiteit van die Witwatersrand.

- Mesthrie, R. (red.). 1995. Language and Social History. Studies in South African sociolinguistics. Cape Town: David Phillips.
- Pütz. & R. Dirven. 1989. Wheels within wheels. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Raidt, E. 1968. Geskiedenis van die Byvoeglike Verbuiging in Nederlands en Afrikaans. Kaapstad: Nassau Beperk.
- Roberge, P.T. 1994. The formation of Afrikaans. Stellenbosch Papers in Linguistics PLUS , 23.
- Roberge, P.T. 1995. The formation of Afrikaans. In Mesthrie, R. (red.). Language and Social History. Studies in South African sociolinguistics. Cape Town: David Phillips, 68-88.
- Roberge, P.T. 2002. Convergence and the formation of Afrikaans. Journal of Germanic Linguistics, 14: 57-94.
- Steyn, J.C. 1980. Tuiste in eie taal. Kaapstad: Tafelberg.
- Steyn, J.C. 2000. Afrikaans vandag. Maandblad van die Stigting vir Afrikaans, Julie.
- Strydom, L. 2002. A sociolinguistic profile of Mamelodi and Atteridgeville: its role in language policy development at local government level. DPhil thesis. Pretoria: University of Pretoria.
- Webb, V.N. 2003. Ongepubliseerde referaat gelewer tydens die International Seminar in Applied Language in a global world. Delhi: Universiteit Delhi.
-

(1) Hierdie artikel is gebaseer op 'n lesing gelewer tydens die gesamentlike SAVN/ALV-kongres van 21-25 September 2004 op Potchefstroom. Na afloop van die kongres het Elsbeth Etty, 'n bekende in Nederlandse literêre kringe en uitgenodigde gasspreker by die kongres, 'n artikel in die NRC Handelsblad van 8 Oktober 2004 onder die titel "Afrikaans in doodstrijd" gepubliseer. Hierin verwys sy onder andere na Afrikaans wat "als taal van die apartheid word verketterd." Verder haal sy ook Helize van Vuuren aan wat beweer: "Studenten kiezen dat vak (Lees: Afrikaans & Nederlands ? H.P.G.) niet meer, omdat ze vinden dat het Afrikaans een stigma heeft en de Afrikaans-sprekenden onder hen hebben dat stigma geïnternaliseerd. Ze schamen zich voor hun taal."

(2) Vergelyk die bekende uitspraak van Langenhoven dat Afrikaans "ons kostelikste roem [is], ons hoogste besitting: die één enigste witmanstaal wat in Suid-Afrika gemaak is?" Selfs al beweer Steyn (1980: 276) dat Langenhoven dit sou gesê het as reaksie op die siening van Afrikaans as "Hotnotstaal", bly dit 'n krasse uitspraak.

(3) In hierdie verband is dit interessant dat ouer Afrikaanse grammatikas die behoud van infinitiefvorme van die werkwoord bevestig. Vergelyk byvoorbeeld Malherbe (1917: 54-56). Selfs by wisselvorme soos klaag/kla(e) was die vorme op -g ongebruiklik in die infinitief. Ook die werkwoord word had vroeër die infinitiefvorm worde (ibid.: 55, opm.1).

[\(4\)](#) Die voortbestaan van die wisseling tussen het en is word ook in ouer grammatikas vermeld. Vergelyk in hierdie verband Malherbe (1917: 56) & Le Roux (1921: 51 e.v.).

[\(5\)](#) Vergelyk in hierdie verband Deumert op.cit.: hoofstuk 5.

[Elektroniese weergawes van
T.N&A](#)

[Kontaknommers](#)

[Algemeen](#)

[Riglyne vir
outeurs](#)

[Bo](#)

Tydskrif vir Nederlands & Afrikaans 11de Jaargang, Nommer 2. Desember 2004

Een "Zwarte Legende" over het Nederlandse kolonialisme in de Travels (1801-1804) van John Barrow

- Siegfried Huigen -

Abstract

This article analyzes the ethnographical discourse in John Barrow's *An account of Travels in Southern Africa*, volumes 1 and 2 (1801, 1804), which had a strong impact on the representation of Afrikaners during the nineteenth century. While Barrow gives a relatively favourable description of the indigenous population of South Africa, he describes Dutch colonialism and the Dutch colonists in South Africa in the bleakest terms, emphasizing instances of cruel behaviour, and suggesting that more humane conditions are provided under English colonial rule. In this, his argument resembles the Black Legend, *la Leyenda Negra*, the tale of Spanish cruelties in America, which was popular amongst Spain's colonial competitors. Similarly, Barrow's humanitarian indignation serves as a justification of English colonial claims to the Cape Colony.

Inleiding

Aan het einde van de achttiende eeuw ontstond bij geleerde, Europese reizigers respect en zelfs bewondering voor inheemse mensen in Zuid-Afrika. Over het algemeen kreeg men meer sympathie voor de Khoikhoi (Hottentotten) en een mate van begrip voor de San (Bosjesmannen). (1) Francois le Vaillant ging hierin het verste. Hij stieert de Gonaqua's in de Oostkaap volgens het patroon van de edele wilde en maakt de Hottentotvrouw aantrekkelijk. De in zijn *Voyage* (1790: 334, 340) beschreven en afgebeelde Narina is volgens hem zelfs de mooiste vrouw die men zich kan voorstellen.

Het beeld van de Nederlandse kolonist in Zuid-Afrika, vooral de trekboer/ veeboer in het binnenland, ontwikkelde zich daarentegen in negatieve richting. De Zweed Sparrman dacht dat de luie kolonisten de Bosjesmannen tot slaven wilden maken (Sparrman, 1977: 131, 200). Le Vaillant meende dat de kolonisten schuldig waren aan de conflicten die ze met de inheemse bevolking hadden en de vernietiging van de gelukkige, niet door decadente beschaving aangeraakte samenlevingen die in het binnenland bestonden (Le Vaillant, 1790: 146, 245, 331; 1795/6, II: 206). Zowel Sparrman als Le Vaillant zagen de bedreiging die

van het koloniale systeem uitging in een groter verband. Sparrman had kritiek op het Nederlandse koloniale systeem in de Kaapkolonie (Sparrman, 1977: 112) met zijn onnodig wrede strafrechtspleging (Sparrman, 1977: 49, 86). Le Vaillant beschouwde de koloniale misstanden in Zuid-Afrika als inherent aan de destructieve invloed van het Europese kolonialisme op inheemse samenlevingen. Er liep voor hem een lijn van de plunderingen die de Spanjaarden in de zestiende eeuw in Amerika uitvoerden naar de misstanden in de Kaapkolonie aan het einde van de achttiende eeuw (Le Vaillant, 1790: 257).

Deze aanklachten bereikten rond 1800 hun hoogtepunt in de Travels (twee delen, 1801 en 1804) van de Engelse koloniale ambtenaar John Barrow (1764- 1848) die tijdens de jaren van het Engelse tussenbewind (1795-1803) aan de Kaap verbleef. Ook hij betuigde zijn sympathie voor de inheemse bevolking en toonde zijn afkeer van de Nederlandse kolonisten. In tegenstelling tot de Zweed en de Fransman, die afkomstig waren uit landen die geen aanspraak maakten op de Kaapkolonie, hebben Barrows observaties echter ook een directe politieke betekenis. Ze zijn niet alleen uitingen van een nieuwe, humanitaire gevoeligheid die zich het lot van onderdrukten aantrekt, zoals bij de andere reizigers aan het eind van de achttiende eeuw. Ze zijn eveneens bedoeld om het Engelse koloniale beleid te beïnvloeden en een pleidooi voor handhaving en later, wanneer de Kaapkolonie na 1803 weer Nederlands wordt, voor herstel van Brits koloniaal gezag over de Kaapkolonie. Barrow baseert zijn betoog op een achttiende-eeuws humanitair discours en op natuurrechtsargumenten met betrekking tot het gebruik van land in gekoloniseerde gebieden.

In retorisch opzicht leidt Barrows kritische beschrijving van de kolonisten tot een veroordeling van de Boer (de "Dutch colonist" of "Boor", in Barrows termen). In het eerste deel van zijn Travels, dat in 1801 verscheen, deed Barrow dit in de vorm van reisschetsen ("sketches") waarmee hij een geschakeerd beeld van de Zuid-Afrikaanse werkelijkheid wilde geven. In het tweede deel van de Travels uit 1804 spitste hij zijn argumentatie over de verwerpelijkheid van de Boeren echter toe om haar naast militair-strategische en economische argumenten te kunnen gebruiken in een pleidooi voor de herovering van de Kaapkolonie. Het negatieve beeld van de "Nederlandse" kolonist in Zuid-Afrika, de Boer, is zeer invloedrijk gebleken. Zeker gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw waren schrijvers voor of tegen de mening van Barrow over de Boeren (Streak, 1974). Zelfs aan het einde van de negentiende eeuw werden de opinies van Barrow nog kritiekloos herhaald (Van Wyk Smith, 2003).

In dit artikel wil ik onderzoeken hoe Barrow zijn representatie van de Boer construeert en daarbij het ermee contrasterende beeld van de inheemse bevolking betrekken. De voorstellingen van Boer en inboorling sluiten op elkaar aan; waar sommige inboorlingen in Barrows etnografische discours de hoogste trappen van ontwikkeling bereikten die mogelijk waren voor barbaarse volken, bevonden de Boeren zich op de laagste trap van Europese beschaving. Degeneratie stond tegenover de belofte van ontwikkeling. Daarnaast wil ik onderzoeken hoe Barrow de representatie van de Nederlandse kolonisten en het Nederlandse koloniale bewind verweeft met een pleidooi voor handhaving, dan wel herstel van Brits koloniaal gezag over de Kaapkolonie.

Loopbaan en werkwijze van Barrow

Opmerkelijk is dat Barrow niet alleen het beeld van zuidelijk Afrika diepgaand beïnvloed heeft. Zijn *Travels in China*, dat in 1804 kort na zijn Zuid-Afrikaboeken verscheen, was uiterst belangrijk voor het Europese beeld van China in de negentiende eeuw. Barrow was de uitvinder van de stagnatie-these ten aanzien van China. Volgens deze these zou China eeuwen lang een hoogstontwikkelde beschaving hebben gehad, waarna de ontwikkeling ergens in de vijftiende eeuw stagneerde. Tegen het einde van de achttiende eeuw was het land daardoor ver achter geraakt bij het technologisch vooruitstrevende West-Europa. Deze these was de belangrijkste vooronderstelling in het werk van China-experts in de negentiende eeuw (Adas, 1989: 177-198).

Gezien zijn eenvoudige afkomst is het opmerkelijk dat Barrow zo invloedrijk kon worden. John Barrow werd in 1764 nabij Ulverston in Lancashire geboren als de zoon van een kleine boer. Zijn schoolopleiding bleef beperkt tot een aantal jaren op plaatselijke Grammar Schools, waar hij tot zijn dertiende jaar vooral op literair gebied een grondige scholing kreeg, onder andere in de werken van Homerus, Xenophon, Livius, Horatius, Vergilius en Shakespeare (Barrow, 1847: 6). De sporen hiervan zijn terug te vinden in zijn geschriften. In de Zuid-Afrikaboeken citeert hij bijvoorbeeld geregeld uit de Engelse en Latijnse literatuur. In zijn vrije tijd leerde hij wiskunde, navigatiekunst en landmeetkunde bij. Na zijn schooljaren deed Barrow administratief werk bij een ijzergieterij in Liverpool. Vervolgens voer hij op een walvisvaarder naar Groenland, met als gevolg een levenslange belangstelling voor het Noordpoolgebied. Na zijn terugkeer werd hij aangesteld als docent wiskunde aan een zeevaartacademie in Greenwich. Hier gaf hij les aan de zoon van de invloedrijke George Staunton die Barrow in contact bracht met George Macartney, een voormalige hoogwaardigheidsbekleder van de East India Company. Vanaf dit moment genoot Barrow de protectie van invloedrijke Tory-potentaten, zoals George Macartney.

In 1792 vergezelde hij Macartney tijdens een twee jaar durende gezantschapsreis naar China. Tijdens de terugreis liep Barrow honderden kilometers door het land, waarbij hij een beetje Chinees leerde en informatie over China verzamelde die Staunton later gebruikte in zijn *Authentic account of an embassy from the king of Great Britain to China* (1797). Toen Macartney aangesteld werd als gouverneur van de Kaapkolonie, ging Barrow als secretaris met hem mee. Van 1797 tot 1803 verbleef hij aan de Kaap, waar hij in 1799 trouwde met Anna Maria Truter, de dochter van een Nederlandse ambtenaar.

Terug in Engeland werd hij in 1804 benoemd tot tweede secretaris van de admiraliteit, een ambt dat hij bijna veertig jaar zou bekleden. Barrow ontwikkelde zich hier tot een invloedrijke figuur. Hij publiceerde in 1804 het tweede deel van zijn boek over Zuid-Afrika, gevolgd door *Travels in China* (1804) en *A voyage to Cochinchina* (1806) over zijn bezoek aan Vietnam. Door Barrows invloed konden in het tweede en derde decennium van de negentiende eeuw expedities naar het noordpoolgebied ondernomen worden en werd in Canada en Alaska een aantal locaties naar hem vernoemd: Point Barrow, Cape Barrow, Barrow's Strait en Barrow Bay. Barrow publiceerde een boek over de poolreizen, *A chronological history of voyages into the Arctic region* (1818) en over de muiterij op de *Bounty* (*The eventful history of the mutiny [?] of H.M.S. Bounty* [1831]). In 1830 was hij een van de oprichters van de Royal Geographical Society. In 1847 verscheen zijn *Autobiographical memoir*, een beschrijving van zijn loopbaan (Barrow, 1847; Lloyd, 1970). Na zijn dood werd hij in 1850 vereerd met een

gedenktoeren op een heuvel nabij Ulverston. Deze toren heeft Barrows roem niet kunnen vasthouden. De filmgeschiedenis heeft hem ingehaald, want volgens een toeristische website is de in Ulverston geboren Stan Laurel de bekendste zoon van dit stadje. (2)

Tijdens zijn verblijf in Zuid-Afrika ondernam Barrow drie binnenlandse reizen. De eerste reis van juli 1797 tot januari 1798 was in opdracht van gouverneur Macartney. Tijdens deze reis bezocht hij Graaff-Reinet, Algoabaai en de Winterhoekbergen, en had hij een gesprek met de Xhosa-hoofdman Gaika (Ngqika). Zijn opdracht was om zich tijdens deze reis een beeld te vormen van de politieke situatie en het economisch potentieel van het binnenland, en cartografische informatie te verzamelen. Voor het overige liet Macartney hem vrij, vertrouwend op Barrows nieuwsgierigheid (Theal, 1898: 110-1). (3) Van april tot mei 1798 maakte hij een tweede, korte reis naar Saldanhabaai en het Roggeveld en van 8 maart tot 8 juni 1799 vergezelde hij een detachement militairen naar opstandige boeren in Outeniqualand en het gebied rond Mosselbaai. De beide eerste reizen zijn beschreven in het eerste deel van zijn Zuid-Afrika-boeken, *An account of travels into the interior of Southern Africa, in the years 1797 and 1798* (Barrow, 1801). De beschrijving van de derde reis verscheen in hoofdstuk 2 van het tweede deel, *An account of travels into the interior of Southern Africa* [?] Volume the second (Barrow, 1804).

Barrow beschikte over een beperkte wetenschappelijke uitrusting tijdens zijn reizen. Hij had landmeetinstrumenten ? een kompas, sextant, meetketting en chronometer voor cartografische metingen ? en een thermometer bij zich (Barrow, 1804: 22-3). Voor het determineren van planten en dieren beschikte hij over het *Systema Naturae* van Linnaeus (waarnaar hij herhaaldelijk verwijst in zijn boeken) en *Hortus Kewensis* van William Aiton uit 1789 (Barrow, 1847: 143). In zijn autobiografie vermeldt hij dat hij aanvankelijk slechts "little Dutch" praatte (Barrow, 1847: 157), wat de communicatie met tolken, kolonisten en de inheemse bevolking bemoeilijkte en consequenties had voor zijn etnografische beschrijvingen, zoals nog zal blijken. Na zijn huwelijk met de Nederlandse Anna Truter in 1799 moet zijn kennis van het Nederlands wel iets beter zijn geworden, maar toen had hij zijn belangrijkste reizen al gemaakt.

Barrow verzamelde informatie op een breed terrein. Alles interesseerde hem: de drie "koninkrijken der natuur" evengoed als de mensen die hij in het binnenland ontmoette. Zijn tijdgenoten vonden deze allesomvattende wetenschappelijke nieuwsgierigheid ("curiosity") opvallend. (4) Gouverneur Macartney schreef naar aanleiding van Barrows reis naar de Oostkaap aan generaal Dundas: "I have sent [?] Mr Barrow, a Gentleman of my family, who is well qualified to observe, to judge, and to act, and whose journey, as he is known to be fond of natural history, passes for a tour, not of business, but of curiosity, science and botanical research" (Theal, 1898: 113). De Kaapse society-dame Anne Barnard beschrijft Barrow als volgt in haar brieven: "just one of the pleasantest, bestinformed and most eager-minded young men in the world about everything curious or worth attention." Overall vond hij "novelties and amusements", "darted at plants and fossils" en "wherever we saw a questionable stone or ore, Mr Barrow attacked it with a hammer" (geciteerd naar Forbes, 1965: 146). Barrow bezat de alles omvattende begeerte naar kennis die verzamelaars in de vroegmoderne tijd kenmerkte (Pomian, 1990: 43-60).

Barrow vergeleek de informatie die hij verzamelde, vóór de publicatie ervan, met de bestaande literatuur. Barrow had de belangrijkste boeken over Zuid-Afrika gelezen. De oudste schrijvers ? Tachard, Mercklin, Valentyn en Kolb ? waren volgens hem niet

competent omdat ze het binnenland nooit bezocht hadden. Van de eigentijdse schrijvers had Sparrman goede natuurbeschrijvingen, maar hij geloofde te gemakkelijk in de onzin van Kolb. Thunbergs boek was "a collection of incomplete and unconnected paragraphs" en Paterson schreef "a mere journal of occurrences." De reisjournalen van VOC-reizigers, zoals dat van de reis van Hendrik Hop uit 1761, deugden evenmin. Le Vaillants boeken bevatten waardevolle inlichting, maar hij mengde er fictie door. Welk nut had de mensheid immers van Le Vaillants vermakelijke beschrijvingen van zijn huisaap Kees? Het was erg irritant dat "Monsieur" Le Vaillant steeds de held was in zijn eigen verhaal (Barrow, 1804: 14-21). De bestaande literatuur voldeed dus niet. De Nederlanders hadden als koloniale gezagsdragers ook nagelaten de zuidpunt van Afrika behoorlijk te beschrijven en karteren (Barrow, 1801: 8; 1804: 13). Genoeg reden dus om met eigen boeken voor den dag te komen.

Barrow toetste zijn eigen bevindingen en hypothesen vaak aan wat er in de wetenschappelijke, vooral natuurhistorische literatuur over een onderwerp geschreven was. Hij was een kritische waarnemer die bestaande kennis vergeleek met wat hij zelf gezien had en op grond daarvan soms verregaande hypothesen durfde op te stellen. Een voorbeeld hiervan zijn opmerkingen over de gnoes die hij tijdens zijn reis naar de oostgrens van de Kaapkolonie zag. Volgens het *Systema naturae* behoorden deze dieren tot de antilopen, wat Barrow vreemd vond, aangezien de gnoe volgens hem eigenschappen deelde met het paard, de wilde os, het hert en de antilooop. Dit bracht hem op de gedachte dat er misschien behoefte was aan de introductie van "intermediate genera" binnen de taxonomie van Linnaeus, dit wil zeggen dieren die tot meer dan een soort behoren. Dit zou meteen aantonen dat de Grote Keten van de Schepping uit fijnere schakels bestond dan tot nu toe werd aangenomen (Barrow, 1801: 259-260). Anders dan bijvoorbeeld de Nederlandse reiziger Gordon (Huigen, 2003), nam hij geen genoegen met de rol van nederige verzamelaar van data, maar verstoutte hij zich voorstellen te doen om de wetenschappelijke theorie beter te laten aansluiten bij de empirie.

Behalve reisbeschrijvingen heeft Barrow in 1801 ook de eerste betrouwbare kaart van de Kaapkolonie gepubliceerd. Zijn boeken en kaart kregen in de negentiende eeuw dezelfde betekenis als Peter Kolbs *Capvt Bonae Spei Hodiernvm* (1719) voor de achttiende eeuw had vervuld: dat van een naslagwerk en vergelijkingspunt voor eigen waarnemingen. Je kon in de negentiende eeuw niet om Barrowheen, al kon je met hem van mening verschillen.

Barrows imperialistische ogen

Dankzij Mary Louise Pratt geniet Barrow in de postkoloniale kritiek momenteel een twijfelachtige faam. Bij twee gelegenheden heeft Pratt Barrow aangevallen als exponent van koloniale wetenschapsbeoefening. In 1986 verscheen "Scratches on the face of the Country; or, What Mr Barrow Saw in the Land of the Bushmen" (Pratt, 1986). Dit opstel is in enigszins gewijzigde vorm later opgenomen in haar invloedrijke boek over koloniale reisbeschrijvingen, *Imperial Eyes* (Pratt, 1992: 58- 68). Pratt geeft hierin een gechargeerd beeld van het eerste deel van Barrows *Travels* (Barrow, 1801). Ze verwijt hem onder andere zijn grote belangstelling voor *Natuurlijke Historie* wat ze opvat als een

kwaadwillige poging "to minimize the human presence" (Pratt, 1992: 59). Menselijke aanwezigheid wordt volgens Pratt door Barrow zoveel mogelijk verzwegen. Barrows "rondreizende oog" produceert "lege" landschappen waarvan het economische potentieel beoordeeld wordt. Voorzover de inwoners, inclusief de kolonisten, ter sprake komen, is het alleen om aan te geven in hoeverre ze niet voldoen aan Barrows maatstaven. Hij beschrijft generaliserend en objectiverend hun zeden en gewoonten, vooral die van de San die zijn "chief ethnographic interest" zouden vormen (Pratt, 1992: 57-67).

Deze karakteristiek van Barrows werk is eenzijdig en in veel opzichten foutief. Barrow heeft wel degelijk iets te melden over de bevolking van Zuid-Afrika en bovendien zijn de San niet zijn belangrijkste etnografische onderwerp. Hij heeft meer te zeggen over de Xhosa's en de Nederlandse kolonisten. Barrows beschrijving van de verschillende bevolkingsgroepen is ook veel gecompliceerder dan op te maken valt uit Pratts gratuite bespreking waarin ze stukken uit Barrows werk opgenomen heeft om haar opvattingen over wetenschappelijke reizigers aan het einde van de achttiende eeuw te illustreren. Haar hoofdthese is dat dit soort reizigers hoofdzakelijk geïnteresseerd is in landschaps- en natuurbeschrijving, en dat de beschrijving van de inheemse bevolking ? indien ze al ter sprake komt ? beperkt blijft tot hun lichamelijke eigenschappen, die dan meestal ongunstig worden voorgesteld.

Grote delen van Barrows boeken handelen inderdaad over de Zuid-Afrikaanse natuur, die door Barrow als "traveling eye" (Pratt, 1992: 59) beschreven wordt of waarover hij voor de vuist weg wetenschappelijke hypothesen opstelt. Deze natuurhistorische belangstelling moet echter gezien worden tegen de achtergrond van wetenschapsopvattingen uit de achttiende eeuw. Barrow schreef in een tijd dat er nog geen specialisering bestond in de wetenschappelijke beschrijving van de niet-Europese wereld. Zoals zijn voorgangers probeert hij alles wat hem opvalt of waarvan hij vermoedt dat het zijn lezers interesseert, te beschrijven: de Paarl-rots of de gnoe evengoed als de zeden en gewoonten van de kolonisten en inheemse volken. Als hij mensen beschrijft, zal hij dat in veel gevallen in generaliserende termen doen, want dat was in de vroegmoderne tijd de gewoonte, ook als er geschreven werd over Europese volken (Stanzel, 1999; Koolhaas-Grosfeld, 2003: 210). Generalisering waren dus niet noodzakelijkerwijs verbonden met kolonialisme. Het was eerder in retorisch opzicht economisch, omdat je zodoende in een beknopte uitweiding een breed overzicht kon geven. Omdat specialisering ontbrak, bestond er ook geen duidelijke hiërarchie in de onderwerpen die in reisbeschrijvingen aan bod komen. Alle aspecten van de vreemde werkelijkheid waren evenzeer de aandacht waard, al is het wel zo dat Barrow veel meer bladzijden besteedt aan de zeden en gewoonten van een bepaalde bevolkingsgroep dan aan de habitat van specifieke planten en dieren of geologische verschijnselen. Etnografie speelt bij Barrow dus wel degelijk een belangrijke rol. In zijn etnografische beschrijvingen neemt Barrow een Engels-koloniaal, "verlicht" standpunt in waarbij hij de inheemse bevolking gunstig voorstelt of minstens in bescherming neemt tegen kritiek, terwijl hij een erg negatief beeld schetst van de Nederlandse kolonisten en het Nederlandse koloniale bewind. Voorzover er in de Travels sprake is van zich distantiëren van vreemde mensen ("othering") is het hoofdzakelijk gericht tegen Europeanen.

Achtereenvolgens kwam Barrow tijdens zijn drie reizen met de Hottentotten, Kaffers, Bosjesmannen en Namaqua's in aanraking. Bovendien was hij voortdurend in contact met de Nederlandse kolonisten. Dit contact leidt in de twee boeken tot beschrijvingen van

deze vijf groepen, waarbij Barrow het minste te zeggen heeft over de (Kleine) Namaqua's in het noordwesten van Zuid-Afrika omdat er van deze groep in zijn tijd weinig van hun oorspronkelijke levensvormen bewaard was gebleven. Hetzelfde gold voor de meeste Hottentotten in de oostelijke delen van de Kaapkolonie waarvan weinig meer over waren. Barrow merkt bijvoorbeeld op dat er nog maar nauwelijks Hottentotten gevonden worden die hun cultuur ongeschonden bewaard hadden (Barrow, 1801: 144). De zwijgzaamheid van de reiziger over een bepaalde inheemse bevolkingsgroep kon daarom het gevolg zijn van hun verdwijning door acculturatie, iets wat Pratt ontgaat. (5)

Barrow neemt de inheemse groepen juist in bescherming tegen critici: de Hottentotten zijn er weliswaar miserabel aan toe, maar het is volgens hem onrechtvaardig ze eenzijdig en negatief te beoordelen omdat ze door de kolonisten van hun bestaansmiddelen beroofd zijn (Barrow, 1801: 156); de Bosjesmannen mogen dan wel woeste wilden zijn, maar ze zijn zo geworden doordat de kolonisten hun vrouwen en kinderen gestolen hebben (Barrow, 1801: 285); en de slechtheid van de Kaffers (Xhosa's) is een kwaadaardig verzinsel van de kolonisten (Barrow, 1801: 176). Hij probeert juist de goede eigenschappen van inheemse bevolkingsgroepen te benadrukken, vooral van de Kaffers die hij tijdens zijn eerste reis naar de oostgrens van de Kaapkolonie had bezocht. De Kaffers krijgen bij Barrow trouwens de meeste aandacht en niet de Bosjesmannen zoals Pratt (1992: 63) beweert. Alleen al Barrows mededelingen over hen hadden grote nieuwswaarde, omdat er nog maar weinig gepubliceerd was over de Kaffers in tegenstelling tot de Bosjesmannen en Hottentotten (Le Vaillant, 1790; 1795/6). Dit is wellicht de reden waarom Barrow meer aandacht besteedt aan etnografie dan aan landschapsbeschrijving in het gedeelte van zijn boek dat handelt over zijn bezoek aan het gebied aan de overzijde van de Visrivier, het woongebied van de Kaffers. Van de 35 bladzijden (Barrow, 1801: 190-225), zijn 29 gewijd aan de Kaffers (Barrow, 1801: 193-221). (6) Etnografie is, anders dan Pratt het doet voorkomen, geen ondergeschikt onderwerp in de Travels. (7)

Barrow begint dit gedeelte met de beschrijving van zijn ontmoeting met "koning" Gaika (Ngqika), met wie hij onderhandelingen voert die moeten leiden tot de beëindiging van de vijandigheden tussen de Kaffers en de kolonisten. In de beschrijving die volgt, gebruikt Barrow weliswaar het discriminerende onderscheid tussen geciviliseerde en ongeciviliseerde volken, maar geeft hij niettemin een bewonderende beschrijving van de Kaffers in het algemeen en zijn gespreksgenoot Gaika in het bijzonder: hij noemt Gaika's uiterlijke schoonheid en intelligentie verbazingwekkend voor iemand van zijn leeftijd en "voor een Kaffer". De Kaffers vallen op grond van hun relatief laag ontwikkelde technologie in de categorie "ongeciviliseerd". Hun wapens zijn bijvoorbeeld onhandig, hun ambachtelijke vaardigheden beperkt en ze hebben zich nooit gewaagd aan zeevaart. Bij dat laatste haalt hij een paar verzen van Horatius aan (Oden I, 3, strofe 3), waarin zeevaart overigens een vorm van overmoed wordt genoemd. (8)

Technologisch waren de vermogens van de Kaffers dus beperkt, maar het ontbreekt ze niet aan intelligentie en andere voortreffelijke, vooral lichamelijke kwaliteiten. Die nadruk op lichamelijke en meer specifiek op fysiognomische eigenschappen is geen persoonlijke hebbelijkheid van Barrow en ook niet bedoeld om de Kaffers tot natuurverschijnsel te degraderen, maar komt voort uit achttiende-eeuwse discoursen op grond waarvan aan lichamen ook psychologische betekenissen kunnen worden afgelezen (Magli, 1989). De Kaffers vertoonden anatomische en fysiognomische perfectie. Anatomisch leken sommige

mannen op het summum van mannelijke schoonheid, de Hercules Farnese (Barrow, 1801: 169), waar Addison naar refereert als ? van de vier mooiste figuren die bestaan (Haskell en Penny, 1981: 229). Het sterke lichaam van de Kaffer was een gevolg van een gezonde, eenvoudige levenswijze, omdat hij niet was blootgesteld aan de verzwakkende invloeden van de beschaving, een redenering die een primitivistische indruk maakt. Fysiognomisch bekleedden de Kaffers de hoogste plaats in de "great chain of being", de hiërarchische keten van levensverschijnselen met de Europeaan aan de top:

Though black, or very nearly so, they have not one line of the African negro in the composition of their persons. The comparative anatomist might be a little perplexed in placing the skull of a kaffer in the chain, so ingeniously put together by him, comprehending all the links from the most perfect European to the Ourang-Outang, and thence all the monkey-tribe. The head of the Kaffer is not elongated and the occipital bones form nearly a semicircle; and a line from the forehead to the chin drawn over the nose is convex like that of most Europeans. In short had not nature bestowed upon him the dark-coloring principle that anatomists have discovered to be owing to a certain gelatinous fluid lying between the epidermis and the cuticle, he might have ranked among the first Europeans (Barrow, 1801: 205).

Zoals gezegd vond deze aandacht voor het lichamelijke zijn oorsprong in het achttiende-eeuwse fysiognomische discours, op grond waarvan men mocht aannemen dat het lichaam iets kon vertellen over de ziel. Barrow wilde de Kaffers niet alleen leren kennen uit het weinige wat Gaika hem via een Hottentottolk kon vertellen. Het gesprek over godsdienst stakte bijvoorbeeld door vertaalproblemen (Barrow, 1801: 214), zodat andere semiotische middelen gebruikt moesten worden om tot de geest van de Kaffers door te dringen. Hij probeerde daarom hun lichamen te lezen door middel van de aan het eind van de achttiende eeuw gangbare anatomische semiotiek en fysiognomie. In de hierboven geciteerde passage doet hij dit door toepassing van de "gelaatshoek" (linea facialis; facial angle) van de Nederlandse anatoom Petrus Camper. (9) De gelaatshoek maakte het mogelijk mensentypes aan elkaar te relateren. De gelaatshoek werd berekend door een lijn te trekken van het uitstekende deel van het voorhoofd naar de boventanden. Deze lijn sneed een horizontale lijn van de onderkant van de neus naar de oorholte. Beide lijnen produceerden een hoek die voor verschillende mensentypen en apensoorten anders was. De orang-oetang had een gelaatshoek van 58 graden, de Angolees en Kalmuk 70 graden en de Europeaan 80 graden (vgl. Meijer, 1999: 108). Hoe groter de hoek, hoe hoger de soort zich in de hiërarchische keten van levensverschijnselen bevond. Romeinse en Griekse standbeelden bereikten zelfs hoeken van 90 en 100 graden respectievelijk. De gelaatshoek van de Kaffer moest volgens Barrow rond de 80 graden gelegen hebben, gelijk aan die van de Europeaan. In het citaat lijkt Barrow de donkere huidskleur als een schoonheidsfoutje op te vatten. Elders zegt hij dat de negatieve beoordeling van een donkere huidskleur alleen berust op vooroordeel ("the prejudice of color" [Barrow, 1801: 168]), een standpunt dat overigens ook door Camper werd gehuldigd (Meijer, 1999: 181). Toepassing van de gelaatshoek en bewustzijn van kleurvooordeel waren op het moment dat Barrow hierover schreef nog nieuw (Meijer, 1999: 167).

Fysiognomie en anatomie gaven niet alleen algemene indicaties omtrent de plaats van de Kaffer in de keten van levensverschijnselen, maar wezen ook op intellectuele kwaliteiten waarvoor in de materiële cultuur van de Kaffers slechts beperkte aanwijzingen te vinden

waren: "The ancients were of the opinion that the face was always the index of the mind. Modern physiognomists have gone a step further" (Barrow, 1801: 207-8). Volgens de fysiognomie betekende uiterlijk schoon inwendige goedheid en intelligentie (vgl. Tytler, 1982; Magli, 1989; Tytler, 1995). Het gezicht van de Kaffer bewees zijn vermogen tot hogere cultuur. Hij was volgens Barrow daarom gemakkelijk civiliseerbaar.

De Nederlandse kolonisten

Heel anders was Barrows opinie over de kolonisten. In het voorgaande schemerde Barrows opinie over hen al door waar hij de kolonisten verantwoordelijk stelde voor de negatieve beeldvorming van de inheemse bevolkingsgroepen. Barrows typering van de kolonisten is over het algemeen uiterst neerhalend. Zijn karakteristiek van hen geeft de indruk dat je beter aan de top in de keten van de ongeciviliseerde volken kunt staan, met de mogelijkheid om tot de geciviliseerde groep toe te treden, zoals de Kaffers, dan zoals de Nederlandse kolonisten in Zuid-Afrika, de "Boors", om allerlei redenen onder aan de geciviliseerde groep te bungelen. Ze kennen maar ? deugd, gastvrijheid (Barrow, 1801: 83). Voor het overige heeft Barrow alleen kritiek.

In het eerste deel van zijn Travels schetst hij terloops een beeld van de kolonisten. Systematische uitweidingen zijn slechts kort (Barrow, 1801: 76-84). De aanval wordt in het tweede deel van de Travels ingezet als onderdeel van een pleidooi voor het heroveren van de Kaapkolonie die op dat moment (1804) weer in Nederlandse handen is. De verdorvenheid van de Nederlandse kolonisten wordt dan een stelling die in de volgende bladzijden bewezen moet worden:

In the mean time I shall just observe, as a position to be proved hereafter, that the Dutch peasantry of the Cape are better fet, more indolent, more ignorant, and more brutal, than any set of men, bearing the reputation of being civilized, upon the face of the earth (Barrow, 1804: 79).

Mikpunt van kritiek blijkt echter vooral één subcategorie van de kolonisten te zijn, de veeboeren, of zoals ze nu in de geschiedschrijving bekend staan, de trekboeren (met name Barrow, 1804: 93-111, 401-410). Barrow heeft ook kritiek op de bewoners van Kaapstad ? ze zijn volgens hem domme, vadsige zuiplappen en slavenhouders die geen boeken lezen ? maar het zijn de veeboeren in het binnenland die de zwaarste kritiek te verduren krijgen. Dat ze goed gevoed zijn, zoals hij in het citaat zegt, is een eufemisme. Veel kolonisten zijn overvet. Mannen hebben door hun hangbuiken moeite om van een paard af te stijgen (Barrow, 1804: 37-8) en hij zag onder hen de dikste vrouw die hij ooit gezien had (Barrow, 1801: 123-4). Deze vetzucht hangt samen met de tweede eigenschap uit het citaat, de luiheid van de kolonisten. Hij komt hier geregeld op terug. Luiheid had economische en morele consequenties. Ze leidt onder andere tot een slecht gebruik van de natuurlijke hulpbronnen in Zuid-Afrika. De Nederlandse boeren zijn niet geïnteresseerd in de verbetering van landbouwmethodes (Barrow, 1801: 67, 89) en hebben niet geprobeerd quagga's (Barrow, 1801: 93) en buffels (Barrow, 1801: 130) te domesticeren. Barrow denkt hier zelfs met een algemeen heersende kwaal bij Nederlandse kolonisten te maken te hebben. Ook in Batavia zijn de Nederlanders lui en laten ze al het werk doen door Chinezen (Barrow, 1804: 29-30).

Het verwijt van luiheid is binnen een koloniale context zwaarwegender dan het op het eerste gezicht lijkt. Luiheid van de Boeren betekent niet alleen dat ze niet voldoen aan de nieuwe normen van vlijt die in de industriële samenleving golden (vgl. Coetzee, 1988: 28-31). Het slechte gebruik van natuurlijke hulpbronnen neemt ook de rechtvaardiging weg voor koloniale verovering. In het natuurrechtsdenken vanaf de zeventiende eeuw, zoals dat geformuleerd is door Bacon, Hugo de Groot, John Locke en Emerich de Vattel, was beter gebruik van grond het belangrijkste argument om grond waarop nomaden woonden in bezit te kunnen nemen. De nomaden deden immers niets met de grond en dus was deze grond terra nullius, eigendom van niemand. Maar dan rustte ook de plicht op de nieuwe eigenaar om hier optimaal gebruik van te maken (vgl. Muthu, 1999: 974; Tuck, 2001: 232-3, 183; Pagden, 2003: 182-4). Hieraan voldeden de Nederlandse kolonisten volgens Barrow niet, zeker niet de nomadische trekboeren. Meer was er volgens Barrow in dit opzicht onder een Engels regime te verwachten (Barrow, 1801: 8, 67): "the spirit of improvement that has always actuated the minds of the English in all their possessions abroad, will no doubt shew itself at this place" (Barrow, 1801: 17).

Het natuurrechtsargument wordt door Barrow dus aangewend tegen de Nederlandse koloniale concurrent. Nederlanders voldoen niet aan de geldende normen voor koloniale inbezitting; Engelsen koloniseren beter dan lui Nederlanders. Het natuurrechtsdenken legde aan kolonisten ook de plicht op om de inheemse bevolking goed te behandelen (Pagden, 2003: 191). Dit voorschrift werd in Engeland aan het einde van de achttiende eeuw nog sterker benadrukt binnen een nieuw "humanitair" discours. Binnen dit discours werd de "man of feeling" geprezen als iemand die gevoelig was voor het leed van anderen en daarmee blijk gaf van een deugdzame natuur. Humanitaire gevoelens richtten zich op een steeds groter aantal gemarginaliseerde groeperingen, zoals misdadigers, slaven en waanzinnigen, en leidden tot kritiek op vormen van wreedheid die voorheen acceptabel waren (Spiereburg, 1984: 183-199; Laqueur, 1989: 176-204; Halttunen, 1995: 303-4). Opgeleide Engelsen aan het einde van de achttiende eeuw verzetten zich ook tegen dierenmishandeling (Turner, 1980: 14). Medelijden en weerzin tegen nodeloze wreedheid werden betiteld als gecivilizeerde emoties, terwijl wreedheid een teken van barbaarsheid was. Dit humanitaire discours ontwikkelde zich in de negentiende eeuw zelfs tot een speciale variant van het Engelse koloniale discours. Volgens dit humanitair getinte koloniale discours moest een Engels koloniaal bewind zorgen voor humanitaire omstandigheden. Het publiek moest zich gaan identificeren met het leed van de onderdrukte Ander, terwijl wrede kolonisten vaak het doelwit van kritiek werden (Lambert en Lester, 2004). Verzet tegen slavernij en medelijden met de mishandelde Ander werden voorgesteld als een speciale kwaliteit van het Britse volk (Lester, 2001: 25). Barrow lijkt een voortrekkersrol te hebben vervuld in de ontwikkeling van dit discours dat pas na zijn Zuid-Afrikaanse publicaties in de negentiende eeuw tot bloei kwam.

Het verwijt van wreedheid tegen de inheemse bevolking (en dieren) speelt een belangrijke rol in Barrows aanklacht tegen de Nederlandse kolonisten. Steeds vindt hij aanleiding voorbeelden te geven van wreed optreden door kolonisten tegen de inheemse bevolking. De kolonisten zijn volgens hem schuldig aan alle conflicten met de inheemse bevolking (Barrow, 1801: 111, 165, 285) en hij vermeldt een groot aantal gevallen van mishandeling of moord door kolonisten (Barrow, 1801: 85, 145, 354; Barrow, 1804: 53, 96-7, 99-100, 133-134, 406-7). "Inhumanity" is volgens hem de ergste eigenschap van de kolonisten (Barrow, 1804: 406-7). Een van zijn voorbeelden is berucht geworden: afranseling van Hottentotten waarvan de duur wordt vastgesteld op grond van het aantal

pijpen dat de bestraffende boer rookt ("flogging by pipes", Barrow, 1801: 146). (10) Barrow leidt zijn beschrijving van dit onderwerp in met de opmerking dat je in de Kaapkolonie alle wrede straffen vindt die gangbaar zijn in de West-Indische slavenkolonies, maar het ergste vindt hij de gevoelloosheid waarmee straf wordt toegediend. De Nederlandse boer is het tegenovergestelde van een "man of feeling":

In offences of too small moment to stir up the phlegm of a Dutch peasant, the coolness and tranquility displayed at the punishment of his slave or Hottentot is highly ridiculous, and at the same time indicative of a savage disposition to unfeeling cruelty lurking in his heart. He flogs them, not by any given number of lashes, but by time; and as they have no clocks nor substitutes for them capable of marking the smaller divisions of time, he has invented an excuse for the indulgence of one of his most favorite sensualities, by flogging them till he has smoked as many pipes of tobacco as he may judge the magnitude of the crime to deserve (Barrow, 1801: 145-6).

Barrow geeft niet alleen voorbeelden van wreedheid tegen mensen maar ook tegen dieren. Over het afbeulen van ossen zegt hij: "an instance of brutality and cruelty that will scarcely be supposed to exist in a civilized country" (Barrow, 1801: 182, ook Barrow, 1804: 40-1).

Barrow schetst een erg donker beeld van de Boeren. Als we de meest gebruikte loci a persona langsgaan, zoals die door Cicero, de Rhetorica ad Herennium en bij Quintilianus gegeven worden, dan krijgen ze op alle punten een slechte kwalificatie. (11) Wat betreft hun lichaam zijn de Boeren te dik en te lomp; hun karakter is lui, wreed en gevoelloos; natuurlijke hulpbronnen worden als gevolg van luiheid niet goed benut. Quintilianus noemt bovendien afstamming als element van de persoonsbeschrijving (Quintilianus, 1958: 468-9). Ook hier kregen de Boeren een slechte kwalificatie. Hun luiheid wijst erop dat ze niet afstamden van de vlijtige Nederlanders (Barrow, 1804: 138). Eerder waren ze afstammelingen van Duitse huursoldaten die zelf ook aan mishandeling gewend waren (Barrow, 1804: 101), wat de wreedheid van de Boeren verklaart. Het resultaat is een vituperatio (scherpe afkeuring) van de Nederlandse kolonisten, waaraan alleen de kolonisten van het Sneeuwberggebied ontkomen omdat ze het Engelse bewind gehoorzamen (Barrow, 1801: 251). In sommige gevallen gaat deze vituperatio over in kritiek op het Nederlandse koloniale bewind dat verantwoordelijk wordt gesteld voor de slappe regering, verwaarlozing van kennisvergaring over de kolonie en een wreed strafrechtstelsel (Barrow, 1801: 8, 17, 44-5). Op twee plaatsen trekt Barrow zelfs parallellen met andere Nederlandse koloniale vestigingen. Lui kolonisten worden ook in Batavia gevonden (Barrow, 1804: 29-30) en "flogging by pipes" werd volgens hem ook toegepast in de Nederlandse kolonie Malacca (Barrow, 1801: 147).

De remedie voor deze misstanden is een streng maar rechtvaardig Engels koloniaal bewind. Het Nederlandse bewind van voor 1795 had de kolonie verwaarloosd. Als de Engelsen niet waren gekomen, was de kolonie overgeleverd geweest aan "Jacobinism" (Barrow, 1801: 52), een benaming voor radicaal- democratische politiek die geïnspireerd was door de Franse revolutie (Philp, 1998) en die in de Kaap vooral aanhang vond onder de opstandige veeboeren van Graaff-Reinet, dezelfde groep die het grootste deel van Barrows gram te verdragen kreeg. Zolang de Engelsen het gezag uitoefenden aan de Kaap, kreeg Jacobinisme geen kans. Het Engelse bewind had gezorgd voor humanisering

van het strafrecht (Barrow, 1801: 44-5) en moest zorgen voor bestraffing van wreedheden die door Boeren tegen de inheemse bevolking begaan waren (Barrow, 1804: 133). Ook het slechte gebruik van de grond kon onder Engels gezag verbeterd worden (Barrow, 1801: 17, 67).

Hoe goed bestuur het wrede optreden van de Boeren kon helpen voorkomen, liet Barrow met een eigenaardig voorbeeld zien (Barrow, 1801: 268-275). Tijdens zijn verblijf aan de oostgrens van de Kaapkolonie organiseerde hij een expeditie ("commando"), die bestond uit gewapende Boeren, naar de Bosjesmannen. Het verhaal over dit commando valt uit de toon in Barrows neutraal geformuleerde observaties in zijn reisverhaal (Barrow, 1801), omdat het vanuit een persoonlijke beleving met aandacht voor detail verteld wordt (de retorische figuur *enargeia/demonstratio*). Deze expeditie had twee doelstellingen. Voor Barrow zelf was het doel om te zien hoe de Boeren optraden tegen Bosjesmannen ("be eyewitness of the manner in which the farmers conducted their expeditions against these miserable set of beings" [Barrow, 1801: 269]). Hij verdacht de Boeren namelijk van onnodig geweld tegen Bosjesmannen. Tegen de Boeren die hem vergezelden, zei hij echter iets anders. Hij gaf ze bevel om alleen uit zelfverdediging geweld te gebruiken, aangezien het enige doel ("the sole object") was om een gesprek te hebben met de hoofden van de Bosjesmannen (Barrow, 1801: 269). De dubbele doelstelling maakt deze passage moreel ambigu. Zijn beschrijving wekt de indruk dat hij enerzijds een experiment wilde doen om waar te nemen hoe Boeren Bosjesmannen mishandelen, waarbij de deelnemers aan het experiment zich niet bewust mogen zijn van hun rol, terwijl hij anderzijds niet medeplichtig kon zijn aan het soort misdaden dat hij zo verafschuwt. Vandaar het bevel alleen geweld te gebruiken voor zelfverdediging.

Als de Bosjesmannen gelokaliseerd zijn in de buurt van de "Tower-berg", overvalt de expeditie de volgende ochtend vroeg hun kamp en wordt er ook geschoten. Als Barrow aan de leider van het commando vraagt waarom hij toch heeft geschoten, antwoordt deze: "Good God! [...] have you not seen a shower of arrows falling among us?" (Barrow, 1801: 272). Barrow zag echter geen pijlen en hij moedigt de Boeren aan afgeschoten pijlen als bewijs te zoeken met de bedoeling de Bosjesmannen zodoende gelegenheid te geven om te ontkomen, daarmee blijk gevend van humanitair optreden. Het experiment is echter voldoende om te zien dat schieten op Bosjesmannen voor de Boeren een sport is: "like true sportsmen when game was sprung, they could not withhold their fire" (Barrow, 1801: 272). Dat de Bosjesmannen inderdaad pijlen hadden afgeschoten, hoort de lezer pas een paar bladzijden verder (Barrow, 1801: 274), nadat Barrow beschreven heeft hoe de Bosjesmannen dichterbij durven te komen en geschenken krijgen, na de schrik van de overval. De Boeren hadden dus wel degelijk uit zelfverdediging geschoten en niet alleen voor hun plezier.

De passage heeft iets onoprechts. De dubbele doelstelling, het tijdelijk verzwijgen van de rechtvaardiging voor het schieten door de Boeren, en Barrow die dirigeert, wekken de indruk dat hij zijn belevingen manipuleert. De passage lijkt bedoeld te zijn als een demonstratie van het succes van de door Barrow bepleite humanitaire, koloniale politiek. De kolonisten stonden onder zijn gezag en geweld werd daardoor tot een minimum beperkt en vervangen door overreding, zoals blijkt uit het gedeelte waar de Bosjesmannen met geschenken worden overgehaald om hun strooptochten te staken. Deze strooptochten zijn een reactie op de vergrijpen van de kolonisten, die de Bosjesmannen van hun grond verdreven en hun kinderen als slaven weggevoerd hadden. [\(12\)](#) De Bosjesmannen zelf

kregen bij Barrow overigens een lagere plaats in de volkerenhiërarchie dan de atletische Kaffers. Ze zijn een "disgusting" "pigmy race" (Barrow, 1801: 279), een opinie die volgt op de bestudering van het beruchte "Hottentot-schortje" bij de vrouwen.

Een Nederlandse "Zwarte Legende"

Binnen het geheel van Barrows pleidooi voor behoud (voor 1803), c.q. herovering (na 1803) van de Kaapkolonie, is zijn verhoog over de handelswijze van de Nederlandse kolonisten maar ? van vele argumenten die pleiten voor een Engels bewind over de Kaap. De economische en vooral militair-strategische argumenten die in het tweede deel van de Travels uiteengezet worden, wogen vermoedelijk zwaarder. Wie de Kaap bezat, bestreek de zeeroute naar Azië. Om de Kaap in Nederlandse handen te laten was gevaarlijk, want in de Bataafse tijd (1803-6) was de Kaap volgens Barrow in de greep van Franse agenten (Barrow, 1804: 139-140). Desalniettemin is het negatieve beeld van de Nederlandse kolonist in Zuid-Afrika, de Boer, zeer invloedrijk gebleken.

Door het negatieve beeld van de Boeren hielp Barrow een Nederlandse "Zwarte Legende" te fabriceren, een afkeurend discours over Nederlandse kolonisten en het Nederlandse kolonialisme, dat natuurlijk wel degelijk raakpunten had met de realiteit (zie bijvoorbeeld Newton-King, 1999: 105, 112, 116-149). Dat was overigens ook het geval met de oervorm van de Zwarte Legende, la Leyenda Negra, de door protestants Europa gecultiveerde afkeer van de wreedheden die de Spanjaarden begaan hadden tegen de Indianen in Zuid-Amerika. De belangrijkste bron hiervoor was het dikwijls herdrukte en vertaalde *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* ("Zeer kort relaas van de vernietiging van de Indië" [1552]) van Bartolomé de las Casas (Maltby, 1971; Shaskan Bumás, 2000). In Engeland werd deze Zwarte Legende (Black Legend) in de zeventiende eeuw gebruikt om het eigen kolonialisme in vergelijking met het Spaanse als moreel superieur voor te stellen (Shaskan Bumás, 2000: 108). Aangezien beschuldigingen van wreedheid en aanspraken op morele superioriteit van het Britse kolonialisme beide prominent bij Barrow aanwezig zijn en opmerkelijke parallellen vertoont met de Zwarte Legende over Spaans kolonialisme in Zuid-Amerika, zou men hier kunnen spreken van een Zwarte Legende over Nederlands Zuid-Afrika.

Bij hem niet alleen. In 1804 verscheen *An account of the Cape of Good Hope* van de Engelse legerofficier Robert Percival. Percival had in 1796 en in 1801 een paar maanden aan de Kaap doorgebracht en in het binnenland gereisd. In alle opzichten was Percival de mindere van Barrow. Zijn boek herhaalt voor een groot deel Barrows aanklacht tegen de kolonisten en, nadrukkelijker dan bij Barrow, tegen het Nederlandse koloniale bewind. De Nederlandse kolonisten behandelen de inheemse bevolking wreed (Percival, 1804: 92, 96), ze zijn vuil (204), te dik (205), lui (205, 212-3, 220, 255), dom en onwetend (206, 230, 280), slechtgemanierd (206, 277) en maken geen goed gebruik van de natuurlijke hulpbronnen (211, 231). Qua afkomst zijn de kolonisten een mengsel van avonturiers van allerlei slag, "low and profligate wretches" (gemene en losbandige schoften; 4, 241-2). Het Nederlandse bewind worden de wrede executies van slaven en zwarte misdadigers aangewreven. De degeneratie van de kolonisten ziet Percival als een gevolg van het verval van de Nederlandse macht. Nederland is volgens hem ten onder gegaan aan politieke

factiegevechten. Het is daardoor een schim van wat het ooit geweest is:

The picture which Holland presents to all states of Europe, should be an awful, and will, I hope, prove an useful lesson to them. The degeneracy of the Dutch colonists ought indeed to surprise us less, when we observe the sad changes which have taken place in the spirit of the mother country, situated as it is in the midst of Europe, and of civilization. When we observe the present inhabitants of Holland, we can scarcely believe them to be the same people who formerly were so zealous in the cause of freedom (232).

De Nederlanders zijn volgens Percival een vadsig volkje geworden, egoïstisch, niet in staat tot intellectuele inspanningen, "indolent and sluggish in their habits", zonder vaderlandsliefde en, wat het ergste is, ze hebben hun prins verraden en de kant gekozen van de Fransen en behandelen hun goede vrienden, de Engelsen, als vijanden. Je zou ze dus collectief "Jacobines" kunnen noemen, om Barrows term te gebruiken. Als gevolg van deze belabberde instelling hebben ze hun kolonies verwaarloosd (233-238, 244).

De oplossing voor de gedegeneerde toestand van de Kaapkolonie is, evenals bij Barrow, Engels koloniaal gezag. Het is immers een feit dat Engeland nooit nalaat beschaving, overvloed en nijverheid naar haar kolonies te brengen (Perceval, 1804: 4). De Engelsen zouden de inheemse bevolking kunnen opheffen uit haar achtergebleven toestand, zoals blijkt uit het succes dat ze hadden met het detachement Hottentottensoldaten gedurende het Engelse tussenbewind (93). (13) Vandaar dat de inheemse bevolking de voorkeur geeft aan een Engels koloniaal gezag (250). De kolonie zal onder Engels gezag een glorieuze toekomst tegemoet gaan door het wijze bestuur van de Engelse regering, de inspanningen van Engelse kolonisten en doordat de inheemse bevolking door een welwillende politiek de "luiheid zal afschudden." Slavernij zal afgeschaft worden in de Kaapkolonie omdat Engelsen daar nu eenmaal weerzin tegen voelen, hoewel het ? niet geheel consequent ? nog wel een noodzakelijk kwaad blijft in de Engelse, West- Indische kolonies (246-7).

In het werk van Barrow en Perceval is niet de inheemse bevolking van Zuid- Afrika, maar het in hun ogen perverse Nederlandse kolonialisme doelwit van kritiek. Door het optreden van de Nederlandse concurrent en zijn plaatselijke vertegenwoordigers, de kolonisten, in een slecht licht te stellen, wordt het Engelse kolonialisme gerechtvaardigd, zoals dat in de zestiende en zeventiende eeuw al gedaan was door het exploiteren van de Zwarte Legende over Spaanse vergrijpen in Zuid-Amerika. De postkoloniale kritiek (zoals Pratt) ziet deze vormen van "othering" gemakkelijk over het hoofd omdat ze behept is met de voorstelling van een coherent Europees koloniaal discours ? een of andere vorm van "orientalisme" (Said, 1991) ? dat het uitsluitend voorzien heeft op de niet-westerse mens. Op de concurrentie wordt echter vaak ook met scheve, imperialistische ogen neergezien.

Het door Barrow (en Perceval) gecreëerde beeld van de Boeren had langdurige gevolgen. Voor veel negentiende-eeuwse Engelsen stond vast dat de Boeren "a backward, indolent and cruel race of men" waren (Streak, 1974: 121). Men kon, zoals Thomas Buxton, de leider van de abolitionisten, in het Engelse parlement in 1834 op gezag van "Mr Barrow of the Admiralty" beweringen doen over het optreden van de Boeren tegenover de inheemse bevolking (Streak, 1974: 7). Eigentijdse waarnemers zagen echter dat veel misstanden onder het Engelse koloniale bewind bleven voortduren. De Schotse zendeling John Philip schreef bijvoorbeeld dat hij bij zijn komst naar Zuid-Afrika in 1819 aanvankelijk op gezag

van Barrow had gedacht dat de misstanden uitsluitend voor rekening kwamen van het Nederlandse koloniale bewind, maar dat hij tot zijn teleurstelling moest vaststellen dat het nieuwe bewind het niet veel beter deed (Philip, 1828 [I]: xvi).

Universiteit van Stellenbosch

Bibliografie

Adas, M. 1989. *Machines as the Measure of Men. Science, Technology, and Ideologies of Western Dominance*. Ithaca/London: Cornell University Press.

Barrow, J. 1801. *An account of travels into the interior of Southern Africa, in the years 1797 and 1798*. London: Cadell & Davies.

Barrow, J. 1804. *An account of travels into the interior of Southern Africa [?] Volume the second*. London: Cadell & Davies.

Barrow, J. 1847. *An Autobiographical Memoir of Sir John Barrow*. London: Murray.

Boucher, M. & N. Penn. 1992. *Britain at the Cape 1795 to 1803*. Houghton: The Brenthurst Press.

Cicero. 1949. *De Inventione. De optimo genere oratorum. Topica*. London/Cambridge: Heinemann/Harvard University Press.

Coetzee, J.M. 1988. *White writing. On the Culture of Letters in South Africa*. New Haven & London: Yale University Press.

Daston L. & K. Park. 2001. *Wonders and the Order of Nature 1150-1750*. New York: Zone Books.

Forbes, F.S. 1965. *Pioneer Travellers of South Africa. A Geographical Commentary upon Routes, Records, Observations and Opinions of Travellers at the Cape 1750-1800*. Cape Town/Amsterdam: Balkema.

Guelke, L. & J.K. Guelke. 2004. *Imperial Eyes on South Africa: reassessing travel narratives*. *Journal of Historical Geography*, 30 (1): 11-31.

Halttunen, K. 1995. *Humanitarianism and the Pornography of Pain in Anglo- American Culture*. *American Historical Review*, 100(2): 303-334.

Haskell, F. & T. Penny. 1981. *Taste and the Antique. The lure of classical sculpture*. New Haven/London: Yale University Press.

Huigen, S. 2003. *Huishoudingen van "Kaffers" en "Hottentotten". Voorstellingen van de inwoners van zuidelijk Afrika in de Gordon Atlas*. In: De Jong, Jan e.a. (reds.). *Het exotische verbeeld 1550-1950. Boeren en verre volken in de Nederlandse kunst*. *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, 53. Zwolle: Waanders, 183-205.

- Koolhaas-Grosfeld, E. 2003. Een nieuwe opdracht voor de kunst. Exotisme in beweging. Etnografische beelden rond 1800. In: De Jong, Jan e.a. (reds.). Het exotische verbeeld 1550-1950. Boeren en verre volken in de Nederlandse kunst. Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 53. Zwolle: Waanders, 207-250.
- Lambert, D & A. Lester. 2004. Geographies of colonial philanthropy. *Progress in Human Geography*, 28(3): 320-341.
- Laqueur, T.W. 1989. Bodies, Details, and the Humanitarian Narrative. In: Hunt, Lynn (red.). *The new cultural history*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 176-204.
- Lausberg, H. 1960. *Handbuch der literarischen Rhetorik*. München: Max Hueber Verlag.
- Lester, A. 2001. *Imperial networks. Creating identities in nineteenth-century South Africa and Britain*. London: Routledge.
- Le Vaillant, F. 1790. Voyage de M. Le Vaillant dans l'intérieur de l'Afrique, par le Cap de Bonne-Espérance, dans les Années 1780, 81, 82, 83, 84 & 85. Paris: Chez Leroy.
- Le Vaillant, F. 1795/6 (l'An IVe). Second Voyage de M. Le Vaillant dans l'intérieur de l'Afrique, par le Cap de Bonne-Espérance, dans les années 1783, 84 et 85. Paris: Chez H.J. Jansen.
- Lloyd, C. 1970. *Mr. Barrow of the Admiralty. A life of Sir John Barrow 1764-1848*. London: Collins.
- Magli, P. 1989. The Face and the Soul. In: Feher, M. (red.). *Fragments for a History of the Human Body. Part 2*. New York: Zone, 87-127.
- Maltby, W.S. 1971. *The Black Legend in England. The development of anti-Spanish sentiment, 1558-1660*. Durham: Duke University Press.
- Meijer, M.C. 1999. Race and aesthetics in the anthropology of Petrus Camper (1722-1789). Amsterdam/Atlanta: Rodopi.
- Muthu, S. 1999. Enlightenment Anti-Imperialism. *Social Research*, 66(4): 959- 1007.
- Newton-King, S. 1999. *Masters and Servants on the Cape Eastern Frontier 1760- 1803*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pagden, A. 2003. Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy. *Political Theory*, 31(2): 171-199.
- Percival, R. 1804. *An account of the Cape of Good Hope*. London: Baldwin.
- Philp, M. 1998. English Republicanism in the 1790s. *Journal of Political Philosophy*, 6(3): 235-264.
- Philip, J. 1828. *Researches in South Africa, illustrating the civil, moral and religious condition of the native tribes, including journals of the author's travels in the interior, together with detailed accounts of the progress of the christian missions, exhibiting the*

influence of christianity in promoting civilization. London: Duncan.

Pomian, K. 1990. *Collectors and Curiosities. Paris and Venice, 1500-1800.* Cambridge: Polity Press.

Pratt, M.L. 1986. *Scratches on the Face of the Country; or, What Mr Barrow saw in the Land of the Bushmen.* In: Gates, H.L. (red.). "Race", Writing, and Difference. Chicago en London: The University of Chicago Press, 138-162.

Pratt, M.L. 1992. *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation.* London: Routledge.

Quintilianus. 1958. *The Institutio Oratoria of Quintilian. Vol. I. With an English Translation by H.E. Butler.* Cambridge/London: Harvard University Press/Heinemann.

Said, Edward W. 1991 [1978]. *Orientalism. Western concepts of the Orient.* Harmondsworth: Penguin.

Shaskan Bumaz, E. 2000. *The Cannibal Butcher Shop. Protestant Uses of Las Casas's Bevisima relación in Europe and the American Colonies.* *Early American Literature*, 35(2): 107-136.

Sparrman, A. 1775-1777. *A voyage to the Cape of Good Hope, towards the Antarctic polar circle round the world and to the country of the Hottentots and Caffers from the year 1772-1776. 2 delen.* Cape Town: Van Riebeeck Society.

Spierenburg, P. 1984. *The Spectacle of Suffering. Executions and the evolution of repression: from a preindustrial metropolis to the European experience.* Cambridge etc.: Cambridge University Press.

Stanzel, F.K. 1999. *Zur literarische Imagologie. Eine Einführung.* In: Stanzel, F.K. (red.). *Europäische Völkerspigel. Imagologisch-ethnographische Studien zu den Völkertafeln des frühen 18. Jahrhunderts.* Heidelberg: Winter, 9-39.

Streak, M. 1974. *The Afrikaner as Viewed by the English 1795-1854.* Cape Town: Struik.

Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek Deel 2. 1972. Pretoria: Die Staatsdrukker.

Theal, G.M. 1898. *Records of the Cape Colony. From December 1796 to December 1799. Volume II.* Cape Town: The Government of the Cape Colony.

Turner, J. 1980. *Reckoning with the Beast. Animals, Pain, and Humanity in the Victorian Mind.* Baltimore/London: John Hopkins University Press.

Tuck, R. 1999. *The Rights of War and Peace. Political Thought and the International Order From Grotius to Kant.* Oxford: Oxford University Press.

Tytler, G. 1982. *Physiognomy in the European Novel. Faces and Fortunes.* Princeton: Princeton University Press.

Tytler, G. 1995. *Lavater and Physiognomy in English Fiction 1790-1832.* *Eighteenth-century Fiction*, 7(3): 293-310.

(1) In het vervolg zullen de contemporaine, Europese etnoniemen voor Zuid-Afrikaanse bevolkingsgroepen gebruikt worden, omdat in dit artikel een onderzoek wordt gedaan naar achttiende-eeuwse representaties.

(2) www.lhdepot.com/Digest/Story.

(3) Barrow schreef in 1798 een verslag van zijn bevindingen, "General Description", dat de basis vormde van zijn *Travels* (1801 en 1804) (Boucher en Penn, 1992: 91).

(4) Zie Daston en Park (1998: 303-328) voor een uiteenzetting over wetenschappelijke nieuwsgierigheid in de achttiende eeuw.

(5) Guelke en Guelke (2004: 26-7) maken ook deze aanmerking op Pratt.

(6) In het tweede deel van zijn *Travels* heeft Barrow een kortere beschrijving van een paar bladzijden opgenomen, naar aanleiding van zijn derde reis (1804: 166-7).

(7) Volgens Pratt bestaat het reisverslag van Barrow "overwhelmingly of landscape and nature description" (Pratt, 1992: 59). Om dit te illustreren citeert ze een korte landschapsbeschrijving van het gebied bij de Visrivier, wanneer Barrow in "Kafferland" aankomt. Wat Pratt echter niet vermeldt, is dat na deze korte landschapsbeschrijving een lange etnografische beschrijving volgt.

(8) "Illi robur et aes triplex/ Circa pectus erat, qui fragilem truci/ Commisit pelago ratem/ Primus" (Hij moet wel een hart hebben gehad, dat door een eikenhouten schild en een drievoudig koperen harnas beschermd wordt, die voor het eerst zijn broze schip aan de woeste zee toevertrouwde?) (Barrow, 1801: 211).

(9) Het meest invloedrijke geschrift van Petrus Camper was zijn *Verhandeling over het natuurlijk verschil der wezenstrekken in menschen van onderscheiden landaart en ouderdom [...]*, 1791, Utrecht: Wild en Altheer (met dank aan Miriam Meijer voor het opsturen van een kopie).

(10) Percival (1804: 292-3) beschrijft deze straf zoals die op slaven werd toegepast.

(11) Voor de loci a persona zie: Lausberg (1960: 131-4), Cicero (1949: 343-5), *Ad Herennium* (175-183).

(12) Voor een andere lezing van deze passage, zie Pratt (1992: 66-7). Mijn interpretatie is retorisch (hoe wil Barrow de lezer overreden), terwijl die van Pratt psychologiserend is (vgl. "The venture seems to have been a traumatic one for him [Barrow] [...] outburst of emotion [...] Barrow's loss of innocence"). Ook Pratt merkt de morele dubbelzinnigheid van deze passage op.

(13) Reeds ten tijde van de VOC bestond er een detachement met Khoisan-soldaten.

[Elektroniese weergawes van
T.N&A](#)

[Kontaknommers](#)

[Algemeen](#)

[Riglyne vir
outeurs](#)

[Bo](#)

Tydskrif vir Nederlands & Afrikaans 11de Jaargang, Nommer 2. Desember 2004

Wonderbaarlike volke en monsterdiere in Der naturen bloeme van Jacob van Maerlant en die kognitiewe verankering van denkbeeldige kategorieë in die Middeleeuse lewens- en wêreldbeskouing (1)

- Piet Swanepoel -

Abstract

In Jacob van Maerlant's bestiary *Der naturen bloeme* readers are informed of the existence of a variety of strange people, animals, plants, wells en stones. Although most readers of today would experience these tales as a curious mixture of fact and fiction, writers and readers of the Middle Ages accepted the empirical existence of these animals as a fact. The question that this article tries to answer is why the writers and readers from the Middle Ages could in fact believe in the empirical existence of these mythical animals and in the factuality of the fictive attributes assigned to some of the well-known natural categories.

Inleiding

In Jacob van Maerlant se bestiarius *Der naturen bloeme* (afgekort tot: DNB) (voltooi ongeveer 1270) word die Middeleeuse Nederlandse lesers ingelig oor die bestaan van 'n reeks vreemde volkere, diere, plante, bronne en stene.

DNB vertel onder meer van allerlei vreemde volkere met seldsame liggaamlike afwykings of vreemde gedragpatrone, van mense met dierlike attribute en diere met menslike attribute (bv. die sater, sentaur, seemonnik en die meermin) en van hibriediese diere wat 'n kombinasie is van die morfologiese kenmerke van twee of meer ander diere. Van die griffioen, byvoorbeeld, meld DNB dat hulle voëls is met vier pote, met die vlerke en kop van 'n arend, maar wat van agter lyk soos 'n leeu.

Oor die bekender (en bestaande) diere kry die Middeleeuse leser verder allerlei verbasingwekkende "feite" te wete, soos byvoorbeeld dat die berin haar kleintjies tot lewe

lek, dat die pelikaan haar kleintjies met haar eie bloed voed en dat die bewer sy eie testikels afbyt en vir sy jagters gooi om as prooi aan hulle te kan ontkom.

Vanuit 'n hedendaagse perspektief gesien, getuig DNB van 'n verwonderingswaardige mengeling van wetenskap en fiksie, waar die ervaring van die verwonderingswaardige oor die hele linie strek van "curieus, via spectaculair tot knettergek" (Van Oostrom, 1996: 196). Met al die insig wat daar na die Middeleeue gekom het oor wat in feite in die wêreld bestaan en waarvoor ons empiriese getuienis het, word die bestaan van hierdie vreemde skepsels van DNB en die vreemde en verbasingwekkende kenmerke van bekende entiteite vandag natuurlik ook nie meer as "feite" oor die natuur aanvaar nie. Terme soos fabel, mite, bakersprookje en versinsel word algemeen gebruik om aan te dui dat hierdie entiteite of die uitsonderlike kenmerke van bekende entiteite niks meer was nie as aannames of oortuigings wat alleen maar die produkte was van die menslike verbeelding.

In die Middeleeue was dit natuurlik anders. Die meeste Middeleeuers het sonder empiriese waarneming of bewysvoering vir die bestaan van hierdie denkbeeldige kategorieë en eienskappe aan hulle bestaan of werklikheid geglo en die skrywers van dié tyd het (meestal) sonder nadenke of kritiek by hulle voorgangers oorgeneem wat "op eerste gezicht waarskynlike mededelingen en volmaakt fantastiese beweringen pêle-mêle bijeengeplaas zijn" (Naar de Letter 4, 1970: 60).

By terugskoue is die vraag natuurlik: Hoe kon die Middeleeuers aan die bestaan van hierdie wesens en in die feitelikheid van hierdie kenmerke geglo het sonder dat daar wesentlike empiriese bewyse hiervoor was?

Doelstelling

Vandag word hierdie vraag meestal beantwoord deur dié verskynsel toe te skryf aan die Middeleeuse skolastiese benadering tot kennis en kennisverwerwing (sien byvoorbeeld Naar de Letter 4, 1970 en Vanderjagt, 1994), in die besonder aan die gebrek aan (en status van) empiriese waarneming en empiriese verifiëring as vorm van kennisverwerwing in hierdie tradisie.

Die doel van hierdie artikel is om die antwoorde op hierdie vraag oor die geloof in die bestaan van "nie-bestaande" entiteite (soos bo gedefinieer) in die rigting van die aard en funksie van kennisverwerwing en kennisrepresentasie verder uit te bou. Vir hierdie doel word daar veral gelet op die kognitiewe prosesse (en hulle produkte) waarvolgens die mededelings oor hierdie entiteite as mentale representasies in die Middeleeuse denke veranker geraak het en hoe hulle dan as gevestigde en geïntegreerde mentale representasie na inhoud, struktuur en funksie die geloof in die bestaan of feitelikheid van hierdie entiteite en hulle kenmerke ondersteun het.

Soos hieronder geargumenteer word, het hierdie mentale representasies hulle ontstaan gehad in verskeie bronne van inligting oor die monsterrasse en wonderbaarlike diere. In die ontleding word daar egter veral gekonsentreer op hoe hierdie kategorieë en een bron aan bod kom, naamlik Jacob van Maerlant se natuurensiklopedie/bestiarium DNB. DNB is 'n vertaling en verwerking van Thomas van Cantimpré se natuurensiklopedie Liber de

natura rerum (afgekort: LNR), wat self 'n toonbeeld is van hoe natuurkennis in die Middeleeue met 'n hoofsaaklik kennisversamelings- en didaktiese oogmerk byeengebring is (sien Nischik, 1986: 28-36).

DNB verskil in verskeie opsigte van die bronteks waarop dit geskoei is, gegee die verskille in die gehoor waarop DNB en LNR onderskeidelik gerig was en die doelstellings wat die twee outeurs met hulle natuurensiklopedieë/bestiaria nagestreef het. LNR het as teikengroep geestelikes, DNB leke; LNR is geskryf in Latynse prosa, maar DNB in die Middelnederlandse volkstaal in gepaarde rym. Verder het Van Maerlant uit die veel omvattender LNR slegs dit inhoudelik geselekteer wat hy vir sy teikengroep as belangrik, wetenswaardig, vermaaklik of ter lering beskou het. (Sien verder die bespreking van Verwijs 1878 en Nischik 1986, oor die verskille tussen die twee tekste.)

Soos met die meeste verwerkings en vertalings van 'n bronteks, doen allerlei interpretasieprobleme hulle ook in die geval van DNB voor. Een van die kernprobleme met die interpretasie van DNB is die outeurskap van bepaalde uitsprake in die eerstepersoonsvorm. Die vraag is dan telkens of Van Maerlant self aan die woord is in sulke fragmente (dus: of ons met bepaalde sienings van Van Maerlant te make het) en of hy in sulke gevalle eenvoudig sy bron direk navolg, in welke geval die outeurskap van die sienings aan Thomas toegeskryf moet word (sien in hierdie verband Nischik, 1986: 124-138).

Die outeurskap van sulke uitsprake is egter nie die hoofokus van hierdie artikel nie, wel die algemene denke of opvattinge van die Middeleeuers soos verteenwoordig in DNB. Dat Van Maerlant wel getwyfel het aan die geldigheid al dan nie oor wat as natuurfeite in sy brontekste aangebied is, is reeds goed beargumenteer deur Van Oostrom (1996: 196). In die bespreking hieronder word daar gefokus op outeurskap soos aangebied in DNB; dus word Van Maerlant as outeur aangegee, ongeag die vraag of hy in der waarheid nie net die bronouteur navolg nie.

In die onderstaande bespreking word aanhalings uit DNB geneem uit Verwijs (1878), wat gebaseer is op die Leidse handskrif van DNB. Waar nodig, word die aangehaalde fragmente uit DNB 'n ter wille van groter begryplikheid 'n van toeliggende fragmente voorsien uit die populêre Nederlandse bloemlesing van DNB van Burger (2002).

Oorsig

Van die belangrikste teoretiese aannames wat in die kognitiewe verklaring van hierdie verskynsel ter sake is, word in die volgende afdeling uiteengesit. In die afdeling daarna word die skolastiese verklaring binne hierdie teoretiese raamwerk gesitueer. Vervolgens word die kognitiewe hipotese in verskeie onderafdelings verder uitgebou.

Oor die verwerwing van kennis

Gegee die kognitiewe benadering tot die verklaring van die Middeleeuërs se geloof in die empiriese bestaan van denkbeeldige entiteite, is dit belangtig om eers 'n antwoord op 'n meer fundamentele vraag te kry, naamlik: Hoe verwerf mense kennis en watter status gee hulle dan aan sulke verworwe kennis?

In hulle poging om vas te stel hoekom dit so moeilik is om mense se bestaande oortuigings ("beliefs") te verander, gee Fishbein en Ajzen (1975) (sien ook Fishbein, Von Haften & Appleyard, 2001) in hierdie verband 'n insiggewende bespreking oor die status van oortuigings en die prosesse waardeur hulle tot stand kom.

'n Oortuiging word in hierdie teoretiese raamwerk gedefinieer as "the subjective probability of a relation between the object of belief (objek) and some other object, value, concept or attribute (x)". Relevante oortuigings in die konteks van hierdie bespreking is, byvoorbeeld, furions (objek) bestaan in die empiriese werklikheid (x= eienskap, waarde), of furions (objek) paar in 'n staande posisie (eienskap).

Hierdie definisie onderstreep die feit dat oortuigings in die eerste plek 'n subjektiewe karakter het en nie noodwendig deur die objektiewe, empiriese werklikheid ingegee hoef te word nie. Die tweede is dat mense verskillende oortuigings oor die bestaan van entiteite en hulle kenmerke kan hê; byvoorbeeld: mense sou kon glo in die bestaan van 'n entiteit (soos die furion, pelikaan of die bewer) maar nie aan die (probabilisties) bepaalde relasie wat daar met hierdie objek en ander objekte, waardes of eienskappe gelê word nie (byvoorbeeld dat die furions staande paar of dat die pelikaan haar kleintjies met haar eie bloed voed). Andersyds volg dit ook dat as mens nie aan die empiriese bestaan van die objek van die oortuiging glo nie, mens ook nie sou glo aan die eienskap, waarde, ens. wat aan die objek toegeskryf word nie. Laasgenoemde geld, ongeag of die objek die status het van "bestaande" in die werklikheid of as dit as 'n denkbeeldige objek voorgehou word.

Die tweede belangrike deel van Fishbein en Ajzen (1975) se teorie handel oor hoe mense tot kennis van die objek en die toegeskrewe eienskappe of assosiasie kom. In hierdie verband onderskei hulle drie prosesse. Die eerste proses behels empiriese waarneming van die objek of die toegeskrewe waarde of eienskap, wat lei tot die ontstaan van deskriptiewe oortuigings. Die tweede behels dat daar verby die empiriese gekyk word, en dat die oortuiging tot stand kom deur 'n afleidingsproses, dit is dat die oortuiging oor die bestaan van die objek of die eienskappe daarvan van ander oortuigings afgelei word, óf op grond van bestaande en aanvaarde relasies tussen dinge, óf op grond van meer logiese reëls. Die resultaat is dan afgeleide oortuigings. Die derde proses behels dat die bestaan van die objek of die toegeskrewe eienskap deur 'n bron van buite verskaf en geglo word op basis van die status van die bron, sogenaamde inligtingsoortuigings (byvoorbeeld, "Van Maerlant sê furions bestaan en dat hulle staande paar, daarom glo ek dat furions bestaan en dat hulle staande paar").

Die derde aanname van Fishbein en Ajzen (1975) se teorie wat vir hierdie bespreking van belang is, is dat as oortuigings reeds tot stand gekom het en in 'n mens se kennisstruktuur veranker is, dit somtyds moeilik is om langer te onthou presies deur watter van bostaande kennisverwerwingsproesse hierdie oortuigings tot stand gekom het (sien Fishbein, Von Haften & Appleyard, 2001: 235).

Die skolastiese tradisie as antwoord

In die Middeleeuse wetenskap het empiriese navorsing/waarneming en die empiriese verifiëring van aansprake 'n ondergeskikte rol gespeel. Volgens die skolastiese metode is kennis veral verwerf deur die interpretasie (en annotering) en onderrig van bestaande tekste, waarna geannoteerde tekste weer bestudeer en onderrig is. Vir die onderrig van die tekste is daar verder 'n sisteem ontwikkel van definisies, onderskeidings en argumentasievorme waarvolgens daar met hierdie boeke kennis en uitleg omgegaan moes word (sien Vanderjagt, 1994: 77). In terme van Fishbein en Ajzen (1975) se teorie hierbo, het dit in die Middeleeuse benadering tot kennisverwerwing dus veral gegaan om die tweede en die derde metode.

In die Christelike wetenskapsbeoefening het dit in die besonder ook gegaan om die soeke na die ware wese en aard van dinge in die werklikheid, soos bepaal deur spesifieke aannames binne die Christelike leer oor God en die geskape wêreld. Hierby was die tipiese soort empiriese vrae oor die wesens aard van dinge ook van ondergeskikte belang omdat die ware wetenskap God se plan met die mens, soos geopenbaar in die wêreld, moes ondersoek.

Vir die bespreking van DNB is twee sake uit die voorgaande van belang. Die eerste is die rol wat bestaande bronne gespeel het in die aanvaarding van die empiriese bestaan van nie-bestaande mense, diere, plante en stene en van die eienskappe van bestaande kategorieë. Die tweede is die rol wat afleiding as metode van kennisverwerwing gespeel het in die aanvaarding van die waarheid van hierdie gegewe.

Bronne as waarborg vir aansprake oor die werklikheid

DNB bied self 'n eerste antwoord op die vraag oor watter rol bestaande bronne in die aanvaarding van die empiriese werklikheid van die skepsels en hulle eienskappe in DNB gehad het. Van Maerlant volg sy bronteks hier na (Van der Voort, persoonlike mededeling), maar gedagtig aan die feit dat sy lesers moontlik verskeie van die gegewens in DNB in twyfel sou kon trek, stel Van Maerlant (i) die kwessie van die waarheidswaarde of geloofbaarheid van die feite in DNB telkens aan die orde en (ii) wys dan daarop dat wat hy aan te bied het, steun op oorgelewerde kennis via gesaghebbende bronne (byvoorbeeld ensiklopedieë, bestiaria, en ander bekende geskrifte) van wetenskaplikes en geestelikes, soos Aristoteles, Plinius, Solinius, Albertus Magnus, Jakob van Vitry, Augustinus, ens. (Sien DNB, Prologhe, vr. 1-84; Verwijs, 1878: 1-4.)

Vir die meeste Middeleeuers was dit miskien dus al afdoende bewys om in die empiriese bestaan van hierdie vreemde skepsels te glo en in die wonderbaarlike kenmerke van ander.

Alhoewel Van Maerlant se ongeloof oor sekere van die gegewe plek-plek in DNB opklink, het hy onwrikbaar aan die waarheid van sy bronne geglo, ongeag wat sy publiek ook al van die waarheid van sy vertelsels gedink het. Na sy uiteensetting van die mens, volg Van Maerlant met die volgende woorde (DNB, Boek i vr. 486- 493; Verwijs, 1878 [dl.1]: 23):

Dat ic van wondre vant ende weet,
Als van menschelijker figuren

In gheloveliker scrifturen,
Heb ic gheset in desen boec:
Ghelove die wille, mine roec;
Mare seker bem ic sonder waen.
Dat ic tware doe verstaen,
Na dien dat ict bescreven kende.

("Ik heb hier alles neergeschreven wat ik in betrouwbare geschriften kon vinden over wonderbaarlijke volkeren. Maar of u het gelooft interesseert mij niet. Wat mijzelf betreft, ik twijfel er niet aan dat wat ik zeg de zuivere waarheid is, precies zoals ik die beschreven vond"; Burger, 2002: 10.)

Van Maerlant se geloof in sy bronne vrywaar hom egter nie van die probleem van die feitelike waarheid van sy bronne of van die wyse waarop hierdie feitelikheid in die gedrang gekom het vanweë die algemene werkwyse van outeurs van dié tyd om vir die gesaghebbendheid van hulle eie vertelsels op die gesaghebbendheid van hulle bronne te steun nie.

Wat die eerste betref, is dit gewoon so dat die Middeleeuers nie die middele of moontlikhede gehad het om die feitelikheid van hulle verhale te kontroleer onafhanklik van die bronne self waarop hulle hulle vertelsels gebou het nie. Soos aangevoer in Naar de Letter 4 (1970: 62), moet mens aanvaar dat hulle nie sou kon naspur dat rasse soos die cynocephali (mense met hondekoppe), die blemyae (mense sonder koppe met oë en ?n mond in die bors) en die sciapoden (mense met een voet wat hulle ook as ?n sambreel kon gebruik) versinsels uit die vierde eeu voor Christus was van die Griekse lyfarts van die Persiese koning nie; nog minder dat die brief aan Aristoteles waarin Alexander die Grote die bestaan van hierdie rasse bevestig het, ?n laat-antieke vervalsing was nie.

Tweedens is die vraag of mens redelikerwys sou kon verwag dat geleerdes sonder meer die bona fides van hulle voorgangers of hulle tydgenote (gegee hulle eie gebrekkige empiriese kennis), in twyfel sou kon/wou trek. Gevolglik is die gegewe van die een bron na die ander oorgedra sodat die wet van die "bedrieglike bevestiging" intree ? die een outoriteit en bron dek as?t ware die gesag van die daaropvolgende een wat weer op die eerste steun ? ?n tipiese probleem waar outeurs aan mekaar ontleen en op mekaar se werk voortbou.

Soos verder aangevoer in Naar de Letter 4 (1970: 62), het hierdie wet ook deurgewerk indien outeurs die gegewe in een bron in twyfel sou trek. Indien dit by vergelyking met ander bronne sou blyk dat dieselfde gegewe deur die betrokke bron se voorgangers as synde waar aangegee is, dan sou so ?n outeur hom noodwendig by die waarheid van die gegewe geskaar het. Die feit dat die outeurs wedersyds van mekaar die gegewe oorgeneem het, en die moontlikheid dat enigeen van hulle dit uit ?n onbetroubare bron kon oorgeneem het, is moontlikhede wat in feite self nie geverifieer kon word nie.

Verankering in kulturele aksiomas

Aanvaar mens dat die wonderwesens van DNB in feite bestaan het, dan was hulle binne

die Christelike wetenskapsbeoefening deel van God se skepping en moes hulle, soos alle bestaande dinge, ondersoek word ten opsigte van wat hulle vir die mens oor God en sy heilsplan met die mens kon openbaar. Gegee dat daar aanvaar is dat God Hom in sy skepping openbaar en die feit dat die nie-bestaande entiteite juis ook openbarend van God se heilsplan is (soos Van Maerlant dit in DNB skets), was dus verdere rede om te aanvaar dat die skepsels van DNB in feite moes bestaan het.

Agter bostaande redenasie lê daar komplekse vorme van afleidings en argumentasie wat berus op die wyse waarop die waarheid van sekere kultuurspesifieke aksiomas op die waarheid van die nie-bestaande dinge betrek is. Juis deurdat hierdie verbande eksplisiet gelê is, is die waarheid en bestaan van hierdie onbestaande kategorieë ondersteun.

Die sentrale aanname in bostaande argument is dat God Hom of sy heilsplan met die mens in sy skepping openbaar. Hierdie stelling het die status van wat Palmer (1996: 105) 'n kultuurspesifieke aksioma noem? 'n basiese uitgangspunt van 'n mens se kultuurrepresentasie wat (meestal) a priori die status van 'n waarheid het en as basis vir afleidings en as motivering vir handeling dien. Enige mens se kultuurbeeld (as kognitiewe konstruk) bestaan uit verskeie sulke aksiomas wat uitdrukking gee aan basiese aannames van 'n kultuurgroep oor die volle bestaan van 'n mens (sy sogenaamde "lewens- en wêreld"-beskouing). Dit sluit dus aksiomas in oor, byvoorbeeld, die mens, God, die heelal, moraliteit, estetika, emosies, sosiale gedrag, ens. (Palmer, 1996: 114). Soos Goodenough (sien Keesing, 1974: 77) aanvoer, definieer en dikteer so 'n kultuurbepaalde kennis-konstruk hoe mens met die wêreld moet omgaan en bowenal ook oor hoe jy die wêreld moet sien. Hy definieer so 'n kultuurkonstruk as:

A system of knowledge? what it is one has to know or to believe in order to operate in a society. It is specific models for perceiving, relating, and otherwise interpreting material phenomena.... standards for deciding what is, ... for deciding what can be, ...for deciding what one feels about it, for deciding what to do about it, and ... for deciding how to go about doing it.

Wat in DNB ter sake is, is dat verskeie sulke Christelike lewens-en-wêreldbeskoulike aksiomas op die bestaan al dan nie van die vertelsels van DNB betrek word en dan ook in komplekse vorme van afleiding op basis van hierdie aksiomas. Van Maerlant stel alreeds in die Proloog van DNB 'n hele reeks van hierdie aksiomas aan bod as hy meld (DNB, Prologhe, vr. 85 -100; Verwijs, 1878 [dl.1]: 4):

Wien so favelen dan vernoyen,
Ende onnutte loghene moyen,
Lese hier nutscap ende waer,
Ende versta, dat noyt een haer
Omme niet ne makede nature.
Hen es so onwaerde creature,
Si nes tenegher saken goet,
Want God, die boven al es vroet,
Dats te ghelovene meer no myn,
Dat hi yet makede zonder sin;
Noch ghene dinc maecte haer selven,
Noch die duvele, noch die elven
Ne makede creature nie.

Des willic dat elk besie,
Ende love God in allen saken,
Die wonderlijk es in sine maken.

("Wanneer verzonnen verhalen u tegenstaan en loze-leugen praat u ergert, kunt u hier iets lezen wat zowel nuttig als waar is. U zult leren inzien dat ook het geringste onderdeel van die schepping door de Natuur niet zonder bedoeling werd gemaakt. Geen schepsel is zo onaansienlijk of het is wel van enig nut: het is immers ondenkbaar dat de alwijze God iets zou hebben geschapen zonder reden. Geen schepsel is ooit door duivels of boze geesten of door zichzelf geschapen. Het is mijn wens dat iedereen dit beseft en God, die wonderbaar is in Zijn schepping, verheerlijkt in Zijn werken."; Burger 2002: 2.)

Sonder om hier volledigheid of presisie na te streef, is aksiomas en afleidings soos die onderstaande ter sake, en dit word ook op die nie-bestaande entiteite betrek:

- Hierdie verskynsels bestaan.
- As hulle bestaan, is hulle deur God self geskape.
- As God hulle geskape het, dan het Hy hulle met 'n doel geskape (naamlik om Hom te verheerlik en om die mens na liggaam en siel tot nut te wees).
- God openbaar Hom (naas die Bybel) in sy skepping.
- Die skepping (self 'n "boek" van die natuur) kan dus vir die mens belangrike lesse oor God se heilsplan met die mens leer.
- Hierdie verskynsels is openbarend van God se heilsplan met die mens.

Gegee die tradisie van die bestiarius om die natuurverhaal met die sedeles te verbind, kom die toepassing van hierdie aksiomas en argumentasie veral ter sake in die moraliseringe waarvoor die nie-bestaande entiteite dus gebruik is. Dit is juis in die sedelesse waar die band tussen die aksiomas met hulle onbetwisbare waarheidstatus en die nie-bestaande entiteite gelê word sodat die twee ten nouste met mekaar verweef raak.

Een voorbeeld hiervan is die wyse waarop die voortplanting van 'n dier gekoppel is aan die leer van die partenogenese (d.i. dat manlike bevrugting nie noodsaaklik vir voortplanting is nie), wat weer die leer van de maagdelike geboorte van Christus onderlê. Van die wurm meld Van Maerlant dat vermis die gemeenskaplike naam van alle soorte wurms is maar ook die naam van 'n besondere soort wat sonder smet of blaam uit die aarde ontstaan het ("Van der aerde wast hi allene"; DNB, Boek vii, vr. 1027; Verwijs, 1878 [dl.2]: 102) en as aas aan 'n hoek gesit word om visse mee te vang. As sodanig is die wurm 'n simbool van die kind van Maria wat uit die Maagd gebore is sonder dat sy gemeenskap met 'n man gehad het (DNB, Boek vii, vr. 1030-1032; Verwijs, 1878 [dl.2]: 102):

Ende bediet der Maghede kint,
Die sonder ghemeenscep een twint
Van Marien waert gheboeren.

Die waarheid van die sentrale geloofsoortuiging/aksioma (die maagdelike geboorte van

Christus) dien dus hier as ondersteuning vir die waarheid van die kenmerk (partenogenese) wat aan die wurm toegeskryf word. Andersom: gegee dat die Goddelike waarhede uit die natuur afgelei kan word, dien die kenmerk van die wurms weer ter ondersteuning van die geloof in die maagdelike geboorte van Christus. Glo mens dus in die waarheid van die een, dan volg dit ook dat jy nie die waarheid van die ander in twyfel kan trek nie.

Burger (1990) se tipering van die wesens van DNB as "katholieke diere" vat hierdie verweefdheid goed saam: enersyds is die wesens en hulle kenmerke afspeëlings van (katholieke) geloofswaarhede; andersyds word hulle wese en kenmerke in terme van hierdie waarhede geïnterpreteer en deurgrond. Dieselfde sirkulariteit kom dus hier voor as wat bo aangetoon is ten opsigte van die manier waarop die Middeleeuers hulle bronne van inligting hanteer het.

Die feit dat mense meestal nie én die waarheidswaarde van 'n aksioma kan aanvaar én terselfdertyd die waarheid van die manifestasie daarvan in die werklikheid kan verwerp nie, volg omdat dit kognitiewe dissonansie skep. Soos Fishbein, Von Haften en Appleyard (2001: 222-223) (met die nodige empiriese bewysvoering) aanvoer, sal die denke in gevalle waar sulke teenstrydighede voorkom, na weë soek om die dissonansie uit te skakel:

Given that people's knowledge of reality is often assumed to be represented in belief systems (i.e. interconnected, relatively coherent or consistent statements of likelihood or "truth"), many investigators have argued that such systems have an inherent drive to become more coherent (i.e. logically consistent), balanced and consonant... Thus, ..., the more a message or conclusion is "consistent" with a person's pre-existing belief system, the more likely it should be that the message will be accepted. This implies that, just as inferential beliefs are based on previously learned relationships or formal coding systems, similar processes are likely to be involved in the formation of informational beliefs. That is, acceptance of a belief advocated in a message may be based on the extent to which the belief is consistent with previously learned relationships or follows from rules of logic.

Populariteit, vertrouwdheid en verankering

'n Volgende moontlike verklaring vir waarom die Middeleeuers aan die empiriese bestaan van die nie-bestaande entiteite kon geglo het, sou mens kan gaan soek in die kognitiewe verskynsel dat vertrouwdheid met 'n kategorie die geloof in die bestaan (en waarheid) daarvan versterk. Twee vorme van hierdie verskynsel word hier verder geïllustreer, naamlik hoe vertrouwdheid met die verhale oor hierdie wonderbaarlike mense en diere en hulle eienskappe die geloof in hulle bestaan of die waarheid van hulle kenmerke versterk het en die wyse waarop hierdie kennis by die Middeleeuer se bestaande kennis geïntegreer is.

Die bestiaria was in die Middeleeue geweldig populêr en het 'n "alomteenwoordige" karakter gehad: Almal is blootgestel aan die verhale en die uitbeelding van die kategorieë waarvoor die bestiaria (en ook DNB) dit gehad het. Soos opgemerk in Naar de Letter 4

(1970: 58-59):

Iedereen kende de vertelsels, iedereen verstond de simboliek. Men komt motieven uit het bestiarium tegen in de metaforen van lyrische gedichten, in de sculptuur van kapitelen en koorbanken, in preken en mystieke verhandelings, op schilderijen, in de randversieringen van geïllumineerde handschriften, in de heraldiek, enz. Zwakke echo's van die indrukwekkende populariteit zijn ook in latere tijden hoorbaar. De tranen van de krokodil, de liefde van de apemoer, het zingen van de zwaan, de blindheid van de mol, en vele ander gegevens uit het bestiarium hebben stof geleverd voor zegswijzen....

Uit hierdie aanhaling sou mens kon aflei dat die kennis van die mense, diere en plante van die bestaria reeds diep gewortel was in die kennisstruktuur van die Middeleeuers. Hierdie kennis is voortdurend ook via verbale en visuele prikkels geaktiveer in verskillende aktiwiteite: tydens hulle deelname aan hulle rituele (byvoorbeeld bywoning van kerkdienste), met die lees van of by die aanhoor van die verhale van hulle tyd, by die jag, die hantering van 'n manuskrip, met die verbystap by 'n gebou, ens. Verdere bewys daarvoor is dat verwysings na hierdie verhale eers algemene verwysings geword het en later gekonvensionaliseer geraak het in hulle idioomskat.

Die tweede punt is dat dit nie net om die verankering van feitlike gegewens oor die wesens en hulle kenmerke gegaan het nie, maar eweseer ook om 'n verankering van die emosies wat met die gegewe geassosieer is. Die resultaat is gevolglik ryk beelde van die wesens van die bestaria wat kognitief én emotief in die kennisstruktuur van die Middeleeuer veranker is.

Sowel Borges (2002) as Cohen (1992) voer aan dat die populariteit van die bestaria ook toegeskryf kan word aan die feit dat hulle nie net verbasing en verwondering by die Middeleeuer uitgelok het nie, maar ook 'n groot mate van angs, soos wat die monsters van hedendaagse fiksie dit ook doen. Soos Cohen (1992: 53-54) aanvoer, aktiveer die kennismaking met monsters die vrystelling van adrenalien en die hunkering na hierdie ervaring bly mens by tot in jou volwassenheid: "We retain to some degree as adults a childish delight in being frightened, and monsters engender that feeling well" (Cohen, 1992: 54).

Friedman (1981: 24) bou voort op hierdie argument vir sover hy aanvoer dat die Pliniaanse monsterrasse voldoen het aan die wesentlik menslike behoefte aan fantasie, ontvlugting en die mens se vrees vir die onbekende:

...there appears to have been a psychological need for the Plinian peoples. Their appeal to medieval men was based on such factors as fantasy, escapism, delight in the exercise of the imagination, and 'very important' fear of the unknown. If the monstrous races had not existed, it is likely that people would have created them.

Verskeie van die monsters in DNB vertoon dan ook die algemene kenmerke van die monsters van die Middeleeue: abnormaliteit, gevaarlikheid en oordrywing (Cohen, 1992: 48) 'al drie kenmerke wat juis vrees by die mens ingeboesem het, seker te meer nog as verskeie van hierdie diere as mensvreterers voorgehou is. 'n Opvallende kenmerk van

DNB, byvoorbeeld, is hoe dikwels hierdie vreemde wesens as afskrikwekkend en angstinboesemend beskryf word; byvoorbeeld: Die capelus word beskryf as 'n kwaadaardig, woeste en gevaarlike dier, so afskrikwekkend dat geen jagter dit naby hom sou waag nie (DNB, Boek ii, vr. 901-928; Verwijs, 1878 [dl.1]: 55-56).

Wat bestiaaria soos DNB egter wel doen, is om verskeie van die vreemde en monsteragtige diere ? en dan veral dié uit die klassieke tradisie ? geografies te gaan plaas in die verre Ooste sodat die kans op werklike kontak met hulle klein was. Binne die veiligheid van hierdie wete, kon die Middeleeuers dus met hulle eie beelde en emosionele belewenisse met hierdie monsters omgaan. (Sien ook Cohen, 1992: 54 en Friedman, 1981: 37-58 oor die geografiese plasing van die monsterrasse.)

Die vraag is egter hoe hierdie vertroutheid met en voortdurende aktivering van die wesens van die bestiaaria met die geloof in hulle werklik bestaan skakel. Johnson (1991) bied een verklaring op grond van eksperimente wat aantoon dat beelde/kennis wat reeds in die geheue veranker is en baie maklik geaktiveer kan word, ook die moeilikste is om van die waargenome werklikheid te onderskei.

Palmer (1996: 50-51) gebruik hierdie bevinding as verklaring vir mense se geloof in die bestaan van empiries nie-bestaande dinge, soos die kategorieë en konsepte van die godsdiens, mitologie en politieke ideologieë. Sy argument is eerstens dat as sulke beelde eers kultuurspesifiek geïnterpreteer, in 'n groep se kennisstruktuur veranker is en dikwels en later moeiteeloos geaktiveer word, dan kan hulle ook moeilik van die empiriese werklikheid geskei/onderskei word. Hoe groter die gemak waarmee sulke gedetailleerde beelde ge-aktiveer kan word, des te meer word die indruk van hulle werklike bestaan versterk.

Sy tweede argument is dat dit ook 'n verklaring bied vir waarom rituele en openbare gebeure en die gebruik van simbole so van belang is vir geloofstelsels met kategorieë en konsepte sonder empiriese begroning (soos, byvoorbeeld, die godsdiens, mitologie en politieke ideologieë)(Palmer, 1996: 50):

By dramatizing, evoking, and reinforcing highly detailed images, rituals make it easier for their participants to generate that imagery and correspondingly more difficult to separate it from perceptual experience.

Verskeie navorsers het egter ook al aangevoer dat hierdie diere en mense nie uitsluitlik kategorieë aan die Middeleeuse denke was nie, maar hulle basis in die empirie kon gehad het. (Sien byvoorbeeld Friedman, 1981: 24-25 oor die herkoms van die monsterrasse en Van der Voort, 1994, 2000 en 2003 oor die toegeskrewe kenmerke van slange.) Tussen waarneming en uiteindelijke verbeelding in tekste en oorlewings, so lui die argument, het daar egter 'n proses van (verbeeldingryke) vertekening van die gegewe plaasgevind, soms as gevolg van kopieerfoute in handskrifte en verkeerde interpretasies van brontekste, ander kere as gevolg van die Middeleeuër se beperkte of soms foutiewe waarneming (sien ook Clair, 1967: 11-26). Die vertekeningprosesse wat hier ter sake is, gee mens egter ook 'n beeld van hoe die mens as opportunistiese betekeniskepper sin maak van wat hy (binne sy beperkte waarnemingsvermoë) voor hande het. So, byvoorbeeld, is daar geglo dat vlooië uit stof en paddas uit reëndruppels gebore word ? oortuigings wat die resultaat is van 'n proses van assosiasie van dier en habitat en van dier en verskyningstyd.

Grensoorskrydings en die inbedding van kategorieë van niebestaande dinge

Die laaste kognitiewe verklaring vir die geloof in die wesens van die bestiaaria wat hier aangebied word, sluit aan by en bou voort op die voorgaande. Die verklaring steun op die aanname dat in die uitbeelding van die denkbeeldige wesens van die bestiaaria, hulle skeppers hulle nie as só volkome afwykend geskets het dat hulle as 'n baie spesiale en aparte kategorie in die kennisstelsel van die Middeleeuer gemerk moes word nie.

Soos bo aangetoon, voer Cohen (1992: 48) aan dat drie kenmerke van die monsters van die bestiaaria by die Middeleeuers vrees ingeboesem het: hulle abnormaliteit, gevaarlikheid en die oordrywing waarmee die wesens geskets is. Aan die anderkant meld Borges (2002: 14) in die voorwoord tot sy moderne bestiarium, *The book of imaginary beings*, dat dit egter ook opvallend is hoe "gewoon" hierdie mensgeskepte monsters daar uitsien as mens hulle vergelyk met wat in die verbeelding moontlik is of met wat in feite in die natuur voorkom:

Let us pass now from the zoo of reality to the zoo of the mythologies, to the zoo whose denizens are not lions but sphinxes and griffons and centaurs. The population of this second zoo should exceed by far the population of the first, since a monster is no more than a combination of the parts of real beings, and the possibilities of permutation border on the infinite. In the centaur, the horse and man are blended; in the Minotaur, the bull and man...; and in this way it seems we could evolve endless variety of monsters ? combinations of fishes, birds, and reptiles, limited only by our own boredom or disgust. This, however, does not happen; our monsters would be stillborn, thank God.

Verder meld hy dat van die monsters wat outeurs soos Flaubert geskep het as aanvulling op die Middeleeuse en sommige klassieke monsters, skaars ons verbeelding roer. Dit in teenstelling met sommige van die monsters wat aan ons oorgelewer is, soos die draak ? dié roer ons verbeelding én voldoen aan 'n bepaalde universele behoefte, sonder dat ons presies kan sê waarom (Borges, 2002: 14):

We are as ignorant of the meaning of the dragon as we are of the meaning of the universe, but there is something in the dragon's image that appeals to the human imagination, and so we find the dragon in quite distinct places and times. It is, so to speak, a necessary monster, not an ephemeral or accidental one, such as the three-headed chimera or the catoblepas.

Van belang vir die bespreking hier, is enersyds die feit dat ten spyte van al die morfologiese variasies wat die klassieke monsters van die bestiaaria sou kon aanneem, hulle versin is as wesens wat bestaan uit kategorieë waarmee die Middeleeuer goed vertrou was en wat in feite (ook vir die Middeleeuers) empiriese bestaan gehad het. Naas die mens, het dit gegaan om veral hibridiese vorme waarin die mens met bekende diere soos die bok, perd of bul gekombineer is; in die geval van ander hibridiese diere, om kombinasies van dele van bekende en bestaande diere. Dit gaan dus enersyds om skepsels waarmee die verbeelding goed kon omgaan vanweë die vertroutheid met die bestaande

kategorieë. Andersyds skep elke nuwe kombinasie van bestaande kategorieë 'n afwykende kategorie binne die natuurlike orde van dinge. En dit is juis hierdie soort afwykende kategorie wat én bewondering én angs by die mens genereer.

Teenoor bostaande kategorieë is daar egter ook dié met 'n meer unieke karakter, soos die draak, wat vanweë die besondere eienskappe daarvan 'n universele aanslag gekry het. Soos Borges egter hier bo opmerk, is dit moeilik om presies vas te pen watter besondere stel kenmerke van 'n denkbeeldige wese hom/haar hierdie universele aanslag gee. 'n Ontleding van die kenmerke van die draak toon egter dat dit onder die kategorie diere die grootste was en daarom analoog aan die reus onder die kategorie mense. As sodanig, sou mens na analogie van Cohen (1992) kon aanvoer, is die draak die dierlike prototipe van die reus en dat dit dieselfde soort emosionele reaksie by die Middeleeuer ontlok het? 'n reaksie wat die ander klassieke fabeldiere waarskynlik nie kon doen nie (Cohen 1992: 48. Sien ook Claire 1967: 176-188 se ontleding van die draakmite):

Fear and envy, attraction and repulsion, prohibition and liberation, "Other" and "Us" ? these contradictions characterize the reception not only of the monster called the giant, but of nearly all monsters.

Die resepte vir die skep van 'n aanvaarbare monster blyk dan te wees dat so 'n wese wat die morfologie daarvan betref, aan die bekende moet grens of in 'n bekende gegewe geanker moet wees en/of die regte soort emosionele reaksie by die leser moet kan ontlok.

Kognitief gesien, is die meer interessante vrae miskien eerder (i) presies hoe hierdie wesens in terme van hulle morfologiese en ander kenmerke verbaal en visueel aan die Middeleeuse leser in die bestiaria voorgehou is, en (ii) hoe die Middeleeuer hierdie nie-bestaande diere, en in die besonder die hibriede mensdiervorme en dier-diervorme binne hulle breër klassifikasie van God, mens en dier geïntegreer het.

'n Ontleding van die kenmerke in terme waarvan empiries bestaande diere en die nie-bestaande klassieke diere in die verskillende ensiklopediese inskrywings van DNB uitgebeeld is, toon dat hulle grotendeels binne dieselfde konseptuele skema met spesifieke kenmerke ingepas is. Tabel 1 gee 'n opsomming van die kenmerke in terme waarvan die kategorie DIER beskryf is; tabel 2 toon hoe die kenmerkstelsel in die beskrywing van 'n bestaande dier toegepas is; tabel 3 hoe dit in die beskrywing van 'n nie-bestaande dier toegepas is.

Tabel 1: Kenmerkmatrys vir die beskrywing van bestaande en niebestaande diere in DNB

Kenmerkmatrys:

1. Naamgewing (Latyn/Nederlandse ekwivalente)(en etimologie) (verdietsing; verklarende volksetimologie)
2. Morfologiese, en veral uitsonderlike fisiese kenmerke
3. Habitat (soms verbind met die OT-kaart/Mappa mundi)
4. Gedrag en karaktertrekke

Stapelvoedsel/vreetgewoontes
 Voortplanting
 Optrede teen natuurlike vyande
 Karaktereenskappe/emosies

5. Funksionele nut vir die mens

As bron van voedsel
 Medisinale gebruik (Gekoppel aan die leer van die temperamente van Hippokrates en Galenus)
 Metodes om die dier te jag
 Ander gebruike (bv. klere/versiering)

6. Simbolies-morele waarde

Samelewingskritiek (adel en geestelikes)
 Sedeleer

7. Ondersteunende inligting

Bronne van inligting
 Bespiegeling oor empiriese geldigheid/geloofwaardigheid van die materiaal
 Ondersteunende aannames uit die Christelike kultuurmodel (bou en ordening van die heelal: geografie, fisika, fisiese en geestelike kosmologie, bv. leer van spontane generasie en partenogenese)

8. Illustrasies

Tabel 2: Kenmerkmatrys vir die beskrywing van ?n bestaande dier in DNB (na die Nederlandse vertaling van Burger, 2002: 60)

Trefwoord	Wezel (muishond)
Nederlandse ekwivalent	- Mustela kennen wij als de wezel,
Karaktertrek	- een sluw roofdier
Gedragstekenmerk	- dat zijn jongen voortdurend van de ene plaats naar de andere draagt om te voorkomen dat ze ontdekt worden.

Habitat	- Wezels wonen in holen.
Voedsel	- Ze vangen slangen en muizen.
Beskerming	- Wanneer ze een slang aanvallen, dragen ze wilde ruit voor zich uit om het gif te verdrijven.
Instinctieve kennis	- Wezels beschikken van nature over kennis van medicijnen. Als de wezel zijn jongen dood vindt, haalt hij een bepaald kruid dat ze weer tot leven wekt.
Stapelvoedsel	- Wezels loeren op slangen en muizen.
Habitat	- Op het eiland Pordoselene leven geen wezels.
Natuurlike vyand	- Solinus heeft beschreven dat de wezel zelf sterft korte tijd nadat hij de basilisk, die mensen doodt met zijn blik en alle dieren met zijn adem, heeft doodgebeten.
Medisinale gebruik	- De gal van de wezel is naar men zegt een middel tegen het gif van de asopis.
Indikasje	
Vorbereiding	- Het boek Koiranides, dat de oude wijsheid bevat, zegt dat men een wezel moet doden en koken in olijfolie, tot hij volledig verteerd is. Pers vervolgens de olie door een doek.
Eindprodukt/ Aanwending/	- De kostbare zalf die nu ontstaan is, is goed tegen jicht, voor de zenuwen en tegen voetkwalen.

Indikasies	
------------	--

Tabel 3: Kenmerkmatrys vir die beskrywing van ?n nie-bestaande dier in DNB (na die Nederlandse vertaling van Burger, 2002: 71)

Trefwoord	Griffioen
Nederlandse benaming	De grifis of griffioen
Bron/outriteit	is volgens Jacobus van Vitry
Kenmerk	een angstaanjagende vogel.
Morfologie:	
Grootte	Griffioenen zijn zo groot dat ze gewapende mannen kunnen doden.
Morfologie: pote	Hun klauwen kunnen ? net als hoorns ? gebruikt worden als drinkbeker.
Habitat	Deze vogels komen voor in Skythia, een gebied niet ver van India,
Gedrag	waar ze op een ontoegankelijke plaats goud en edelstenen bewaken. Mensen dringen er zelden door, want zodra deze monstervogels een mens zien, storten ze zich op hem en doden ze hem,
Moralisering	als waren zij door God geschapen tot bestraffing van de hebzucht.

Monsterras/ vyand	Er leeft in dat land een volk van eenogen, de Arimaspi, die de griffioenen bevechten en hun smaragden ontroven die ze bewaken en die daar meer waard zijn dan alle andere edelstenen.
Outoriteit	Wie dit na wil lezen kan het beschreven vinden in de Glosse op de boeken van Mozes:
Morfologie	griffioenen zijn vogels met vier poten en met de vleugels en kop van een arend, maar zo veel groter dan arenden dat hun voorkomen elke beschrijving tart. Van achteren lijken ze op leeuwen.
Habitat	Monsters zoals deze komen naar verluidt veel voor in de bergen van Hyperborea.
Natuurlike vyande	Ze haten paarden en mensen.
Outoriteit/ gedrag	Experimentator zegt dat griffioenen een agaatsteen in hun nest leggen, vanzelfsprekend omdat zij daar profijt van hebben.
Moralisering	Het kan niet ontkend worden dat God deze steen heeft geschapen en hem kracht heeft gegeven tot heil van de mensheid.

Die feit dat DNB sowel die bestaande as die nie-bestaande wesens deur dieselfde kognitiewe lens bekyk, sou mens tot die hipotese kon lei dat dit tot 'n verdere versterking van die geloof in die bestaan van die nie-bestaande wesens aanleiding moes gee. Die kernpunt is egter dat die Middeleeuer in sy kennisstruktuur nie spesiaal voorsiening moes maak vir die beskrywing en kategorisering van die niebestaande diere nie ? hulle kon in terme van bestaande en bekende kenmerksisteme kognitief deurgrond word.

Dieselfde geld die manier waarop die nie-bestaande diere in die omvattender skema van die wesens van die heelal ingepas is. Die kategorisering van die "ondermaanse" kategorieë in DNB stem byvoorbeeld in die breë ooreen met wat outeurs soos Lewis (1996), Lakoff

en Turner (1994: 166 e.v.) en Stoffers (1994) as die Christelik Wes-Europese skematisering van die heelal aangee:

Tabel 4: Die Christelik Wes-Europese skematisering van die heelal (Lakoff en Turner, 1994: 166)

**SKEMATISERING
VAN DIE HEELAL**

**KATEGORIE-INDELING
IN DNB HEELAL**

GOD

(Die eerste oorsaak van alles)

MENS

[+lewend,+beweging,+sintuiglike
waarneming,+rede]
[-siel]

Normale mens [+siel];
afwykende kategorieë

**HÖER-ORDE EN LAE-
ORDE DIERE**

[+lewend,+beweging,+sintuiglike
waarneming]

Viervoetige diere; voëls,
watermonsters, visse, slange,
insekte

PLANTE

[+lewend,+beweging]

Gewone bome, speserybome,
geneeskragtige plante

GROND

Die algemene werkwyse is om die nie-bestaande kategorieë by die bestaandes te integreer; byvoorbeeld: in die kategorie viervoertige diere is die nie-bestaande diere, soos die bonacus, capelus, cateblepas en chimaera gerangskik tussen die bestaande en bekende diere, soos die aap, beer, bewer, haas en hond. Nie-be-staande en bestaande kategorieë word dus, in ooreenstemming met die geloof in die bestaan van die nie-bestaande diere, oor dieselfde kam geskeer.

Wat die kategorisering van die verskillende bestaande en nie-bestaande wesens in omvattender kategorieë betref, het verskeie navorsers al aangetoon dat verskillende klassifikasiebeginsels in etnobiologiese nomenklature voorkom: klassieke kategorisering, kategorisering op grond van familieverwantskap, assosiasie, ens. (sien Palmer, 1996 vir 'n uitgebreide bespreking). Aangesien daar onder die nie-bestaande wesens ook verskeie hibriediese vorme (bv. half-mens, half-dier; of saamgestelde diere) voorkom, is die vraag natuurlik waar hulle in die onderskeie kategorieë in die Christelike Europese skema bo ingepas moes word en op watter gronde.

Dat Van Maerlant (in navolging van Thomas) ook ten opsigte van DNB met hierdie vrae oor die kategorisering van die bestaande en nie-bestaande kategorieë gekonfronteer is, blyk reeds vroeg in sy bespreking van die kategorie WONDERBAARLIKE VOLKERE binne die oorkoepelende kategorie DIE MENS. Die sater, wat baie soos 'n mens lyk, maar bokhorings en bokkloutjies vir voete het, lewer al klaar so 'n kategoriseringsprobleem op. Vir Van Maerlant is die vraag: Waar pas die sater in: By die kategorie DIERE, of by die kategorie MENSE? Hy plaas hom onder die subkategorie "afwykende volkere", en wel op grond van die feit dat die sater nie soos die mens van Adam afstam nie en ook dus nie 'n onsterflike siel het nie.

Die besit van 'n onsterflike siel lyk dus na 'n soort essensiële kenmerk op grond waarvan die normale mens van die afwykende volkere onderskei is. Wat die res betref, is die uitstaande kenmerk van die kategorie afwykende volkere dat hulle ten opsigte van een of ander kenmerk van normale mense afwyk: liggaamlik, ten opsigte van genderrolle, sosiale gebruike, erkenning van en geloof in God, ens. (Sien in hierdie verband Friedman [1981] vir 'n uitgebreide bespreking van hoe normaal en afwykend in die klassieke en Christelike lewens- en wêreldbeskouing gedefinieer is.)

Die voorlopige indruk wat mens dus kry, is dat daar vir die kategorie MENS 'n soos vir die ander kategorieë in die skema 'n stel breë kenmerke geïdentifiseer is en dat die normale mens as prototipe dien met vaste, maar kultuur-spesifieke waardes vir elkeen van hierdie kenmerke. Ander lede, soos die afwykende/niebestaande volkere word dan by hierdie kategorie geassimileer in die mate wat hulle ook hierdie kenmerke vertoon, maar met bepaalde grense. Al is die seehert, seemonnik, seeridder en seestier voorgestel as synde halfmens-halfvis, woon hulle, anders as mense, in die see en stem vormlik ooreen met die visse, nie mense nie. Gevolglik is hulle ingedeel by die kategorie MONSTERVISSE.

Dit vra egter om nadere navorsing om meer duidelike antwoorde te probeer gee op watter klassifiseringsbeginsels hier geld. Uit die kenmerk-analise bo (sien Tabel 1 tot 3), blyk

egter ook dat die integriteit van 'n kategorie in terme van die lede wat daarby ingesluit word, in stand gehou is deurdat al die lede in terme van dieselfde kenmerke ontleed word. Maar binne die kategorie is daar aansienlike variasie vir sover die verskillende diere aansienlike variasie ten opsigte van elke kenmerk kan vertoon. Gelyksoortige behandeling van bestaande en nie-bestaande kategorieë in terme van dieselfde oorkoepelende kenmerke (maar met voorsiening van variasie ten opsigte van elke kenmerk) lyk dus na 'n (nood-) oplossing. Die eindeffek is egter dat ook die nie-bestaande kategorieë soos die bestaandes en vertroudes hanteer is en daarmee is die skyn van die bestaan van die nie-bestaandes verhoog.

Om én die bestaande én die nie-bestaande diere oor dieselfde kam te skeer, is ook deurgevoer in die wyse waarop Van Maerlant sy geloof in die leer van die natuurlike orde toegepas het, veral as dit by seksuele gedrag gekom het. Volgens Van Maerlant het die Bybel geleer dat die slegte mans in die dae voor die sondvloed teen die Natuur in gehandel het deur hulle vrouens bo te laat lê terwyl hulle self onder gelê het. Hiermee is die natuurlike orde letterlik omgekeer, en hierdie vergryp kon nie ongestraf gelaat word nie. Verder laat die Natuur ook nie toe dat wellus die grense van die natuurlike oorskry nie en mens en dier word by sulke oorskrydings met 'n vroeë dood gestraf, en dit geld in DNB vir sowel die mens as die furions (Burger, 1990: 124).

Slotsom

Die moderne mens het ook sy wonderlike en afgryswekkende skepsels, daarvan getuig helde soos Superman, Tarzan, Shrek en die vele tegno-totemistiese monsters wat die wêreld van die genre van wetenskapsfiksie bevolk. Die verskil tussen die mens van vandag en die Middeleeuer, so word somtyds aangevoer, is dat ons egter tussen fiksie en feit kan onderskei. Sulke monsters of denkbeeldige wesens hoort veilig in die wêreld van die letterkunde of die rolprentteater. Maar, soos reeds aangedui in Palmer (1996) se aanhaling hierbo, is die verskynsel dat mense in die bestaan van dinge kan glo al is daar geen direkte empiriese bewyse daarvoor voor hande nie 'n universele en tydlose verskynsel. Vrae oor die bestaan al dan nie van die siel, God, die hemel en die hel, byvoorbeeld, word vandag nog gevra en verskeie nie-empiriese bewyse vir die bestaan al dan nie van hierdie konstruksie aangevoer.

Mense glo vandag nog met passie aan die bestaan van hulle selfgeskepte denkbeelde, al maak hulle die aanspraak dat hulle tussen empiriese feit en suiwer denkbeeld kan onderskei. Umberto Eco satiriseer hierdie aanname en mense se lig-gelowigheid op treffende wyse in sy roman Baudilino. Daarvoor gebruik hy juis niks anders nie as die Middeleeuse gegewe van die Heilige Graal en die koninkryk van Priester Jan wat bevolk is met al die wonderbaarlike en monsteragtige wesens wat Jacob van Maerlant so treffend in Der naturen bloeme as empiriese feite voorgehou het.

Wat die kognitiewe benadering tot hierdie verskynsel laat sien, is dat ons denke ons parte speel en baie maklik ons lig-gelowigheid uitbuit om ons te laat sien en te laat glo in wat nie empiries bestaan nie.

Bibliografie

- Borges, J. L. 2002. *The book of imaginary beings*. Londen: Vintage.
- Burger, P. 1990. De schepping voor leken verklaard door Jacob van Maerlant. *Literatuur*, 7(2): 66-73.
- Clair, C. 1967. *Unnatural history. An illustrated bestiary*. New York, Toronto: Abelard-Schuman.
- Cohen, J.J. 1992. The use of monsters in the Middel Ages. *Journal of the Spanish Society of Medieval English Language and Literature*, 2: 47-69.
- Eco, Umberto. 2000. *Baudilino*. Londen: Secker & Warburg.
- Fishbein, M. & I. Ajzen. 1975. *Belief, attitude, intention, and behaviour: An introduction to theory and research*. Reading, MA.: Addison-Wesley.
- Fishbein, M., I. von Haften, & J. Appleyard. 2001. The role of theory in developing effective interventions: Implications from PROJECT SAFER. *Psychology, Health & Medicine*, 6(2): 223-238.
- Friedman, J.B. 1981. *The monstrous races in Medieval art and thought*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Keesing, R.M. 1974. Theories of culture. *Annual Review of Anthropology*, 3: 73-97.
- Lakoff, G. & M. Turner. 1989. *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. Chicago: Chicago University Press.
- Lewis, C.S. 1996. *The discarded image. Studies in Medieval and Renaissance literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matthey, I. & M. Stoffers. 1994. *De middeleeuwse ideeënwereld, 1000-1300. Werkboek*. Heerlen: Open Universiteit.
- Naar de Letter 4. 1970. *Tentoonstellingscatalogus. Jacob van Maerlant's Der Naturen Bloeme*. Utrecht.
- Nischik, T-M. 1986. *Das volksprachliche Naturbuch im späten Mittelalter; Sachkunde und Dinginterpretation bei Jacob van Maerlant und Konrad von Megenberg*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Palmer, G.B. 1996. *Toward a theory of cultural linguistics*. Austin: University of Texas Press.
- Shore, B. 1996. *Culture in mind. Cognition, culture, and the problem of meaning*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Stoffers, M. (red.). 1994. *De middeleeuwse ideeënwereld, 1000-1300*. Heerlen: Open

Universiteit.

Stoffers, M. 1994. Introductie. In: Stoffers (red.). 1994: 9-27.

Vanderjagt, A. 1994. Kategorieeën van het denken. In: Stoffers (red.). 1994: 65- 92.

Van der Voort, M. 1994. Ene scalc int belesen. Litteratura Serpantium, 14. Besikbaar aanlyn: <http://home.wanadoo.nl/mjm.vandervoort/>>.

Van der Voort, M. 2000. Gif bestaat alleen maar in de verbeelding van de adder. Litteratura Serpantium, 20. Besikbaar aanlyn: <http://home.wanadoo.nl/mjm.vandervoort/>>.

Van der Voort, M. 2003. De rondcirkelende slang. Litteratura Serpantium, 23. Besikbaar aanlyn: <http://home.wanadoo.nl/mjm.vandervoort/>>.

Van Maerlant, J. 2002. Het boek der natuur. Samenstelling en vertaling deur Peter Burger. Besikbaar aanlyn:http://www.DNBI.org/tekst/maer002dern01_02>.

Van Oostrom, F. 1996. Maerlants wereld. Literatuur en leven in de middeleeuwse Nederlanden. Amsterdam: Prometheus.

Verwijs, E. 1878. Jacob van Maerlant's Naturen bloeme. Deel 1 en Deel 2. Groningen: Wolters.

(1) Die navorsing vir hierdie artikel is moontlik gemaak deur die finansiële ondersteuning van die Noordelike Kennisnetwerk vir Neerlandistiek, die Nederlandse Taalunie en die Universiteit van Suid-Afrika. My dank aan die Scaliger Instituut van die Universiteit van Leiden vir die geleentheid om te kon deelneem aan die werkswinkel oor "Het boek der natuur" (Leiden, Januarie 2004).

[Elektroniese weergawes van
T.N&A](#)

[Kontaknommers](#) [Algemeen](#)

[Riglyne vir
outeurs](#)

[Bo](#)

Travestie en gay identiteit in *Volmink* (1981) van Hennie Aucamp

- Andries Visagie -

Abstract

With his volume of short stories, *Volmink* (1981), Hennie Aucamp became the first Afrikaans writer to reflect on the implications of the identity construction promoted by the gay liberation movement since the 1960s. It is Aucamp's conviction that gay writing should not restrict itself to the world of homoeroticism; gay writers should also devote themselves to an exploration of the human condition. Through a critical reading of the story "La Divina en die cowboy" from *Volmink*, this article examines Aucamp's views on identity. For La Divina her identity as a drag queen is a deliberate and spectacular performance. Her selfconscious staging of a feminine identity becomes a parody of the artificiality of all gender identities. As Judith Butler (1993) has demonstrated, hegemonic heterosexuality is also characterised by constant and repeated efforts to imitate its own idealised images through practices of the body. In spite of her affiliation with the gay subculture and her hyperfeminine identity, La Divina in Aucamp's story appropriates the violent practices of a totalising masculinity when she seduces and stabs a "cowboy" during sexual intercourse. Through La Divina Aucamp expresses his scepticism of identity practices and questions the merits of identity construction as a suitable strategy for the emancipation of homosexuals.

Homoseksualiteit is reeds sedert die publikasie in 1897 van die verhaal "Di twe frinde" deur ene Amant in *Ons klyntji* (vergelyk De Lange, 1997: 10) 'n deurlopende tematiese belangstelling in die Afrikaanse literatuur. Ander vroeër tekste met 'n sterk fokus op die homoseksuele subjek is Johannes Meintjes se kortverhaalbundel *Kamerade* (1947) en Roy Niemann se roman *Atlantis! Atlantis!* (1975). Hierdie tekste is geskryf in 'n periode in die geskiedenis toe homoseksuele praktyke kriminele oortredings was. Die homoseksuele subkultuur is ondergronds gedwing deur die onverdraagsaamheid van die Suid-Afrikaanse samelewing en ook die representasies van homoseksualiteit in die literatuur is gekenmerk deur verdoeseling en apologie.

In die ouer literatuur is die dood dikwels die enigste uitweg vir die homoseksueel uit sy verbode liefde. In "Di twe frinde" kwyn Roland weg van verdriet na die verlies van Piet se "vriendskap" en in "Die redder" uit I.D. du Plessis se kortverhaalbundel *Gevreesde vriend*

(1946) bied die giftige slang wat Jan pik na die verlies van sy vriend vir hom "redding" uit sy smart (Aucamp, 1990a: 15-16). In "Die redder" vind Du Plessis dit nie meer soos Amant nodig om die aard van die verhouding tussen Jan en Henri te maskeer of te verdoesel nie. Trouens, die verteller betreur saam met Jan die feit dat hy in die heteroseksistiese samelewing altyd 'n masker moet dra om sy ware seksuele oriëntasie weg te steek. Die Suid-Afrikaanse samelewing (in teenstelling tot die verdraagsame Parys waar Jan vir Henri leer ken het) duld egter nie die homoseksuele liefde nie en die dood is die enigste uitkoms vir mans wat hulle nie met die heteroseksuele hegemonesie manlikheid kan assosieer nie.

In die jare tagtig het die Afrikaanse gay literatuur 'n vernuwing belewe. Volgens Hennie Aucamp het die gay tema met die werk van die Sestigters weliswaar sy beslag in Afrikaans gevind, maar in die jare tagtig het die gay verhaal "blatant mondig geword" en soms luidrugtig onboetvaardig" (Aucamp, 1990a: 19, vergelyk ook De Lange, 1997: 7). Die verhulling en verestetisering wat die gay literatuur voor 1980 gekenmerk het, is laat vaar in reaksie op die groter openbare verdraagsaamheid oor homoseksualiteit. In die Afrikaanse gay literatuur het die aandag in die jare negentig merkbaar verskuif van literatuur wat die integrasie en aanvaarding van gays by die breër samelewing bepleit na 'n meer fundamentele en strydvaardige uitdaging van die dominante heteroseksistiese identiteitskonstruksies wat homoseksualiteit uitsluit of marginaliseer. Hierdie ontwikkeling in die Afrikaanse literatuur is onder andere geïnspireer deur die werk van Michel Foucault, spesifiek sy invloedryke boek *The History of Sexuality* (1978) waarin hy 'n uitdaging rig tot heersende konsepsies van subjektiwiteit en identiteit. In die Afrikaanse gay literatuur het die volgende spanning sigbaar geword in die jare negentig: skrywers is enersyds steeds aangetrokke tot die mobilisering van homoseksuele rondom 'n gay identiteit ter wille van groter emansipasie; andersyds is hulle skepties oor identiteit en subjektiwiteit wat histories ingebed is in die volgehoue handhawing van normatiewe heteroseksualiteit.

Hennie Aucamp se gay tekste verskil van die werk van Koos Prinsloo en Johann de Lange in dié opsig dat hy sy verhale oor homoseksualiteit selde wy aan 'n eksklusiewe en indringende besinning oor gay of manlike subjektiwiteit. Aucamp se Volmink (1981) is egter een van die eerste tekste in Afrikaans wat in gesprek tree met die gay beweging se energieke konstruksie en toe-eiening van 'n geëmansipeerde gay identiteit sedert die jare sestig. Johann de Lange (1997: 7-8) het gelyk wanneer hy daarop wys dat die waterskeiding in die gay verhaal in die jare tagtig saamgeval het met die verskyning van Volmink: "In verhale soos "La Divina en die cowboy" asook "Vir vier stemme" het Aucamp afgesien van die bedekte aanslag, en in verhale wat daarna gepubliseer is, het skrywers hulle nie langer van verdoeselingstegnieke bedien nie." Kort na die verskyning van Volmink debuteer Koos Prinsloo met die invloedryke *Jonkmanskas* (1982) wat verdere stukrag aan die groeiende gay literatuur in Afrikaans gegee het.

1. Travestie in Volmink van Hennie Aucamp

Aucamp se werk kan beskou word as 'n oorgang tussen die ouer gay literatuur wat pleit vir aanvaarding en toleransie? I.D. du Plessis se *Vreemde liefde* (1937) is hier 'n eksemplariese teks? en die uitdagende gay tekste van die jare negentig waarin seksuele

taboes aangegryp word om subjektiwiteit aan 'n indringende vraagstelling te onderwerp. Hoewel Aucamp veral sedert die jare tagtig nie huiwer om eksplisiete homoërotiese tekste te skryf nie, keer hy ook soms terug na die verdoeselingstrategieë waarvan gay skrywers hulle noodgedwonge moes bedien voor die emansipasie van homoseksuele wat in die jare sestig op dreef gekom het (vergelyk Aucamp, 1990a: 12 en Aucamp, 2002b). Sy sonnet "Die woestynheilige" uit *Hittegolf* (2002a: 47) kan byvoorbeeld as 'n sadomasochistiese gay gedig gelees word indien die verskuilde gay sensibiteit in die teks gedekodeer word. Veral sedert die jare tagtig word Aucamp nie meer deur omstandighede genoop om van verdoeselingstegnieke in sy homoërotiese tekste gebruik te maak nie, maar in sy selfvertroue as 'n bevryde gay skrywer beskou hy dit klaarblyklik as sy prerogatief om naas openlike homoërotiese tekste ook hulde te bring aan die skryfpraktyk wat gay subjektiwiteit slegs deur suggestie en verdoeseling tot uitdrukking kon bring (Visagie, 2004).

Die bogenoemde stelling dat Aucamp 'n oorgangsfiguur in die Afrikaanse gay literatuur is, hou verband met Aucamp (2003a: 192, 1994a: 29 en 1996: 8) se oortuiging dat tekste oor homoseksualiteit ook kommentaar moet lewer oor aspekte van die menslike bestaan wat nie beperk is tot die wêreld van die homoërotiek nie. Aucamp (2003a: 192) is bewus daarvan dat sy kabaretgehoore en lesers grotendeels heteroseksueel is en dat hy daarom in sy representasie van homoseksualiteit rekening moet hou met die verwagtinge van sy (lees)publiek. Die toegewings wat Aucamp aan sy heteroseksuele leser maak, herinner onwillekeurig aan die periode voor Sestig toe gay skrywers selfsensuur moes toepas in hulle verkenning van gay subjektiwiteit om voorsiening te maak vir die konserwatiewe en onverdraagsame sienings van die oorwegend heteroseksuele samelewing oor homoseksualiteit. Trouens, skrywers soos Joan Hambidge en Johann de Lange is van mening dat gay skrywers in die een-en-twintigste eeu steeds te kampe het met die vooroordele van die heteroseksistiese samelewing. De Lange beweer: "Die probleem lê daarin dat die gay persoon deur die gemeenskap uitsluitlik in terme van sy seksualiteit gedefinieer word, maar dieselfde gemeenskap het 'n probleem daarmee dat die gay skrywer sigself in daardie terme projekteer" (aangehaal in 'n artikel, "Debat oor gay-boeke nog nie verby" [2001: 2]).

In 'n vroeë gay verhaal van Aucamp, "Sop vir die sieke" (Spitsuur, 1967) wat 'n vertelling is van die liefde tussen twee lesbiese vroue oor die kleurgrens heen, internaliseer die volwasse verteller die burgerlike beskroomdheid van die samelewing: die lesbiese of homoseksuele liefde ("the love that dare not speak its name" soos Lord Alfred Douglas daarna verwys het) word byvoorbeeld nie as sodanig benoem nie. Daar word slegs eufemisties verwys na "dié ding" (1967: 63) tussen tant Rensie en Sofietjie en die verteller vermoed dat hy moontlik as kind vir tant Rensie "die verpersoonliking geword [het] van die maatskaplike orde waarteen sy haar al soveel jare lydelik verset" het (1967: 64). "Sop vir die sieke" is wel deeglik 'n aanklag teen die maatskaplike orde wat homoseksualiteit onderdruk, maar die verhaal word desondanks steeds stilisties bepaal deur die sensuur en diskresie wat vereis word deur die homofobiese maatskappy. In *Slagplaas* (1992) verset Koos Prinsloo se verteller in "Die poort van hemelse vrede" hom juis teen hierdie soort gedwonge diskresie wanneer hy die vermoedelik homofobiese leser kompromisloos dwing om getuies te wees van sy homoseksuele promiskuiteit.

Sedert die opkoms van die queer beweging in die jare negentig kom Aucamp se teësinnige identifikasie met die begrip "gay" en die identiteitspolitiek wat daarmee gepaardgaan

(1990a: 10-12), enigsins byderwets voor. Die queer beweging is naamlik ook skepties oor starre identiteitskategorieë wat die grensoorskrydende aard van seksuele praktyke aan bande lê. Volgens die queer teorie kan ook identiteitskategorieë soos "gay" en "lesbies" ondanks die bevryding wat daarmee geassosieer word, 'n inhiberende uitwerking hê op die vrye uitdrukking van seksuele gedrag (Petersen, 1998: 97-103; Spargo, 1999: 38, 47). Die verteller in "Met pers en groen geteken" (Dooierus, 1976), Llewellyn in "Die Ericaversameling" (Wat bly oor van soene?, 1986) en Wynand in "Lente is traag vanjaar" (Gewis is alles net 'n grap, 1994b) is voorbeelde van manlike subjekte by Aucamp wie se seksuele geaardhede nie ingeperk word deur identiteitskategorieë soos "straight" of "gay" nie. In "Die hangkas" (Volmink, 1981) stel die verteller 'n aantal vrae oor seksuele identiteit waardeur hy wys op die kompleksiteit van die menslike seksualiteit wat nie sonder meer met afgebakende en eksklusiewe konsepte benoem kan word nie: "Wat van die man wat hom tussen sy vrou se rokke ophang; die seun wat masturbeer tussen roltwak en gewere, in 'n lug wat dik en donker is? [?]. Die hangkas as baarmoeder en graf, die skakel wat 'n kring laat sluit?" (Aucamp, 1981: 79). Is die man en die seun in die bogenoemde vrae homoseksueel, heteroseksueel, transseksueel of biseksueel? Die vraag bly onbeantwoord; die individuele seksuele praktyke oorskry die grense van die identiteitskategorie wat moontlik daaraan toegeken kan word.

Hennie Aucamp se Volmink (1981) is 'n verkenning van die grense van manlike subjektiwiteit wat uitgedaag word deur die naasliggendheid, vervloeiing en oorvloeiing van uiteenlopende geslagtelike identiteite. Die grense van manlike subjektiwiteit word getoets deur die nabyheid van vroulike identiteite en gay identiteite met die gevolg dat sowel manlike subjektiwiteit as die identiteite waarvoor dit te staan kom, aan 'n sekere uitwisselbaarheid onderwerp word. Soos reeds hierbo aangedui, het Aucamp (1990a: 11) 'n voorkeur vir tekste waarin "homoseksualiteit geïntegreer is met 'n breë netwerk van individuele en maatskaplike belange." Die gay verhale in Volmink word dan ook selde gewy aan 'n uitsluitlike beskouing van gay subjektiwiteit as 'n verskyningsvorm van manlike subjektiwiteit. Die invloed van die breër sosiale konteks en die wisselwerking tussen gay seksualiteit en ander uitdrukkingsvorms van seksualiteit word ook in berekening gebring. By voorkeur word die unieke en komplekse seksuele identiteit van die individu belig sonder die onmiddellike beletsel van enige benoemingsdrang op grond van seksuele identiteitskategorieë.

Volmink is 'n ondersoek na die implikasies wat die inkleding en fatsoenering van die liggaam het vir die (geslagtelike) identiteit van die subjek. In die bundel is daar voortdurende verwysings na klere, verkleeding, gebare, grimering, maskers, rekwisiete en ander verskynsels wat met die voorkoms van die liggaam verbind word. Met haar teorie oor geslagtelikheid as 'n performatiewe gegewe waarby liggaamlike praktyke ten nouste betrokke is, beweer Judith Butler (1990: 179) dat geslagtelike identiteit tot stand kom deur die stilering van die liggaam, dit wil sê deur die alledaagse manier waarop liggaamsgebare en -bewegings die illusie skep van 'n kontinue geslagtelike self. Die gewaande interne kern van die subjek word in werklikheid deur die herhaling van performatiewe gebare en bewegings geïnskrybeer op die oppervlakte van die liggaam (Butler, 1990: 173). Pierre Bourdieu (2001: viii, 23) kritiseer Butler weliswaar daarvoor dat haar teorie oor die performatiewe stilering van die liggaam nie indringender is as 'n blote besinning oor representasies en benoemings nie, maar hy is dit tog met haar eens dat die liggaam die basis is van konstruksies van manlike en vroulike subjektiwiteit. Bridget Fowler (2003: 471) vat Bourdieu se siening oor die "afrigting" van die liggaam soos volg

saam: "the social constructions of masculinity and femininity are actually written on the body in the form of facial masks over emotion or controls, bodily stances, gaits, postures, etc., much as the military man is drilled into his straight back" (kursivering deur Fowler).

In 'n bespreking van rolspel en verkleeding in die gay literatuur wys Hennie Aucamp (1990b: 203) daarop dat transvestisisme in die geskiedenis dikwels 'n uitdrukking van sosiale en politieke ontevredenheid was. Judith Butler (1993: 125) beskou travestie of "drag" (1) as 'n parodiërende liggaamlike praktyk wat 'n sekere subversiewe potensiaal kan besit indien dit figureer as 'n hiperboliese weerspieëling van die werking van hegemoniese geslagtelikheid. Travestie weerspieël die struktuur van nabootsing wat hegemoniese gendernorme onderlê en waardeur die geslagtelike hegemonie homself produseer. Hegemoniese heteroseksualiteit word gekenmerk deur konstante en herhaaldelike pogings om sy eie ideaalbeelde na te boots deur middel van liggaamlike praktyke: "That it must repeat this imitation, that it sets up pathologizing practices and normalizing sciences in order to produce and consecrate its own claim on originality and propriety, suggests that heterosexual performativity is beset by an anxiety that it can never fully overcome, that its effort to become its own idealizations can never be finally or fully achieved" (Butler, 1993: 125). Deurdat die fopdosser hierdie proses dramatiseer en sigbaar maak, bevraagteken hy of sy die aanspraak van heteroseksualiteit op natuurlikheid en oorspronklikheid. Travestie sinspeel terselfdertyd op die proses waardeur homoseksualiteit tesame met vroulike subjektiwiteit gepatologiseer word as die ander waarteen die norme van hegemoniese manlike subjektiwiteit afgeset word en gestalte kry (Butler, 1993: 235). (2)

In drie van die ses gay verhale in Volmink, naamlik in "La Divina en die cowboy", "Vir vier stemme" en "'n Heilige met huisbesoek", belig travestie en verkleeding aspekte van geslagtelike identiteit. In verhale soos "Die swart hings", "Vaslav in die sneeu" en "Op moedverloor se pleine" word ook kortliks besin oor maskers, travestie en kostuums. Die belang van die wisselwerking tussen kleding en identiteit is reeds herkenbaar in die voorbladillustrasie van Volmink met die betekenisvolle titel "Identity". Judith Mason het hierdie tekening spesiaal vir Aucamp se bundel gemaak. Dié tekening van 'n lyfgordel is terselfdertyd ook 'n afbeelding van 'n menslike gesig. Die versmelting tussen kledingstuk en gesig – die gesig is waarskynlik die belangrike identiteitsmerker van elke mens – suggereer dat dit feitlik onmoontlik is om die identiteit van die individuele subjek te onderskei van die klere wat hy of sy dra. "Die klere maak die man", soos die bekende idoom lui.

Die identiteitskeppende fatsoenering en stilering van die liggaam word in Mason se tekening gekompliseer deur die skeletale voorkoms van die menslike gesig se gebit: die identiteit van die menslike subjek word uiteindelik net soos sy of haar klere, vlees en bloed afgestroop wanneer die dood, die groot gelykmaker, intree. Ook La Divina, die fopdosser in "La Divina en die cowboy", is bewus van die onvermydelikheid van die dood wanneer sy doelbewus swart strepe op haar jukbene aanbring sodat sy kan onthou: "oor alles hou die skedel wag" (51). Die skokkende visuele skouspel van Freddy McTavish se selfmoord in "Vir vier stemme" is net soos "Identity" van Judith Mason 'n sametrekking van die problematiek rondom (seksuele) identiteit, kleding (travestie) en die verminking van die dood.

In "Vir vier stemme" is dit verkleeding en travestie wat Freddy McTavish groter insig bring

in sy eie homoseksuele geaardheid (vergelyk ook Grobbelaar, 1994: 21-22, Schaffer, 2002: 217-219 en Malan, 2004). Sy verkleeding as Genoveva of Fifi is bedoel as 'n "Boerepoets" (56) om die liggelowige Beimen Botes 'n rat voor die oë te draai. Die travestie word 'n verwickelde spel waarby sowel sinsbedrog as waarheid betrokke is: Beimen, wat onmiddellik verlief word op Genoveva, word geflous deur die travestie, maar dit is juis deur die travestie dat Freddy op sy beurt die waarheid omtrent sy seksuele identiteit ontdek. Tydens die travestie kom die vraag by Freddy op: "speel hy iemand, of is hy uiteindelik tuis by homself?" (64). Hy vul sy verkleeding as Genoveva aan met 'n vroulike stemintonasie en handgebare: "Freddy verander ook van binne-uit. Hy lag koket, sy stem effens hoër as gewoonlik, van pure opgewondenheid; en sy handgebare raak vroulik" (75).

Wanneer Freddy vir 'n tweede keer as Genoveva aan Beimen verskyn, is sy bedoeling egter nie om die illusie voort te sit nie. Beimen tref vir Freddy/ Genoveva in die poskantoor aan sonder die sprankel wat hy tydens hulle eerste ontmoeting so verleidelik gevind het: "Wydseen sit hy, met sy kop tussen sy bene, asof hy naar is, en wanneer hy uiteindelik opkyk, is sy oë leeg, sonder hoop of herkenning of liefde" (66). Die vertwyfelde Freddy het hom weliswaar as Genoveva verkleed, maar hy speel nie meer toneel nie. Hy klou vas aan die "(e)en kans uit 'n duisend" (66) dat Beimen hom ook as Freddy sal kan liefhê en om hierdie moontlikheid te bewaarheid, verskyn hy weer aan Beimen in die gedaante van sy geliefde Genoveva, maar hierdie keer sonder om sy ware persoonlikheid te verdoesel. Die woedende en teleurgestelde Beimen verkrag egter vir Freddy. Freddy "weet dat hy verlore is" as 'n homoseksueel in 'n konserwatiewe plattelandse omgewing en selfmoord is, soos dikwels in die ouer Afrikaanse prosa, die enigste uitweg uit die identiteitsdilemma waarin hy verkeer. In Volmink hou Aucamp hom die reg voor om 'n buiging te maak in die rigting van die ouer gay literatuur, maar hy verken ook sonder skroom nuwer ontwikkelinge in die gay literatuur. In "La Divina en die cowboy", die verhaal uit Volmink wat vervolgens in besonderhede bespreek sal word, word die problematiek rondom travestie, homoseksualiteit en manlike subjektiwiteit gesitueer binne die konteks van die pas geëmansipeerde gay subkultuur van die jare sewentig in die VSA. Dié emansipasie sou in Suid-Afrika eers in die jare negentig plaasvind.

2. "La Divina en die cowboy"

Die travestie van La Divina in "La Divina en die cowboy" lei tot 'n indringende problematisering van geslagtelike subjektiwiteit. Die verhaal is 'n greep uit 'n dag in die lewe van 'n fopdosser in San Francisco se gay gemeenskap in die berugte Tenderloin-gebied waar die verhaal "'n Heilige met huisbesoek" ook afspeel. Volgens Aucamp (1990b: 204) is "La Divina en die cowboy" die "neerslag van 'n besoek aan San Francisco in die laat sewentigerjare. Gay-trots het in dié tyd 'n historiese piek bereik, en spesifiek in San Francisco wat as die gay-hoofstad van die Nuwe Wêreld beskou is." Uit hierdie opmerking blyk Aucamp se kritiese afstand teenoor die gay beweging wat homoseksuele wou mobiliseer rondom gay trots en 'n bevryde gay identiteit. Die vertellershouding in "La Divina en die cowboy" is dan ook nie sonder meer simpatiek teenoor La Divina as 'n verteenwoordiger van die gay kultuur in die jare sewentig van die vorige eeu nie.

La Divina vergader eers met haar volgelinge in 'n kafee in Castro Street om die inhoud van 'n New Age-kursus wat hulle onder haar leiding beplan, te bespreek. Hierna gaan sy op soek na seks in die Tenderloin-gebied. Sy lê besoek af by 'n instelling met die naam "Glory Holes" waar sy 'n toeskouer is van die anonieme seks tussen gay mans. Op straat ontmoet sy dan die cowboy wat bieg dat hy hunker na seks met 'n mooi vrou. La Divina nooi hom na haar woonplek en tydens die seksspel ontdek die cowboy tot sy ontsteltenis dat La Divina in werklikheid 'n man is. La Divina reageer op sy misnoeë deur hom met haar hoedespeld te steek en daarna sy wond te lek. Die suggestie is dat die cowboy na hierdie insident soos "'n lam [?] ter slagting" (55) gewillig is om voort te gaan met die seksspel.

Volgens Grobbelaar (1994: 90) is La Divina vernoem na die oorgewig Amerikaanse fopdosser, sanger en akteur Divine wat gewoonlik opgetree het met dik lae grimering en groteske vrouemonderings (vergelyk Kleinmans, 1994: 189). Uit die openingsin in Aucamp se verhaal word daar verder 'n skalkse verband gelê tussen die naam "La Divina" en Dante se La Divina Commedia: "La Divina is geen komedie nie. Sy is melodrama en 'n heks, skerpsinnig soos 'n kobra" (50, vergelyk ook Grobbelaar, 1994: 106). Die vermelding van 'n "komedie" en 'n "melodrama" plaas La Divina onmiddellik binne die skynwêreld van die toneel. Haar "ware" identiteit is van meet af aan onontwarbaar verknoop met die geaffekteerde toneelspel waardeur sy kommunikeer. Haar mondering, grimering en teatrale gebare maak van haar 'n kunsmatige skouspel. La Divina se artificialiteit skakel met die dekadentistiese inslag van die verhaal en word versterk deur die beskrywing van haar groen naellak (3) wat 'n mengsel is van "pou-, gal-, en brommergroen, met 'n speurseltjie gangreen" (50). Soos die beskrywing van die kleur van haar naels suggereer, puur La Divina haar skoonheid uit 'n dekadente fassinisie met verval en ontaarding (vergelyk ook Grobbelaar, 1994: 67 en De Vries, 1999: 90).

Nadat La Divina dwelmiddels ("nagblou pille wat soos visogies staar", 52) gebruik het tydens die vergadering met haar volgelinge word sy weer "haarself: 'n advertensie van 'n advertensie" (52). Net soos met die verwysings na die toneel word La Divina se ware self as 'n simulacrum voorgestel aangesien haar subjektiwiteit geen diep innerlike kern besit nie, maar 'n eindelose spieëling is van nabootsings en representasies wat geprojekteer word op die oppervlakte van haar liggaam. La Divina is ook net haar "ware self" indien sy onder die invloed van dwelms is: die sinsbegogeling van die dwelmiddels word verhef tot die norm. Vir La Divina is "selfherwinning" verder nie 'n meditasie oor die self nie, maar wel die uiterlike aanwending van grimering waarna sy "gelouter en gereed" voel asof sy 'n geestelike ervaring beleef het (51).

Volgens Butler (1990: 175) is die genderparodie van travestie nie gegrond op die aanname dat daar 'n oorspronklike is wat deur die parodiërende identiteite nageboots word nie. Die parodie teiken juis die gedagte dat daar hoegenaamd iets soos 'n oorspronklike bestaan: "gender parody reveals that the original identity after which gender fashions itself is an imitation without an origin" (Butler, 1990: 175). By La Divina is daar ook net nabootsings van nabootsings; haar subjektiwiteit kan nie teruggevoer word tot 'n oorspronklike kern nie. In 'n artikel oor die skrywers Oscar Wilde en Will Self vra Hennie Aucamp (2003b: 1) na aanleiding van 'n besinning oor maskers of die self ooit werklik homself is. Aucamp haal hier Schopenhauer se konstatering aan dat die woord "persoon", dit wil sê die menslike individu, etimologies teruggevoer kan word na die Latynse woord "persona" wat verwys na die masker van 'n akteur. Daar is dus net maskers en

representasies van die self. Die self kan nooit op 'n vaste bodem en noukeurige begrening aanspraak maak nie en kan daarom ook nie terugval op 'n stabiele geslagtelike identiteit nie.

Die problematisering van geslagtelike subjektiwiteit in "La Divina en die cowboy" blyk onder meer uit die konsekwente benoeming van La Divina met die vroulike persoonlike pronomen "sy", selfs nadat die cowboy haar manlike geslagsorgane ontdek het. Getrou aan die konvensies van die "drag"-vertoning of travestie verhef La Divina se fantasievoorkoms haar tot 'n hiperboliese manifestasie van vroulikheid. Dié hiperboliese vroulikheid is moontlik 'n oorkompensasie vir die feit dat sy manlike geslagsorgane het. La Divina gebruik doelbewus haar hipervroulike voorkoms om die cowboy bewus te laat bly van haar vroulike persona. Ook na die ontdekking van haar manlike organe slaag sy daarin om die cowboy weer onder die ban van haar vroulikheid te bring: "La Divina dwing sy oë van haar mik af, terug na haar gesig. Dis verraderlik mooi; soet soos sonde. Haar lippe is bruin gelak, en donker omlyn" (55). Die versteuring in die volgehoue projeksie van 'n vroulike persona blyk slegs kortstondig te wees wanneer La Divina die cowboy se blik opnuut vestig op haar skouspelagtige vroulike skoonheid. Die liefdespel word klaarblyklik voortgesit wanneer die cowboy se geloof in La Divina se begeerlikheid herstel word. Die beskrywing van La Divina se gesig as "verraderlik mooi; soet soos sonde" gee te kenne dat die cowboy in reaksie op die belofte van La Divina se skoonheid as afwykend en transgressief hom wilens en wetens onderwerp aan die beeld wat sy van haarself projekteer.

Ook die cowboy is 'n "pseudo-cowboy" (Aucamp, 1990b: 204): soos La Divina neem hy ook deel aan die maskerspel van verkleeding en travestie met die cowboyhoed wat aan hom die voorkoms van 'n cowboy van Texas moet verleen. En net soos La Divina se geprojekteerde identiteit met die stroping van haar kledingstukke 'n legitimeitskrisis beleef, word die cowboy se hipermanlike identiteit gedestabiliseer wanneer hy sy hoed afhaal en bely: "Ek is nie regtig van Texas nie, [?] maar 'n cowboy nietemin." Die bekentenis dat hy nie regtig van Texas afkomstig is nie, plaas onvermydelik sy hieropvolgende bevestiging van 'n cowboy-identiteit ook onder verdenking. La Divina se geloof in die persona van die cowboy word tydelik versteur net soos die cowboy se aanvaarding van haar persona as 'n vrou later versteur word.

Die gekunsteldheid waarmee La Divina en die cowboy gestalte gee aan hulle geslagtelike identiteite deur middel van travestie en verkleeding lei tot die gevolgtrekking dat Aucamp in sy verhaal net soos Judith Butler (1993: 125) erkenning gee aan die subversiewe potensiaal van travestie om die struktuur van nabootsing wat hegemoniese gendernorme onderlê en waardeur die geslagtelike hegemonie homself produseer, bloot te lê. Beide La Divina en die cowboy kom voor as gekostumeerde akteurs (4) wat rolle vertolk in 'n "melodrama" (50) oor die funksionering van geslagtelike norme. Die verteller lê telkens klem op die teatrale elemente in La Divina en die cowboy se voorkoms en optrede waardeur die leser uitgenooi word om te besin oor die ontplooiing van hulle geprojekteerde geslagtelike identiteite as 'n hiperboliese weerspieëling van die nabootsing wat nie net eie is aan die travestie nie, maar ook bepalend is vir die produksie van normatiewe geslagtelikheid in die samelewing.

Die cowboy se aanvanklike macho-identiteit word drasties gewysig met sy vervrouliking of "ontmannings" (Aucamp, 1990b: 204) in die slot van die verhaal wanneer La Divina hom

eers "penetreer" met haar hoedespeld en dan oortuig om met haar homoseksuele omgang te hê. Geslagtelike identiteite in die verhaal is uiteindelik grensoorskrydend en kontingent. Heteroseksuele manlike subjektiwiteit blyk hier nie 'n essensiële gegewe te wees nie, maar is ontvanklik vir die uitwisseling van identiteitsinhoude met die geslagtelike ander. Die uitdaging van die starre geslagtelike identiteitsgrense wat vanaf die begin van die verhaal deur die travestie volgehou word, word in die slot tot 'n hoogtepunt gevoer wanneer La Divina ineens 'n aggressiewe manlikheid toe-eien en die macho-cowboy vervroulik word. Die kunsmatigheid en veranderlikheid van geslagtelike identiteit as 'n soort teater en die gevolglike onwaaragtigheid wat daarmee geassosieer word, kan die leser aanmoedig om die oordrewe belang wat normaalweg aan geslagtelikheid geheg word, te bevraagteken en op soek te gaan na 'n soort menslikheid wat nie bemiddel word deur die maskers van geslagtelike identiteite nie. Vir Aucamp (1994a: 29) is dit in sy gay tekste belangrik dat die mens voorop gestel word en dat die gay belewenis binne hierdie breër konteks van algemene menslikheid aan die orde moet kom.

Aucamp se beskouing van manlike subjektiwiteit in "La Divina en die cowboy" is meer as net 'n problematisering van geslagtelike identiteit deur verkleding en travestie. Dit is opvallend dat La Divina 'n appropriërende en totaliserende subjektiwiteit aanneem. Soos reeds aangedui, eien La Divina vir haar 'n soort hipervroulikheid toe met die stilering van haar liggaam, gebare en uitsprake. Sy versterk haar aangenome vroulike identiteit deur 'n openbare vrouetoilet in die Tenderloin-gebied te besoek, want sy put "'n behae daarin om tussen vrouens te wees, uitgelewer aan hul biologie" (53). Sy is ook wel deeglik 'n manlike subjek soos duidelik word uit haar seksjag in die strate van Tenderloin 'n haar gedrag herinner eerder aan die "cruising" van gay mans as aan die tipiese seksuele gedrag van vroue. Haar gewelddadige optrede teenoor die cowboy wanneer sy hom met haar hoedespeld steek, wek verder assosiasies op met die seksuele geweld wat mans soms teenoor vroue pleeg. Die hoedespeld penetreer letterlik die liggaam van die cowboy en voer hom na seksuele oorgawe. In ooreenstemming met die historiese vennootskap tussen manlike subjektiwiteit, geweld en mag, vestig La Divina haar in 'n posisie van mag oor 'n ander deur die uitoefening van geweld.

La Divina maak haar dus meester van 'n vroulike en 'n manlike identiteit. Luce Irigaray (1980: 172; 1996: 60, 61) se teorie oor die mag van die subjek as 'n manlike konsep blyk hier relevant te wees. Sy is van mening dat daar vir die manlike subjek geen werklike alteriteit bestaan nie aangesien die ander slegs bestaan omdat dit in diens van die manlike subjek is. Die ander is slegs 'n afspieëling van die manlike self; die ander word ingebind in die manlike subjek se "ekonomie" van eendersheid (vergelyk ook Davy, 1994: 143-144). Die totaliserende manlike subjek is vir homself tegelyk man, vrou, kind en selfs God en hy konstitueer die somtotaal van hulle verhoudings. La Divina se totaliserende subjektiwiteit is nie beperk tot die toe-eiening van manlik en vroulik nie. Sy is tegelyk ook goddelik en boos; geestelik en vleeslik. Sy is die verpersoonliking van sowel boosheid as goedheid: haar naam skakel haar met die goddelike, maar die verteller vermeld reeds in die tweede sin van die verhaal dat sy 'n heks en 'n slang is. Hierdie karakterisering van La Divina as beide 'n soort goddelike figuur uit die Christelike godsdiens en 'n verraderlike heks word volgehou tot aan die einde van die verhaal en skakel met die dekadente profanasie van die religieuse in die teks (vergelyk Grobbelaar, 1994: 106-107).

Met La Divina skep Aucamp 'n karakter wat ondanks haar affiliasie met die gay subkultuur nie ontkom aan die geneigdheid van die manlike subjek om 'n totaliserende

subjektiwiteit te approprieer nie. Die verteller se onsimpatieke, kritiese blik op La Divina kom onder meer tot uitdrukking in sy beskrywing van die fopdosser se totaliserende subjektiwiteit. Dit is moontlik dat Aucamp met dié onsimpatieke vertellershouding kritiek wil uitspreek teen die gay beweging se betrokkenheid by die identiteitspolitiek wat in die jare sewentig 'n "histeriese" piek bereik het (Aucamp, 1990b: 204). In "La Divina en die cowboy" demonstreer Aucamp terselfdertyd met behulp van die travestie dat geslagtelike identiteit, met inbegrip van gay identiteit, in stand gehou word deur 'n kunsmatige spel wat berus op die performatiewe nabootsing van ideaalbeelde waarvan die oorspronklike nie bestaan nie. Ook in "Op moedverloor se pleine" is die enigste identiteit waarmee die bejaarde gay man in die verhaal uiteindelik oorbly "'n soort masker" (82); indien hy ooit oor 'n ware identiteit beskik het, het dit lankal reeds verlore gegaan. Dit is moontlik dat Aucamp in Volmink wil suggereer dat indien geslagtelike identiteit 'n "komedie" of "melodrama" is wat die algemene menslikheid van die individu vertroebel, dit wenslik mag wees dat homoseksuele hulle liever nie met die identiteitspolitiek bemoei nie. Die identiteitspolitiek is tradisioneel 'n terrein wat gewy is aan die handhawing van die heteroseksuele hegemonie en homoseksuele behoort hulle daarom eerder buite die identiteitspolitiek te posisioneer. Vir Aucamp bied 'n humanistiese benadering tot geslagtelikheid 'n leefbare alternatief vir die beletsels wat met identiteitskepping gepaardgaan. In sy gay tekste bly Aucamp (2003a: 192) bewus van die gebiedende waarde van medemenslikheid: "As medemenslikheid nie die basis van gayliteratuur is nie, word die gaywêreld uiters voorspelbaar in eie terme, met narcisme en adolensensie as sentrale impulse."

3. Slot

Binne die konteks van die vryer, verdraagsamer sosiale en literêre klimaat teenoor homoseksualiteit wat sedert 1980 in Suid-Afrika ontwikkel het, het Afrikaanse gay skrywers met toenemende durf gestalte gegee aan 'n gay subjektiwiteit. Ten spyte van hierdie groter verdraagsaamheid moes gay skrywers nietemin daarmee rekening hou dat gay subjektiwiteit steeds in 'n posisie van subordinasie verkeer het ten opsigte van heteroseksuele manlike subjektiwiteit, die hegemoniese vorm van manlikheid in die samelewing. In reaksie op hierdie hegemonie het gay skrywers soos Hennie Aucamp, Koos Prinsloo en Johann de Lange die aard en funksionering van geslagtelike identiteit en subjektiwiteit geïdentifiseer as die teken van hulle kritiek teen die ongelykhede en diskriminasie wat die geslagtelike orde onderlê.

Hennie Aucamp se kortverhaalbundel Volmink kan beskou word as die eerste gay teks in Afrikaans wat weggebreek het van die verdoeseling en maskering wat die uitbeelding van homoseksualiteit in die ouer literatuur gekenmerk het (De Lange, 1997: 7-8). Sy bundel is 'n belangrike eerste beskouing van die beweging wat rondom gay trots in die jare sewentig ontstaan het en gesentreer het rondom die skepping van 'n bevryde gay identiteit. In Volmink staan Aucamp krities teenoor identiteit en demonstreer hy deur middel van verkleding en travestie in 'n verhaal soos "La Divina en die cowboy" hoedat identiteit funksioneer as 'n artifiële teatrale skouspel. Sowel gay as heteroseksuele identiteite word ontbloot as nabootsings van ideaalbeelde sodat dié identiteite nouliks kan aanspraak maak op 'n eie substansie? 'n dwingende kritiek teen enige projek om 'n bepaalde identiteit te

verhef tot 'n hegemoniese posisie. Aucamp toon verder in *Volmink* aan dat die gay manlike subjek betrokke kan wees by die skepping van 'n identiteit wat dieselfde totaliserende trekke vertoon wat in die feministiese kritiek met hegemoniese manlike subjektiwiteit geassosieer word. Aucamp distansieer hom gevolglik van identiteit (ook gay identiteit) as 'n kategorie en suggereer dat 'n algemene menslikheid wat gestroop is van die belemmering van geslagtelike identiteit die basis kan vorm van onbevooroordeelde menslike interaksie. In *Gekaapte tyd* skryf Aucamp (1996: 8): "Hoe ouer ek word, hoe belangriker word die basiese eendersheid van mense vir my. Eers is jy mens; dán amper toevallig, gay."

Aucamp se bevraagtekening van geslagtelike identiteit word in die latere gay tekste van Koos Prinsloo en Johann de Lange voortgesit. Hierdie twee jonger skrywers vind egter nie die afstroping van identiteitsmaskers totdat daar 'n herbergsame en onbevooroordeelde soort (mede)menslikheid ontbloot word, bevredigend nie. Ook hierdie menslikheid is aangetas deur die hegemoniese diskoers oor geslagtelike subjektiwiteit sodat dit nodig is om ook die subjek, en nie net identiteit nie, te ondergrawe. 'n Meer fundamentele vraagstelling is dus nodig. In die werk van Koos Prinsloo word subjektiwiteit die stryd aangesê met gay liggaamlikheid en seksualiteit as die basis van die kritiek. Die verhale van Hennie Aucamp was egter die nodige voorbereiding van die literêre klimaat wat dié radikaler bevraagtekening van subjektiwiteit en homoseksualiteit by Prinsloo en De Lange kon verduur.

Universiteit van KwaZulu-Natal

Bibliografie

Aucamp, Hennie. 1967. *Spitsuur*. Kaapstad: John Malherbe.

Aucamp, Hennie. 1976. *Dooierus*. Kaapstad: Tafelberg.

Aucamp, Hennie. 1981. *Volmink*. Kaapstad: Tafelberg.

Aucamp, Hennie. 1986. *Wat bly oor van soene*. Kaapstad: Tafelberg.

Aucamp, Hennie. 1990a. Inleiding. In: Aucamp, Hennie. (samest.). *Wisselstroom. Homoërotiek in die Afrikaanse verhaalkuns. 'n Bloemlesing*. Kaapstad & Johannesburg: Human & Rousseau, 9-20.

Aucamp, Hennie. 1990b. Nawoord. In: Aucamp, Hennie. (samest.). *Wisselstroom. Homoërotiek in die Afrikaanse verhaalkuns. 'n Bloemlesing*. Kaapstad & Johannesburg: Human & Rousseau, 188-214.

Aucamp, Hennie. 1994a. *Pluk die dag. Aforismes en ander puntighede*. Kaapstad: Tafelberg.

Aucamp, Hennie. 1994b. *Gewis is alles net 'n grap*. Kaapstad: Tafelberg.

Aucamp, Hennie. 1996. *Gekaapte tyd. 'n Kladboek. September 1994 - Maart 1995*. Kaapstad: Tafelberg.

- Aucamp, Hennie. 2002a. *Hittegolf. Wulpse sonnette met 'n nawoord*. Kaapstad: Homeros.
- Aucamp, Hennie. 2002b. In 'n ander sleutel. Die gayliedteks in kabaretverband. In: *Gay @ LitNet*: <http://www.mweb.co.za/litnet/gay/aucamp.asp>.
- Aucamp, Hennie. 2003a. In die vroege. Herinneringe en refleksies. Kaapstad: Tafelberg.
- Aucamp, Hennie. 2003b. Al dieper in die dikkedensie: 'n vergelyking. In: *Gay @ LitNet*: <http://www.litnet.co.za/gay/dorian.asp>.
- Baker, Roger. 1994. *Drag. A History of Female Impersonations in the Performing Arts*. Londen: Cassell.
- Bourdieu, Pierre. 2001 [1998]. *Masculine Domination*. Cambridge & Oxford: Polity.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York & Londen: Routledge.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York & Londen: Routledge.
- Davy, Kate. 1994. *Fe/male Impersonation*. In: Meyer, Moe. (red.). *The Politics and Poetics of Camp*. Londen & New York: Routledge, 130-148.
- Debat oor gay-boeke nog nie verby. 2001. *Boekewêreld* (bylae tot *Die Burger*), 27 Junie.
- De Lange, Johann. 1997. Vooraf. In: De Lange, Johann. (samest.). *Soort soek soort. 'n Versameling alternatiewe ervarings*. Kaapstad: Human & Rousseau; Tafelberg.
- De Vries, Abraham H. 1999. Hennie Aucamp as Laat Romantikus en die probleem van die romantiese "ek". *Stilet XI* (1): 87-94.
- Du Plessis, I.D. 1937. *Vreemde liefde*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Du Plessis, I.D. 1946. *Gevreesde vriend*. Kaapstad: Tafelberg.
- Foucault, Michel. 1978 [1976]. *The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction*. Harmondsworth, New York, Victoria ens.: Penguin.
- Fowler, Bridget. 2003. Reading Pierre Bourdieu's *Masculine Domination*: Notes towards an Intersectional Analysis of Gender, Culture and Class. *Cultural Studies* 17 (3 / 4): 468-494.
- Grobbelaar, Mardelene. 1994. *Hennie Aucamp as dekadent*. Kaapstad: Tafelberg.
- Irigaray, Luce. 1980 [1974]. *Speculum. Spiegel des anderen Geschlechts*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kleinhans, Chuck. 1994. Taking out the Trash. Camp and the Politics of Parody. In: Meyer, Moe (red.). *The Politics and Poetics of Camp*. Londen & New York: Routledge, 182-201.

Lanoye, Tom. 2001. *Tekst en uitleg. Columns*. Amsterdam: Prometheus.

Malan, Lucas. 2004. Van lagge kom huile: trekke van die klug en die tragedie in Hennie Aucamp se verhaal "Vir vier stemme". In: Spies, Lina & Lucas Malan. (reds.). ?n Skrywer by sonsopkoms. *Hennie Aucamp 70*. Stellenbosch: SUN, 66-76.

Petersen, Alan. 1998. *Unmasking the Masculine. "Men" and "dentity" in a Sceptical Age*. Londen, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.

Prinsloo, Koos. 1982. *Jonkmanskas*. Kaapstad: Tafelberg.

Prinsloo, Koos. 1992. *Slagplaas*. Kaapstad & Johannesburg: Human & Rousseau.

Schaffer, Alfred. 2002. *De geschiedenis van een jonge god. Mythe, primordialiteit en de representatie van de archetypische adolescent en jonge man in werken uit de moderne Afrikaanse literatuur en de wereldliteratuur*. Ongepubliseerde proefskrif. Kaapstad: Universiteit van Kaapstad.

Spargo, Tamsin. 1999. *Foucault and Queer Theory*. Cambridge; New York: Icon; Totem.

Visagie, Andries. 2004. *Erotiek in die digkuns van Hennie Aucamp*. In: Spies, Lina & Lucas Malan. (reds.). ?n Skrywer by sonsopkoms. *Hennie Aucamp 70*. Stellenbosch: Sun Press, 152-168.

(1) Travestie of "drag" verwys hier na die gebruik onder sommige homoseksuele mans, fopdossers of "drag queens", om in die openbaar te verskyn in vroueklere, meestal vir komiese effek. Hierteenoor verwys transvestisisme gewoonlik na heteroseksuele mans wat verligting en persoonlike bevrediging daaruit put om vroueklere te dra en om as ?n vrou benader te word (Baker, 1994: 16-18).

(2) Die gay skrywer Tom Lanoye maak byvoorbeeld ook beswaar teen die normerende invloed van die huwelik as ?n heteroseksuele instelling. Deur herhalende retoriese strategieë word die onderliggende twyfel aan die ideale wat die heteroseksuele huwelik onderlê, besweer met die gepaardgaande patologisering van almal wat hulle buite die invloedseer van die huwelik bevind: "U! Vrijgezellen en samenwonenden! Uit de echt gescheidenen, weduwen en weduwnaars! Trio?s, quatro?s en communes! Hebt u ook uw buik vol van de lofzangen van al dat zelfverheerlijkende huwelijksvee? Ik begrijp dat zij, vanuit de onderliggende twijfel aan hun eigen woorden, keer op keer moeten herhalen dat zij, en zij alleen, de hoeksteen zijn van een maatschappij waaraan u en ik net zo goed bijdragen" (Lanoye, 2001: 29).

(3) In ?n persoonlike brief gedateer 15 Januarie 2005 skryf Hennie Aucamp dat *La Divina* se groen naels ?n intertekstuele verwysing is na die film *Cabaret* van regisseur Bob Fosse (1972) met Liza Minnelli in die rol van Sally Bowles: ?In die slottoneel van die film *Cabaret* sien die kyker vir laas vir Sally Bowles, maar op die rug, haar hande wapperend in die lug, sodat almal haar groen naels móét sien, soos sy met ?n perron stap, al verder en verder van die kyker af weg. Dis einste Sally wat die frase "Divine Decadence" bedink het, of beter gesê, Christopher Isherwood, haar skepper, in *Berlin Stories*.?

(4) Die toneelspel van die twee "akteurs" word onder meer duidelik wanneer die cowboy sy hand "Stanislavski-styl" (55) laat sak nadat hy byna vir La Divina aangerand het en La Divina "speel verleentheid met die finesse van 'n prima donna assoluta" wanneer sy die cowboy probeer verlei (54).

[Elektroniese weergawes van
T.N&A](#)

[Kontaknommers](#)

[Algemeen](#)

[Riglyne vir
outeurs](#)

[Bo](#)

Tydskrif vir Nederlands & Afrikaans 11de Jaargang, Nommer 2. Desember 2004